

Hus og bosetting på Vestvågøy.

**Gården som symbol på sosial status i yngre
jernalder.**

Geir Sørum

Hovedfagsoppgave i arkeologi
Det Samfunnsvitenskapelige Fakultet
Universitetet i Tromsø

Våren 2002

Forord

Alt før jeg hadde snitta mitt første stolpehull var jeg fortapt i huset som kilde til fortidens mennesker og samfunn. Det var liksom aldri tvil om hva jeg ville arbeide med.

Jeg skylder min veileder Hans Petter Blankholm en stor takk for sin tålmodighet. Han har gitt meg det rom og den støtte jeg trengte for å fullføre dette arbeidet.

Ellers vil jeg takke Christer Tonning, Marianne Eldorhagen, Frode Pilskog, Siv Anita Lundø og Morten Olsen for kommentarer, gjennomlesing og korrektur. Vil også takke alle mine medstudenter på institutt for arkeologi gjennom disse årene for et miljø som savner sidestykke, fotball laget for mange fine blåmerker og 10-pause gjengen for mentalhygiene.

Alle feil og mangler ved oppgaven er helt og holdent mitt ansvar.

Jeg vil til slutt komme med en uforbeholden unnskyldning til alle jeg opp gjennom årene har plaget med mine endeløse monologer om arkeologi.

”It`s been emotional”

– fra filmen: Lock, Stock and Two Smoking Barrels.

– Guy Ritchie 1998

Geir Sørum

Tromsø 01.03.02.

FORORD	I
OVERSIKT OVER KART, FIGURER OG TABELLER.	VIII
KAPITTEL 1	1
1.0 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING	1
1.1 PROBLEMSTILLINGER	1
1.2 "OPPGAVEKART"	2
1.3 RAMMENE FOR OPPGAVEN	2
KAPITTEL 2	5
2.0 NATURFORHOLDENE PÅ VESTVÅGØY	5
2.1 BELIGGENHET	5
2.1.1 TOPOGRAFI	5
2.1.2 TEMPERATUR	6
2.1.3 NEDBØR	7
2.1.4 VIND	7
2.2 HVORDAN NATURFORHOLDENE KAN HA SPILT INN PÅ Plasseringen av bosettinga	8
2.3 OPPSUMMERING	9
KAPITTEL 3	9
3.0 FORSKNINGSHISTORIE	9
3.1 BOSETTINGSARKEOLOGI ELLER HUSFORSKNING ?	9
3.2 BOSETTINGSARKEOLOGI I NORGE	10
3.2.1 "GEMEINFREIE TEORIEN"	11
3.3 BOSETTINGSARKEOLOGI I NORD-NORGE	11
3.3.1 BOSETTINGSARKEOLOGI PÅ VESTVÅGØY	13
3.3.1.1 Registreringene	13
3.3.1.2 Bosettingsforskningens framvekst på Vestvågøy	13
3.4 SOSIAL ORGANISERING	14
3.5 OPPSUMMERING	16

KAPITTEL 4	16
<hr/>	
4.0 PROBLEMATISERING AV KILDENE	16
<hr/>	
4.1 DET ARKEOLOGISKE MATERIALET	17
4.1.1 ARKIVENE	17
4.1.2 OVERFLATEREGISTRERING	19
4.1.3 OPPMÅLING	20
4.1.4 OPPSUMMERING	20
4.2 PROBLEMATISERING AV SKRIFTLIGE KILDER SOM KILDE TIL KUNNSKAP OM SAMFUNNET I YNGRE JERNALDER	21
4.3 PROBLEMATISERING AV DESKRIPTIVE KILDER	22
4.3.1 OPPHAVSPROBLEMATIKKEN	23
4.4 VIKTIGE DESKRIPTIVE SKRIFTLIGE KILDER I DENNE OPPGAVEN	24
4.4.1 RIGSTULA.	25
4.4.2 HEIMSKRINGLA	25
4.4.3 NJÁLSSAGA	26
4.4.4 EGILSSAGA	26
4.4.5 LANDNÁMSBOKA	26
4.5 PROBLEMATISERING AV NORMATIVE KILDER	27
4.5.1 DATERINGSPROBLEMET	27
4.5.2 MOTIV	30
4.5.3 UTFORMINGA AV LOVENE	31
4.6 OPPSUMMERING	33
KAPITTEL 5	33
<hr/>	
5.0 SAMFUNNSOPPBYGNINGEN PÅ VESTVÅGØY	33
<hr/>	
5.1 MODELLENES TYRANNI	34
5.1.1 KULTURSPESIFIKKE ELLER IKKE-KULTURSPESIFIKKE MODELLER FOR SAMFUNNET I YNGRE JERNALDER ?	34
5.2 HVA ER ET SAMFUNN ?	35
5.2.1 SAMFUNNSORGANISERINGEN	37
5.2.1.1 Sosial struktur	37
5.2.1.2 Sosial stratifikasjon	38
5.2.1.3 Spor etter sosial struktur og stratifikasjon	39
5.3 AKTØR OG HANDLING	40
5.3.1 INDIVIDETS ROLLE	42
5.4 ER SAMFUNNET EN INTENSJONELL ELLER EN IKKE INTENSJONELL SKAPELSE ?	42
5.5 UTFORMINGEN AV SAMFUNNSMODELLER	43
5.5.1 IDEALMODELLER FOR SOSIAL STRATIFISERING	43
5.5.1.1 Standsamfunnet som modell for yngre jernaldersamfunnet på Vestvågøy	45
5.6 SAMFUNNET I YNGRE JERNALDER PÅ VESTVÅGØY ORGANISERT ETTER MODELL FRA STANDSAMFUNNET	46

5.7	OPPSUMMERING	48
<hr/>		
KAPITTEL 6		48
<hr/>		
6.0	METODEKAPITTELET	48
6.1	HVORDAN VISE EKSISTENSEN AV EN LAGDELT BOSETTING ?	49
6.1.1	KRITIKK AV KOMPARATIVE METODER	50
6.2	BRUK AV RETROSPEKTIV METODE I BOSETTINGSARKEOLOGI	51
6.3	METODEN I DEN TIDLIGERE BOSETTINGSFORSKNINGEN PÅ VESTVÅGØY	52
6.3.1	BOSETTINGSFORSKNING PÅ VESTVÅGØY	52
6.3.2	ARKEOLOGISK BOSETTINGSFORSKNING INNEN DEN POSTPROSESSUELLE ARKEOLOGIEN	53
6.4	HVORDAN SE SAMFUNNSKLASSENE I MATERIALET ?	54
6.5	OPPSUMMERING	54
<hr/>		
KAPITTEL 7		55
<hr/>		
7.0	HVA ER ET LANGHUS ?	55
7.1	DEFINISJON ETTER LENGDE – BREDDE FORHOLDET	56
7.2	DEFINISJON ETTER FUNKSJONSDELING	56
7.3	DEFINISJON ETTER KONSTRUKSJONSPRINSIPP	57
7.4	HUSTUFTENE PÅ VESTVÅGØY	57
7.4.1	HVORDAN SKILLE UT LANGHUSENE ?	60
7.5	FEILKILDER	67
7.6	OPPSUMMERING	67
<hr/>		
KAPITTEL 8		68
<hr/>		
8.0	HUSTUFTENE PÅ VESTVÅGØY	68
8.1	KLASSIFISERING AV HUSTUFTER	68
8.1.1	HUSTUFTER	69
8.1.2	GÅRDSHAUGER	70
8.1.3	GRAVHAUGER OG RØYSER	70
8.1.4	FLATMARKSGRAVER	71
8.1.5	NAUST	72
8.2	DATERING AV LANGHUSENE	72
8.2.1	SAMMENHENGEN MELLOM BOSTED OG GRAVSTED I YNGRE JERNALDER	72

8.2.2	KLASSIFISERING AV GÅRDENE MED LANGHUS ETTER DATERBARE HUSTUFTER, GRAVER ELLER LØSFUNN	74
8.2.2.1	”Sikre” yngre jernaldergårder, ut fra hustufter og daterbare graver og gravfunn	77
8.2.2.2	”Mulige” yngre jernaldergårder ut fra tilknytning til udaterte graver og gravfunn	77
8.2.2.3	Gårder med både langhus og gårdshaug	77
8.2.2.4	Ødegårdene Moa og Slettan på gnr 72 Liland Øvre	77

KAPITTEL 9 **78**

9.0 PRIMÆRNÆRINGENES ROLLE I BOSETTINGEN **78**

9.1 JORDBRUKSAREAL OG POTENSIALE **78**

9.2 HVILKEN ROLLE HAR JORDBRUKET HATT I Plasseringen av bosettinga **80**

9.3 FISKETS ROLLE SOM BOSETTINGSLOKALISATOR **80**

9.3.1 PROBLEMENE MED Å TOLKE FISKE SOM BOSETTINGSLOKALISATOR 80

9.3.2 BOPASSLOKALISERING OG FISKERITEKNOLOGI 81

9.3.3 HEIMEFISKETS BETYDNING 82

9.3.3.1 Fantet det et markedsfiske i yngre jernalder ? 82

9.4 OPPSUMMERING **84**

KAPITTEL 10 **84**

10.0 LANDSLOVENE OG EIENDOMSFORHOLD **84**

10.1 UTFORMINGEN AV SAMFUNNSMODELLER I LYS AV LANDSLOVENE **85**

10.2 FORSTÅElsen av samfunnsinndelingen og samfunnsorganiseringen **86**

10.3 HVORDAN SPEILER LOVENE FORDELINGEN AV JORD ? **86**

10.3.1 SYNET PÅ EIENDOM 87

10.4 OPPSUMMERING **88**

KAPITTEL 11 **89**

11.0 VERDENSBILDET I YNGRE JERNALDER **89**

11.1 ORDEN ELLER KAOS ? **89**

11.2 ÅSGARD - MIDGARD - UTGARD, SOM IDEOLOGISK MODELL FOR LANDSKAPET **91**

11.3 GUDENES ROLLER **93**

11.3.1 GUDENES LANDSKAP 94

11.4 HELLIGE LOVER OG TRADISJONER **95**

11.5 OPPSUMMERING **96**

KAPITTEL 12	96
<hr/>	
12.0 BOSETTINGENS STRATIFIKASJON	96
<hr/>	
12.1 DET LAGDELTE SAMFUNNET I LANDSLOVENE	97
12.2 HVORDAN SER EN TRELLGÅRD UT ?	98
12.2.1 TRELLGÅRDENS ØKONOMISKE GRUNNLAG	99
12.2.2 FULGTE TRELLENE VANLIG GRAVSKIKK ?	100
12.3 HVA KJENNETEGNER EN ”FRI MANNS” GÅRD ?	101
12.4 ELITENS GÅRDER	102
12.5 OPPSUMMERING	104
<hr/>	
KAPITTEL 13	104
<hr/>	
13.0 ANALYSE AV BOSETTINGSSPORENE	104
<hr/>	
13.1 PROBLEMER MED KATEGORISERINGEN AV HUSTUFTENE	105
13.2 HVORDAN TRELLENE ER LOKALISERT I BOSETTINGSBILDET	105
13.2.1 STØRRELSEN PÅ HUSTUFTENE	105
13.2.2 BELIGGENHET	106
13.2.3 ØKONOMI	106
13.2.4 TILKNYTNING TIL SAMFUNNET	107
13.3 HVORDAN BØNDENE ER LOKALISERT I BOSETTINGSBILDET	107
13.3.1 STØRRELSEN PÅ HUSET	107
13.3.2 BELIGGENHETEN	107
13.3.3 ØKONOMI	108
13.3.4 TILKNYTNING	108
13.4 HVORDAN ELITEN ER LOKALISERT I BOSETTINGSBILDET	108
13.4.1 STØRRELSE	108
13.4.2 BELIGGENHET	109
13.4.3 ØKONOMI	109
13.4.4 TILKNYTNING	109
13.5 HVORDAN HUSENE GRUPPERER SEG UT FRA STØRRELSE	110
13.5.1 Langhus som skiller seg ut fra ”normen” i samfunnet (lengder over 35m)	110
13.5.2 Langhus med lengder fra 25 til 35 meter	110
13.5.3 Langhus med lengder fra 18 til 25 meter	111
13.5.4 Langhus med lengder fra 11 til 18m	112
13.6 TOLKNINGER AV HUSTUFTENES SOSIALE TILHØRIGHET	113
13.6.1 TRELLER	113
13.6.2 FRIE BØNDER	114
13.6.3 ELITEN	118
13.7 SOSIALE SKILLER I BOSETTINGSORGANISASJONEN	119

13.8	OPPSUMMERING	119
<u>KAPITTEL 14</u>		<u>120</u>
14.0	<u>KONKLUSJON</u>	<u>120</u>
<u>LITTERATUR:</u>		<u>124</u>

Oversikt over kart, figurer og tabeller.

Kart:

s. 4	Kart 1 – Oversiktskart over Norden og Vestvågøy.
Mellom s. 4-5	Kart 2 – Topografisk oversiktskart over Vestvågøy.
Mellom s. 77-78	Kart 3 – Boplasser med langhus fra yngre jernalder.
Mellom s.110-111	Kart 4 – Langhus over 35m i lengde (gruppe I).
Mellom s.110-111	Kart 5 – Langhus med lengder mellom 25 til 35m (gruppe II).
Mellom s.111-112	Kart 6 – Langhus med lengder mellom 25 til 18m (gruppe III).
Mellom s.112-113	Kart 7 – Langhus med lengder mellom 18 til 12m (gruppe IV).
Mellom s.118-119	Kart 8 – Langhus på Vestvågøy sortert etter lengde.

Figurliste:

2.1.2	Figur 1 – Gjennomsnittlig månedlig lufttemperatur 1901-60.
2.1.3	Figur 2 – Nedbørnormal 1961-90.
5.2.1.3	Figur 3 – ”Høvdinghuset” på Borg (gnr 93).
7.4	Figur 4 – Lengde – bredde forholdet mellom hustuftene.
7.4.1	Figur 5 – Sortering av hustuftene etter lengde – bredde forholdet.

Tabeller:

7.4.1	Tabell 1 – Hustufter gruppert etter definisjonene i figur 5.
8.4	Tabell 2 – Oversikt over hustufter og graver i de forskjellige arkivene.

Kapittel 1

1.0 Innledning og problemstilling

”Bolig er status”

(Landsend 2002: 15)

Huset fungerer som ei ramme for sosiale og økonomiske aktiviteter. Det betyr at huset vil gjenspeile beboernes sosiale stilling og muligheter både utseendemessig og lokaliseringmessig. Godtar en dette argumentet, er det bare et spørsmål om å finne de ”retningslinjer” samfunnet har hatt for denne typen symbolikk. Min oppgave er å argumentere for at det eksisterer slike ”retningslinjer” og identifisere dem i empirien fra Vestvågøy.

Det som gjør huset og dets lokalisering så interessant i en undersøkelse av samfunnets stratifisering er at det er et symbol en møter i hverdagen. Denne kontinuerlige repetisjonen av symbolikken gjør at huset er et bedre medium for arkeologer til å forstå stratifiseringen av samfunnet enn for eksempel graver. Graver og gravmateriale er problematisk fordi de representerer en ”status” som gis den døde. Huset derimot, er et symbol en i større grad velger sjøl, innenfor de rammene samfunnet setter.

Samfunnet i yngre jernalder har vært komplekst og har bestått av en rekke ulike samfunnslag. Denne kompleksiteten har tradisjonelt vært identifisert og tolket ut fra gravmateriale. På 90-tallet har en begynt å søke denne kompleksiteten i husmaterialet. Hus er etter min mening spesielt godt egnet til tolkninger av sosial organisasjon, både ut fra hvordan hvert enkelt hus er brukt og hvordan de forholder seg til hverandre. Jeg vil konsentrere meg om dette siste punktet, hvordan de forholder seg til hverandre, og tolke samfunnslagene på Vestvågøy i yngre jernalder med dette som basis.

1.1 *Problemstillinger*

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven er å argumentere for og identifisere eksistensen av sosiale skiller i bosettingen på Vestvågøy i yngre jernalder. For å nå dette målet må jeg løse en rekke underliggende problemstillinger.

- Hvilken rolle har ressursfordelingen og primærnæringene spilt for samfunnets romlige fordeling? Hva er egentlig et langhus, og hvordan har det sett ut på Vestvågøy?
- Hvilke normer styrte den romlige fordelingen?
- Verdensbildets betydning for lokaliseringen og utformingen av bosettingen.

- Hvordan er samfunnet stratifisert, og hva kjennetegner de ulike lagene?

1.2 "Oppgavekart"

Først i oppgaven vil jeg se på naturforholdene på Vestvågøy (kapittel 2). Etter dette vil jeg gi en oversikt over forskningshistorien innenfor arkeologi på Vestvågøy (kapittel 3). I kapittel 4 vil jeg foreta en kildekritisk gjennomgang av materialet fra Vestvågøy. Jeg vil problematisere den arkeologiske empirien og de skriftlige kildene jeg vil benytte meg av.

Samfunnet og de prinsippene det er organisert etter vil tas opp i kapittel 5. Der vil jeg vise hvordan en kan tilnærme seg kunnskap om yngre jernalder samfunnet. Deretter vil jeg ta opp en del sentrale problem og begrep i forståelsen av hva som utgjør et samfunn. Til sist vil jeg se på hvordan standsamfunnet kan benyttes som modell for samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder.

I kapittel 6 vil jeg forklare hvordan jeg har tenkt å oppnå målsettingen med oppgaven. Jeg vil problematisere arbeidsmetodene mine og vise hvordan de skiller seg fra tidligere bosettingsforskning på Vestvågøy.

Langhus begrepet i arkeologien er problematisk og jeg vil bruke kapittel 7 til å forklare min fortolkning av dette begrepet. Deretter vil jeg i kapittel 8 gi en vurdering av dateringsgrunnlaget til hver enkelt gård (hvor det finnes langhus).

Kapittel 9 vil ta opp rollen primærnæringene spiller i stratifiseringen av samfunnet og bosettingen. Lover, regler og normer har vært viktige for organiseringen av samfunnet og vil tas opp i kapittel 10. Verdensbildet (kapittel 11) i yngre jernalder har vært et viktig redskap i organiseringen og forståelsen av samfunnet og dets stratifikasjon. Sammen med lover regler og normer har det vært med å skape og legitimere samfunnsordenen. I kapittel 12 vil jeg ta opp hva som kjennetegner de ulike samfunnslagene.

Når jeg har argumentert for at det finnes sosiale skiller i bosettingen og for hvordan den gir seg utslag er neste trinn å identifisere disse skillene i empirien fra Vestvågøy. I kapittel 13 ser jeg på hvordan gårder av ulik størrelse og status forholder seg til hverandre og til ressurser.

Til sist i kapittel 14 vil jeg presentere resultatene jeg kommer fram til i dette arbeidet.

1.3 Rammene for oppgaven

Jeg har valgt å benytte Vestvågøy i Lofoten som empirisk grunnlag for denne undersøkelsen. Hovedgrunnen til dette er at fornminnene på Vestvågøy er tilsynelatende godt registrert, det er både kvantitativt og kvalitativt godt nok representert til en undersøkelse av denne typen. Samtidig avgrenses omfanget av analysen av øyas relativt begrensede areal.

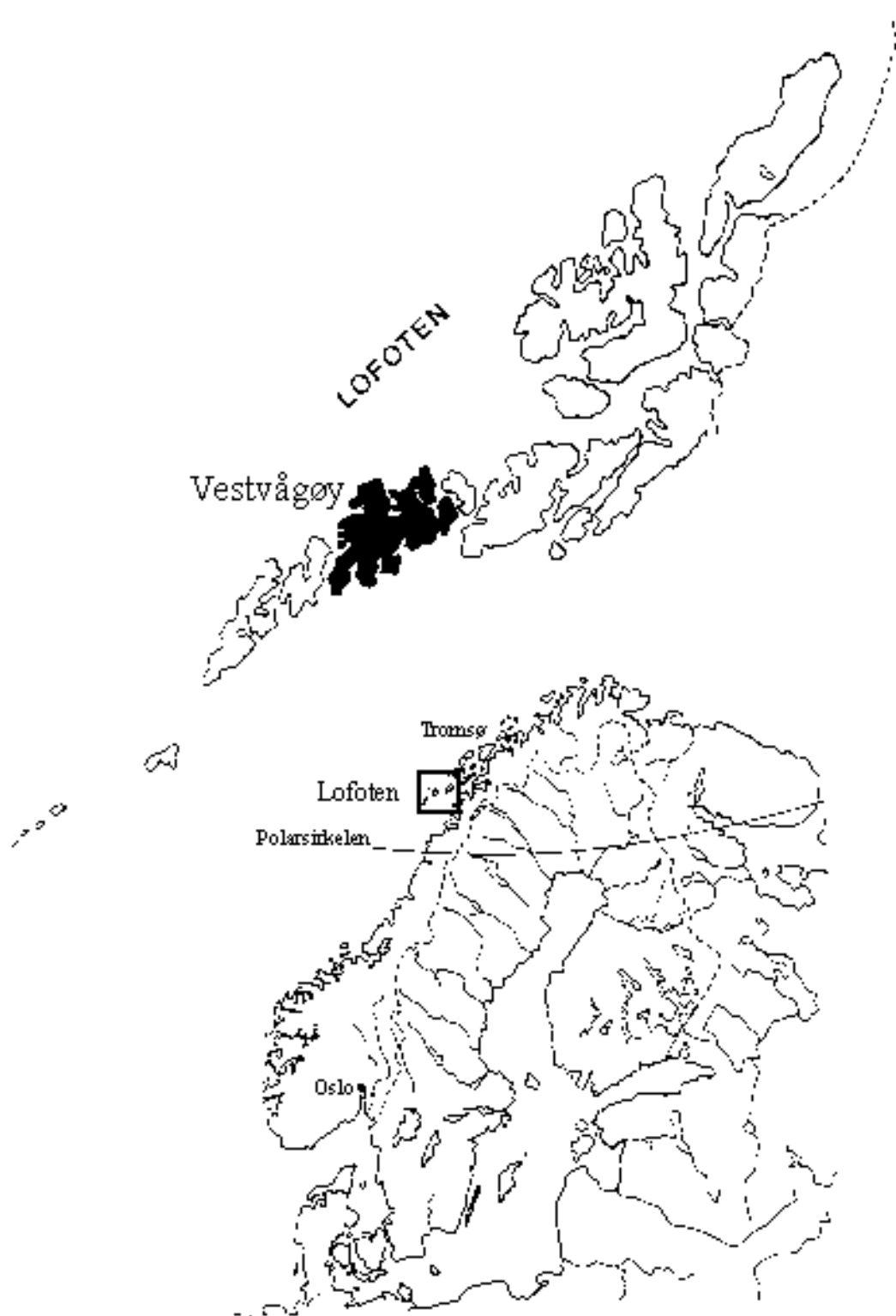
Tidsmessig har jeg valgt å se på perioden yngre jernalder 570-1050 (merovingertid ca.570-796 og vikingtid 793-ca.1050). Dette er en relativt vid avgrensning, men empirien på Vestvågøy slik den foreligger i dag, støtter ikke noen nærmere tidmessig avgrensning.

Jeg har valgt å konsentrere meg om det norrøne samfunnets romlige fordeling på Vestvågøy i yngre jernalder. Dette er en bevisst forenkling og begrensning av oppgaven, gjort på bakgrunn av at det er registrert relativt få spor av samisk bosetting og tilstedeværelse på Vestvågøy i dette tidsrommet. Det er registrert gammetufter og samiske gravminner på øya, men hittil foreligger det ingen sikre dateringer på noen av de registrerte gammetuftene. Ut fra de samiske fornlevningene som hittil er registrert på Vestvågøy, vil jeg argumentere for at samisk kultur ikke ser ut til å ha hatt særlig påvirkning på stratifiseringen av den norrøne bosettingen på Vestvågøy.

Forklaring:

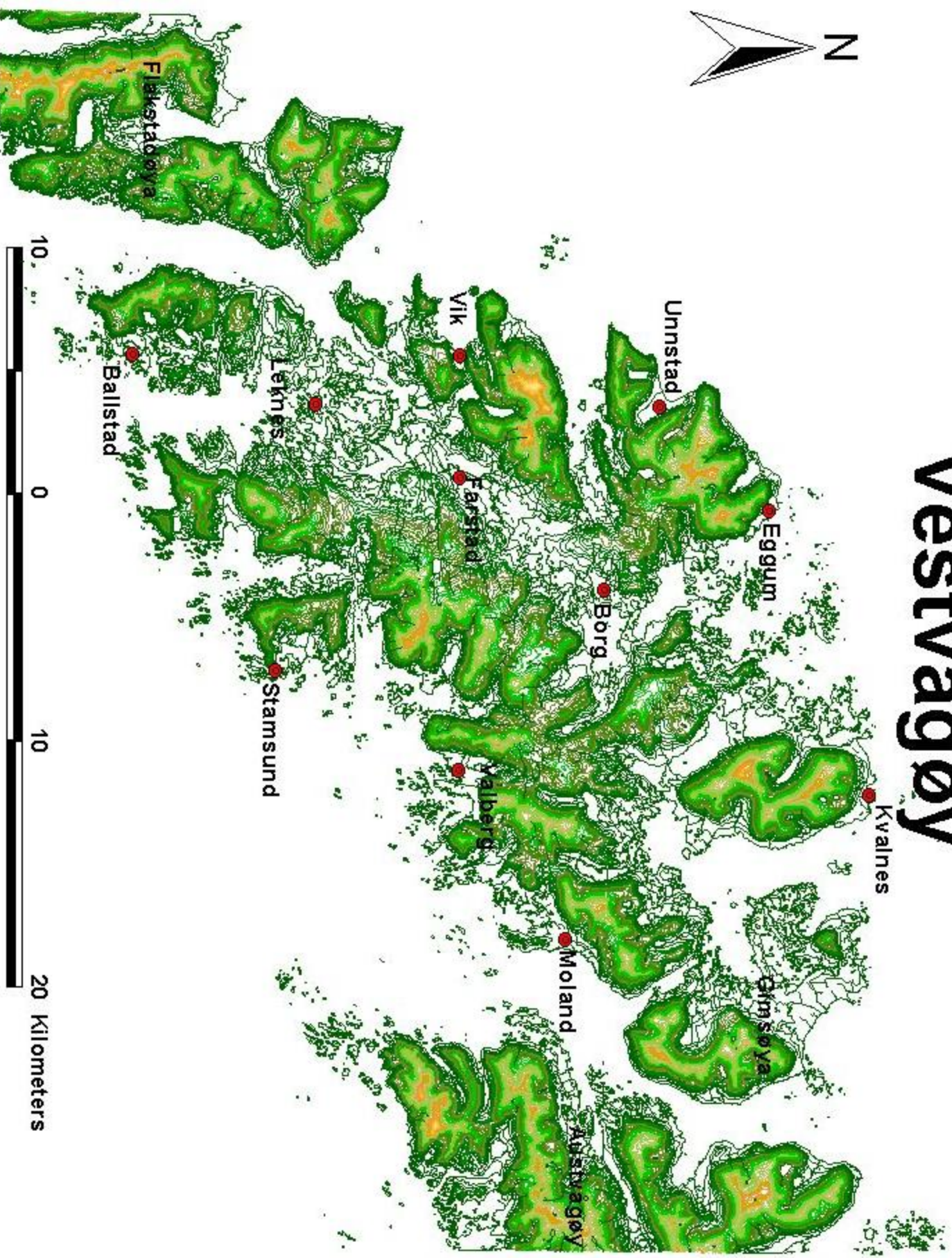
- Ts. nummer – Henviser til katalogiseringsnummer ved Tromsø museum.
- Top. Ark. henviser til Topografisk arkiv ved Tromsø museum.
- -Ringstad henviser til opplysninger fra Kåre Ringstads privatarkiv som nå finnes hos Lófofr, vikingmuseet på Borg. På Vestvågøy i Lofoten.
- Felt id. – er identifikatoren fornminner katalogiseres under i fornminneregisteret (www.arkeoland.uib.no).
- En identifisering av fornminne som R13 3155 J10 (hustuft) eller J10 3155 R2 (gravhaug) henviser til flyfotonummer.
- Identifisering som for eksempel Df 582 T-1672 henviser til ¹⁴C prøver gjort ved Laboratoriet for radiologisk datering (RADDAT) ved NTNU.

Kart 1

Kart fra Munch 1987: 150

Vestvågøy

10. 0 10 20 Kilometers

Kapittel 2

2.0 Naturforholdene på Vestvågøy

De naturgitte forholdene og ressursene er med på å gjøre deler av øya mer attraktiv for jordbruk og jordbruksbosetting enn andre. De er ikke de eneste faktorene med hensyn til plassering og er heller ikke nødvendigvis de viktigste, men de har hatt betydning og derfor må de tas med i vurderingen. Jordbruk, fiske og andre kulturelle aspekt tas opp i andre deler av oppgaven.

Naturforholdene må sees i sammenheng med de kulturelle aspektene ved det samfunnet som har eksistert på øya. I denne delen av oppgaven har jeg likevel av analytiske hensyn funnet det hensiktsmessig å forsøke å separere de to. Kildene til natur og jordbruksforholdene på Vestvågøy er av en annen art enn kildene til kulturelle forhold. Hovedgrunnen til jeg skiller dem, er likevel et forsøk på å unngå en altfor økofunksjonell tilnærming til problemstillingene.

2.1 Beliggenhet

Vestvågøy ligger i Lofoten, med Norskehavet på yttersida og Vestfjorden på innersida (kart 1 s.4). Naboøyene er Flakstadøya i vest og Gimsøy og Austvågøy i øst (kart 2 mellom 4-5). Øya har en variert topografi, som omfatter alt fra lavtliggende områder til høye fjell (kart 2 mellom 4-5). Topografisk skiller øya i ytterside – innland – innerside av to fjellkjeder som strekker seg i øst - vestlig retning (Nielsen 1977: 11). Den skiller seg ut ifra de andre øyene i Lofoten fordi den har et lavtliggende innlandsområde med gode jordbruksmuligheter.

Klimaet på Vestvågøy kan på mange måter sies å være styrt av havet. Havet fungerer som en energikilde som er med på å stabilisere temperaturen og værforholdene på øya. Når temperaturen faller avgir havet energi, og når temperaturene stiger, opptar det energi. Hvor varmt eller kaldt havet er, spiller en stor rolle for temperaturen og nedbøren på Vestvågøy. Golfstrømmen er med på å holde temperaturen i havet rundt Vestvågøy relativt høy og stabil til å være så langt nord. Værforholdene styres enkelt sagt av forholdene mellom energitilstanden i havet, lufta, jorda, vinden og de lokale topografiske forholdene.

2.1.1 Topografi

I dannelsen av mikroklimaet på Vestvågøy er topografien viktig. Den er med på å styre hvordan vinden, nedbøren og fuktigheten kanaliseres og fordeles over øya. Energistrålingen fra sola som når bakken, er også avhengig av topografien, fordi den er med på å avgjøre om

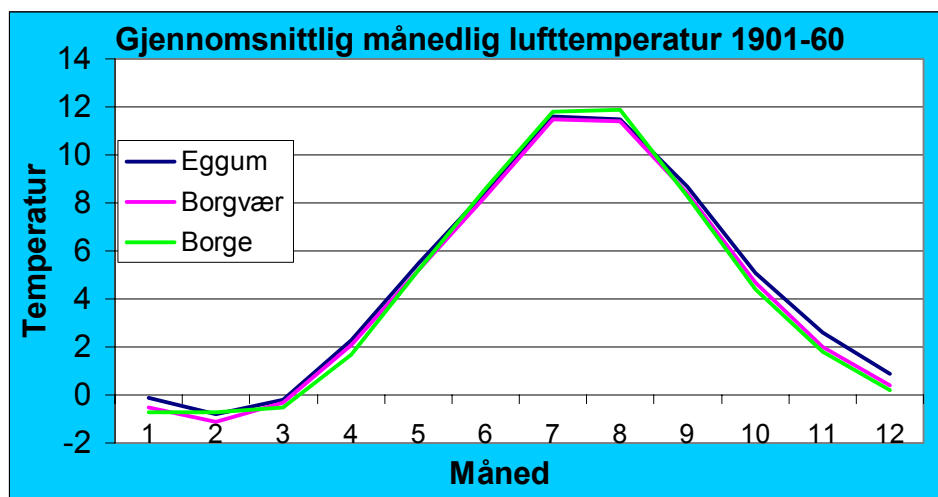
og i hvilken grad sollyset når bakken. Kort sagt kan en si at topografien er med på å bestemme effekten av vær, vind og energiutvekslingen.

Topografien deler landskapet inn i beboelige og ubeboelige områder, områder med gode og mindre gode forutsetninger. I 5.2 argumenteres det for at lokale forhold er med som et aspekt i utviklingen av samfunnet.

Tilgangen på forskjellige ressurser avhenger også mye av topografien. Ressursene er fra naturens side ujevnt fordelt og i mange tilfeller situert på steder hvor de er vanskelig tilgjengelige. Avhengig av hvilken næringsvei en har valgt gir topografien forskjellige muligheter og begrensninger.

2.1.2 Temperatur

Temperaturen på Vestvågøy er på årsbasis relativt stabil. Havet og vinden er med på å skape et stabilt og relativt mildt klima (Mook 1987: 4-6). I tillegg bidrar topografien til å gi varierende temperaturforhold, spesielt mellom kyst og innland.

Figur 1. Diagram over gjennomsnittlig lufttemperatur i perioden 1901-60 (Bruun 1967)

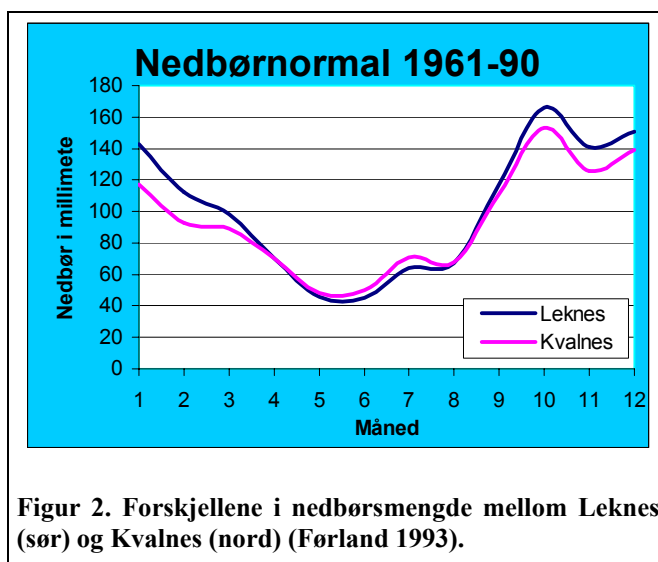
Ut fra et jordbruksperspektiv er temperaturen i vekstsesongen avgjørende. Vekstsesongen på Vestvågøy varierer selvfølgelig fra år til år, men en regner med at den vanligvis er i fra 5 mai til 27 oktober (Mook 1991: 70). Vekstmulighetene påvirkes av lav temperatur på den måten at de blir dårligere, men om det ikke blir frost fortsetter veksten. Blir det derimot frost, forsinkes eller stoppes veksten hos avlingen. Jordtypen, fuktighet, grøfting osv spiller alle ei rolle i dannelsen av frost, men kuldegrader er det utløsende elementet. Siden forskjellige jordtyper oppfører seg forskjellig med tanke på kuldepåvirkning, vil det være naturlig å tenke seg at den jorda som var minst utsatt for frost, var den mest ettertrakta til jordbruksformål.

Antall døgngader gir et godt bilde på hvilke temperaturmessige forutsetninger jordbruket har. Døgngradene beregnes ved å multiplisere middeltemperaturen med antall dager fra såing til

modning. Døgngradene på Vestvågøy i dag varierer i soner fra 1200 på yttersida til 1325 på innersida (Fjærvoll 1961), noe som gir et snitt på 1262,5 (se kart Fjærvoll 1961: 103). For at korn skal bli modent regner man med at det trenger minimum 1170 døgngrader. Forskjellen mellom døgngradtallene (snitt 1262,5) og det minimum kornet krever er ikke mer enn 7,3 %, hvilket er relativt marginalt. Frost er likevel den største trusselen mot avlingene. Fra 1615-16 til 1661-62 har en eksempel på at skatteinntekstene uteblir enten på grunn av feilslåtte avlinger eller fordi regnskapene ikke blei ført (Fjærvoll 1961: 42). I denne perioden er det i alle fall 5 år hvor en ikke hadde forhold som kornet modnet under, samt 4 år uten korntiende, men hvor det ikke opplyses hvorfor korntienden ikke er betalt (ibid). Det er gjort en rekke undersøkelser som tyder på at temperaturen i yngre jernalder ikke skiller seg vesentlig fra dagens (Brooks 1970: 296, Schanche 1986: 48). Vorren (1976: 190-191) argumenterer ut fra pollenanalyser for "et mer thermisk kontinentalt" klima i yngre jernalder, som når et klimaoptimum i tidlig middelalder. Ut fra den forskningen som foreligger tyder det på at klimaet på Vestvågøy i yngre jernalder nok har vært relativt likt dagens, men muligens noe mildere.

2.1.3 Nedbør

På grunn av de varierende topografiske forholdene blir det også relativt store forskjeller i

nedbørmengden fra sted til sted.

Målingene fra målestasjonene i Borge og Kvalnes (figur 2) viser dette ganske tydelig (Førland 1993: 43). Nedbør er med på utvekslingen av energi (Mook 1987: 4). Effekten avhenger av hvilken form det kommer i, og hvilken temperatur bakken holder.

Tåke, luftfuktighet og nedbør er alle med på å holde temperaturen relativt stabil (op.cit. 4, 12)

2.1.4 Vind

I alle forklaringsmodeller som har med vær å gjøre vil vinden spille ei rolle, fordi den fører med seg eller fjerner energi fra et klima system til et annet (Mook 1987: 5). Styrken og retningen på vinden varierer også og det fører til at enkelte steder blir svært utsatt.

Vinden kan også forsterke effektene av de andre faktorene som er med å avgjøre ”været”. På Vestvågøy spiller vinden en rolle i energiutvekslingen, fordi den er med på å skape den relativt stabile gjennomsnitt temperaturen. Vinden er viktig for å redusere risikoen for nattefrost på sommeren, noe som er av stor betydning for jordbruket.

Vinden spiller også en rolle i form av de kreftene den påfører ting. Vindstyrken i seg sjøl er i mange tilfelle nok til at vekstvilkårene nedsettes. For fiskerne har vinden vært avgjørende for om de har kunnet legge ut eller ikke. Ugunstige vindforhold til havs har vært en av de risikofaktorene som fiskerne inntil ganske nylig alltid har måtte forholde seg til.

2.2 Hvordan naturforholdene kan ha spilt inn på plasseringen av bosettinga

Naturen og de forutsetningene den gir, har satt rammen for hvor det har vært mulig å overleve. Bosettingen kan på enkelte måter også sies å være styrt av naturforholdene og ressursene på stedet. Naturen setter på mange måter en slags grense for hva som er mulig på et gitt sted og med en gitt teknologi. Nå må det poengteres at både de naturgitte forholdene og tilpasningsevnen kan forandres over tid.

I et område med såpass ”marginale” forutsetninger for jordbruk som Vestvågøy, er det viktig å plassere bosettingen så gunstig som mulig i forhold til vær og vind. Det er nærliggende å tro at de best egne stedene, var de som først blei fast bosatt. Nielssen (1977: 186) viser at dette er gårder med tilgang på landlige og marine ressurser. Bosettingen har blitt lagt til steder hvor en har hatt en viss grad av beskyttelse fra vær og vind. Nå er det ikke alle typer vær det går an å beskytte seg mot, men jeg vil regne med at de valgte det sikre foran det usikre, hvilket vil si at de ”overkonstruerte” husene sine. Det innebærer to ting. Det første er at en har valgt en optimal beliggenhet for bosettingen. Den andre er at en bygde huset sterkt nok til å klare mer enn gjennomsnittsværet. En slik tilpassning var at langhusene blei bygd med lengderetningen i den hovedsakelige vindretningen, for å minske påkjenningene husene blei utsatt for. Et eksempel på påkjenningene slike hus må kunne tåle, er skadene som blei påført det rekonstruerte ”høvdinghuset” på Borg i 1996, under orkanen Frode (Lofotposten, 14 oktober 1996: 12). Hvordan vær og vind påvirker avlingene er avhengig av hvilken type jord en sår i. Jord som er relativt tørr, godt drenert og ligger slik til at den er beskyttet for de verste værforholdene og mottar mye sollys, gir større sikkerhet for at avlinga lykkes. Hvilken betydning naturforholdene har hatt for hvor bosettinga plasseres, avtar etter som det blir mindre ledige areal. Økt antall gårder vil innebære en stadig marginalisering av nye

gårder. En kan se dette ved at en begynner å utnytte andre ressurser eller områder som ikke i så stor grad påvirkes av en ut fra jordbruksmulighetene perifer plassering.

2.3 Oppsummering

Fra naturens side er det en rekke forhold som har vært med på å styre hvordan bosettingen på Vestvågøy har tatt form. Naturens luner har gjort enkelte områder mer attraktive enn andre. Det betyr at disse områdene kan forventes å ha større verdi enn andre og dermed ha vært mer attraktive. Naturressurser er bare en av en rekke ressurser folk kan trekke på, men de er blant de mest grunnleggende. Ut fra vår kunnskap om dem og hvordan samfunnet i yngre jernalder har fungert, tyder det meste på at de har vært med å legge rammene for hva som har vært mulig innenfor samfunnet i yngre jernalder.

Kapittel 3

3.0 Forskningshistorie

I dette kapitlet er målet å ta opp fremveksten av bosettingsforskningen på Vestvågøy. Først vil jeg ta opp hva jeg mener er bosettingsarkeologi. Framgangsmåten blir å se hvordan denne tegner seg i forhold til bosettingsforskningen ellers i landet og spesielt i Nord-Norge.

3.1 Bosettingsarkeologi eller husforskning ?

Mye av det som i Norden i dag kalles bosettingsarkeologi bærer preg av å sentrere om bygningstekniske aspekt ved hus. Ulf Näsman (1984: 79) benytter begrepet husforskning for å beskrive forskningssituasjonen innenfor dette feltet. Bosettingsarkeologi legger vekt på flere aspekt ved hus enn de tekniske og funksjonelle. Husene settes i større sammenhenger, og de sosiale sammenhenger huset hører til i, blir trukket fram. Innen bosettingsarkeologien har en likevel nytte av husarkeologien fordi den er med på å danne grunnlaget for enkelte av kontekstene som benyttes.

”Bebyggelseshistoria är en sorts ”syntax”, en kunskap om hur olika faktakategorier samverkar och vilken roll de spelar i dessa strukturer”

(Ambrosiani 1983: 7)

Strukturene Ambrosiani her tenker seg er mikro- eller makrostudier av samfunnet. I denne formen for bosettingstanke finnes det lite rom for annet enn funksjonalistiske hensyn. Målsettingen med den er:

”... en kunnskap om antalet bosätningar vid olika tidpunkter och tätheten i bebyggelsesmönstret inom det valda undersökningsområdet”

(ibid).

Bosettingsundersøkelser etter denne malen er ikke egnet til å belyse sentrale problemstillinger i postprosessuell tankegang. Husene tas ut av sin kulturelle og samfunnsmessige kontekst.

Utover 80 og 90-tallet har en flytta fokus innen bosettingsarkeologien som følge av den postprosessuelle arkeologiens inntog. I stedet for å nøye seg med å finne og beskrive gårdene har en nå begynt å interessere seg for den kulturelle og samfunnsmessige konteksten de inngår i. Resultatet har blitt at en har begynt å trekke en del av den eldre forskningen rundt jernaldersamfunnet i tvil. Gamle tradisjonsbundne begrep som ættesamfunn, frie bønder og høvdingar har måtte tåle kritikk (se 3.2.1). Samfunnsmodellene som benyttes har fått en mye større oppmerksomhet enn tidligere. Dette er fordi en ikke kan sette hustufter i kontekst uten en modell å gjøre det etter.

Utviklingen i bosettingsarkeologien i Norge har skutt fart med innføringen av nye gravemetoder. Maskinell flateavdekking (Løken: 1996) har gjort at en nå kan se sammenhenger mellom hustufter på nye måter

3.2 Bosettingsarkeologi i Norge

Forskningstradisjonen omkring hus og hustufter har som nevnt vært knyttet opp mot ”husforskning” snarere enn å se husene i en sosial kontekst. Langhusets konstruksjon, utstrekning, datering, bruk og mulige rekonstruksjon har vært tatt opp av en rekke forskere (se for eksempel Myhre 1980, Komber 1989, Løken 1988, Binns 1983). I tillegg finnes lignende undersøkelser fra det øvrige Skandinavia og Nord Europa (for eksempel Näsman 1983, Ährens 1988, Liedgren 1992, Schmidt 1994, Skov 1994).

Arbeidet med å undersøke eventuelle sosiale lag har i all hovedsak dreid seg om å identifisere maktsenter, ut fra politiske og økonomiske kriterier (for eksempel Johansen 1982b: 163-166, Bertelsen 1985 135-143, Skre 1998, Iversen 1997, Myhre 1987, Munch et al 1987, Berglund 1995). Sosiale forskjeller er gjerne identifisert ut fra gravmateriale, men det har også vært framhevet at de også finnes i husmaterialet (for eksempel Herschend 1993 og Skare 1999: 120-123). Herschend (1993: 195) tar opp hvordan det utvikler seg et ”spesialhus” (salen) for maktutøvelse i løpet av jernalderen.

3.2.1 "Gemeinfreie teorien"

Det tradisjonelle bildet av samfunnet i yngre jernalder har vært styrt av sagaene og landslovene. Samfunnet er ifølge dette synet delt inn i flere lag (eller klasser), men størstedelen av samfunnet består av "frie sjøleiende" bønder. Disse fortellingene har til tider vært brukt i politisk hensikt. Ideen om den frie bonde (Gemeinfreie teorien) har lange og sterke tradisjoner (Iversen 1994: 477-481). Den har sitt opphav i den germanistiske skolen og dens "Volksgeist" begrep (Wählin 1974: 166-167). Iversen (1994 429) går så langt at han argumenterer for at "Gemeinfreie teorien" har vært en nesten paradigmatisk teori. Denne teorien har hatt stor betydning helt til Iversen (op.cit. 480-481) og Skre (1998: 34-36) utfordret den (se diskursen i Heimen ifra 1995 til 2001 (Iversen 1995 , Dørum 1999, Iversen 1999, Skre 1999, Sandnes 2000 og Skre 2001c)), og diskursen i Norwegian Archeological Review (Skre 2001a: 1-12 og b: 24-34, Lunden 2001 13-14, Myhre 2001 14-19, Sandnes 2001 20-22, Steuer 2001: 22-23). Kjernen i denne diskursen har vært spørsmålet om samfunnet har vært et egalitært "bondedemokrati" eller et hierarkisk føydalsamfunn. Bosettingsforskningen på Vestvågøy har stått godt plantet innenfor "Gemeinfreie teorien". Resultatet er at en undertrykker aspekt ved samfunnsstrukturen og empirien for å tilpasse det til en samfunnsmodell uten ufrie på bunnen.

3.3 *Bosettingsarkeologi i Nord-Norge*

I denne landsdelen har bosettingsforskningen ("husforskningen") aldri hatt den posisjonen den har andre steder i landet. Dette har dels med forskningstradisjon, men også med forskjellene i aktivitet å gjøre. Innenfor forskningstradisjonen på jernalderhus i Nord-Norge har fokus vært identifisering og registrering. Registreringsmetodene har vært slik at de ikke er egnet til å finne hus som ikke er synlige i overflaten. Metodisk er det mye å utsette på en registreringspraksis som fortsatt kun benytter seg av overflaterregistrering og prøvestikking (se 4.1.2 og 4.1.3). På grunnlag av metodene må en problematisere materialets representativitet. Vestvågøy er ikke det eneste stedet i Nord-Norge hvor en har arbeidet med bosettingsarkeologiske problemstillinger i norrøn jernalder. Kari Støren Binns (1978) har tatt for seg bosettingen på Kvaløy. Hun mener størrelsesforskjellene mellom gårdene kan betraktes som uttrykk for sosiale forhold (Binns 1978: 190). Samfunnsmodellen hun benytter er basert på Odner og Hyenstrand (op.cit. 1978: 194). Her tas utgangspunkt i at det eksisterer en overklasse (Odner: 1973: 88, Hyenstrand 1974:33). De "største og rikeste" funnene i et område blir tolket som spor

av overklassen, hvilket er problematisk fordi dette ikke tar hensyn til samfunnsskalaen. Helberg (1993: 190-226) tar opp sosial tilhørighet og organisering på grunnlag av fisket i sin magisteravhandling. Han relaterer fiskeriteknologi til en differensiering av næringsveier og symbolbruk, som over tid får konsekvenser for bosettingsmønsteret (op.cit. 1993: 218). Symbolikk og sosial organisering knyttes opp mot hverandre, etter modell fra Cohen (1985).

Birgitta Berglund (1995) har undersøkt Helgelandskysten for å kunne identifisere maktstrukturer og maktsenter. Denne undersøkelsen er relativt ensidig i sin fokus kun på mulige senter for makt, økonomi og religion. Hun unngår å problematisere hva de faktisk har vært sentre for. Samfunnets oppbygning og organisering vies liten oppmerksomhet.

Bosettingsarkeologien i Nord-Norge har i all hovedsak knyttet seg til samme samfunnsmodell. Denne samfunnsmodellen har i liten grad blitt problematisert. Modellen er basert på Karl Polyanis (1957: 250-256) økonomiske fordelingsmodeller, og Elman Services (1971: 133-169) definisjon av høvdingssamfunnet. Argumentasjonen rundt denne modellen går i stor grad ut på å trekke fram fornminnekategorier en mener indikerer makt og sentralisering (se for eksempel Binns 1978: 190-195, Johansen 1982: 64, Bertelsen 1985: 126, Berglund 1995). Resultatet er at en definerer det øverste sjiktet i samfunnet, problemet er at dette sjiktet kun utgjør en liten del av helheten. Sentralt i dannelsen av den høvdingmodellen som brukes står Knut Odner (1973). Hans modell er hovedsakelig basert på økonomi og er utviklet på grunnlag av materiale fra eldre jernalder på Vestlandet. De sosiale mekanismene han mener å kunne finne er knyttet til ætt, slektskap og høvdingmakt. Empirien bak modellen er i stor grad hentet i fra sagamateriale fra Island.

Innenfor forskningen på samisk forhistorie har det vært gjort en del arbeid med gammer og lavvoer. Her har en også sett på sosiale sider ved det arkeologiske "husmaterialet" (for eksempel Mulk 1994: 186-200 og Storli 1994: 61-70). Her har fokus vært på sosiale aspekt og i mindre grad på økonomi og funksjon. Hvorfor fokuset ser ut til å være annerledes enn i norrøn bosettingsforskning er vanskelig å avgjøre. En mulig forklaring er at samisk bosettingsforskning, nok er mindre påvirket av tidligere forskning og modeller.

Interessen for norrøn bosettingsarkeologi her i Nord-Norge hadde sitt foreløpige høydepunkt i første halvdel av 1980-tallet. Det har blant annet sammenheng med forskningssituasjonen og utgravninger. Bosettingsforskningen har etter dette dreid over

mot å konsentrere seg mer om gårdshauger (for eksempel Bertelsen 1995b, Jørgensen 1984, Myrstad 2002).

3.3.1 Bosettingsarkeologi på Vestvågøy

3.3.1.1 *Registreringene*

De tidligste arkeologiske opplysningene vi har om Vestvågøy er fra 1849. Det er sokneprest og seinere stortingsmann Leonard Christian Borchgrevink Holmboe som beretter om fornminner og oldfunn på Vestvågøy (Johansen 1979a: 4-6). Andre tidlige arkeologiske beretninger har vært gitt av G.P. Blom og J. Kraft (op.cit. 6). Disse beretningene er av høyst varierende kvalitet, men deres verdi ligger i at de kan fortelle om fornminner som forsvant allerede på slutten av 1800-tallet.

Den første som registrerte av hustufter Vestvågøy var Nicolaissen (1884: 8 (Borg) og 18 (Rise)), som registrerte 3 hustufter. Siden registrerte både E. Havnø og H. E. Lund hustufter der (topografisk arkiv ved Tromsø museum). Lund registrerte de første gårdsanleggene på øya på 50 og 60-tallet (Johansen 1979b: 96). Noen omfattende registrering av hustufter på øya kom likevel ikke i gang før registreringene i forbindelse med økonomisk kartverk på begynnelsen av 70-tallet. Antallet hustufter har økt kraftig som følge av registreringene for Økonomisk kartverk og seinere registreringer (op.cit. 97). Amatørarkeologien har hatt stor betydning for registreringene av fornlevninger på Vestvågøy. Spesielt viktig har arbeidet til Kåre Ringstad vært. Amatørenes rolle har likevel hovedsakelig vært begrenset til registrering.

3.3.1.2 *Bosettingsforskningens framvekst på Vestvågøy*

Näsman (1984: 93) trakk i 1984 Lofoten og Vesterålen og spesifikt Vestvågøy fram som noen av de områdene i Norden hvor en har gjort mest arbeid innenfor bosettingsforskningen. Dette bildet har forandret seg vesentlig siden den gang.

Historikeren Alf Ragnar Nielssen (1977) har i sitt arbeid med å kartlegge effekten som manndauen hadde på Vestvågøy, kommet fram til hvilke gårder det finnes belegg for at eksisterte i høymiddelalder. I dette arbeidet benyttes hovedsakelig historiske kilder, men han benytter også arkeologiske kilder der de finnes. Hans arbeid har vært av stor verdi for seinere bosettingsarkeologiske undersøkelser på øya.

Olav Sverre Johansen er den som har arbeidet mest med bosettingsarkeologiske spørsmål på Vestvågøy. I "Viking Age Farms: Estimating the Number and Population Size..." (Johansen 1982a: 60), har han kommet fram til at bosettingsbildet i yngre jernalder i det

store og det hele er det samme som i høymiddelalder. Johansen (ibid) finner at det er 115 vikingtidsgårder på øya, mens Alf Ragnar Nielssen (1977: 73) har satt gårdsantallet før manndauen (år 1350) til 131. Gårdsantallet i disse undersøkelsen er beregnet etter forskjellige metoder. Johansen (1982a: 56-60) baserer seg hovedsakelig på det arkeologiske materialet som finnes, mens historikeren Nielssen (1977: 18-65) har benyttet en retrospektiv metode basert på historiske kilder.

Det arkeologiske materialet Johansen tar utgangspunkt i, er rikt både på faste fornminner og funn. For å kunne sortere ut vikingtidsgårdene fra resten har han et system for å vurdere sannsynlighetsgraden til hver enkelt gård (Johansen 1982a: 58-60). Materialets verdi avgjøres ut fra hva det kan si om bosettinga. I en slik vurdering kommer sikre spor etter bosetting først. De historiske kildene kan fortelle om hvilke gårder som har eksistert i høymiddelalder og om disse gårdene har fornminner som kan dateres til vikingtid, har de også blitt regnet som sannsynlige vikingtidsgårder.

Gårdsnavnsdateringer er han tilbakeholden med å benytte seg av, men i enkelte tilfelle benyttes de likevel som supplerende kilde.

Reidar Bertelsen (1985) har også forsøkt å rekonstruere bosettingsbildet på Vestvågøy. Framgangsmåten hans (op.cit. 119) skiller seg fra Johansens (1982a), i det at han i utgangspunktet er mer skeptisk til bruken av retrospeksjon. Bertelsen (ibid) mener samfunnsutviklingen i jernalder har gått fra et samfunn av likestilte til et samfunn hvor høvdingene har tatt over fordelingsoppgavene. Han forsøker også å trekke opp grenser for mulige høvdingdømmer i Lofoten (se kart i Bertelsen 1985: 141). Problemet er at samfunnsmodellen kun får to lag, høvdingene og fiskerbønder. Det tas ikke nærmere stilling til hvordan samfunnet under høvdingene har sett ut. Høvdingdømmene defineres ut fra arkeologiske funn og status i historisk tid (op.cit. 135-143), ikke ut fra hvordan de forholder seg til de omkringliggende områdene.

3.4 Sosial organisering

Den arkeologiske forskningen rundt sosial differensiering bærer preg av at dette emnet ikke er det som har vært viktigst i undersøkelsene. Argumentasjonen for samfunnssystem er mangelfull og full av problematiske begrep som det ikke tas stilling til. Samfunnet beskrives hos både hos Johansen (1982b: 163-164) og Bertelsen (1985: 126) som et høvdingssamfunn, uten at noen av dem går inn på de problematiske sidene ved denne modellen. De har begge definert høvdingbegrepet ut fra et system med sentralisert makt og økonomi (Johansen 1982a: 66, Bertelsen 1985: 126). Denne samfunnsmodellen har

sine røtter i sagaene og har siden blitt knyttet opp mot Service (1971: 161-162). Hele høvdingbegrepet må omdefineres om det skal ha noen betydning. Det finnes ingen reell konsensus iblant arkeologene om hva som utgjør en høvding. Resultatet er at en ender opp med høvdinger over alt hvor det finnes noe utenom det vanlige (Johansen (1982a: 66) regner med 2 høvdingdømmer i Lofoten, mens Bertelsen (1985: 141) regner med 7). Høvdingbegrepet de benytter, er basert på Services (1971: 133-169) definisjon av forskjellige samfunnsmodeller.

Skre (1998: 4) argumenterer for at det tradisjonelle synet på samfunnet (Gemeinfreie teorien 3.2.1) i yngre jernalder bør revurderes. Enhver slik revurdering bør ta et oppgjør med høvdingbegrepet. Det har lenge vært klart at Services (1971: 133-169) definisjon av høvdingdømmer ikke stemmer overens med nordnorske forhold. Her er det spesielt omfanget av samfunnet det er snakk om.

I Borge og Valberg bygdebok forsøker Johansen (1982b: 163-166) å ta opp sosiale skiller i yngre jernaldersamfunnet, blant annet ved å ta opp emnet "trælgårder". Argumentasjonen han benytter er at trellgårdene ligger marginalt til jordbruksmessig og kan sammenlignes med husmannsplasser. De sosiale forskjellene han mener er til stede, er mellom høvding, bonde og trell. Tre gårder blir trukket fram som mulige trellgårder: Trællevoll, Moa og Bujord, men Trællevoll har ikke arkeologiske spor (op.cit. 166). Sluttresultatet er at han regner både Moa og Bujord som boplasser ryddet av frigitte treller. Dette kan vanskelig sees som noe annet enn at han mener det ikke har eksistert trellgårder på Vestvågøy.

Bertelsen (1985: 126, 135-143) opererer med en (i realiteten) todeling av samfunnet, en elite og en allmennhet. Han går ikke inn på noen videre inndeling.

Høvdingbegrepet de benytter er definert ut fra redistributiv økonomi, og forekomsten av rike funn, store hus og naust samt tunanlegg. Bertelsen ser disse kategoriene som sentralfunksjoner, hvilket ikke er så unaturlig. Høvding begrepet er hos Bertelsen (1985: 135-143), definert som en sentrum - periferi modell. En slik definisjon er basert på arkeologiske, funksjonelle og økonomiske kriterier.

Johansens arbeid med basis i materialet fra Vestvågøy preges av at han støtter ideen om at slektskap har vært utgangspunktet for de sosiale enhetene (Johansen 1979b, 1982b, 1990: 23, 52). Ættesamfunnet som denne samfunnsmodellen gjerne kalles er dypt forankret i norsk arkeologi (se for eksempel Holmsen 1972: 43). Denne modellen er en del av innen "Gemeinfreie" teorien, og har vært relativt lite problematisert fram til Skre (1998: 11-16) som nevnt tok til orde for at den må frafalles (denne diskursen tas også opp

i 3.2.1). I denne diskursen vil jeg stille meg bak Iversen og Skre, fordi jeg mener ættesamfunnet har utspilt sin rolle som samfunnsmodell. Slekt og ætt har hatt sin betydning, men ikke som organisatorisk form (Jakobsson 1992: 105, Skre 1998: 16). Forskningen rundt det norrøne samfunnet, må ut av de tradisjonelle tankebanene om den skal kunne danne basisen for ny kunnskap. Modellen jeg skisserer i 5.5.1.1 og 5.6 er på de fleste punkter å være en bedre modell.

Bosettingen på Vestvågøy er kartlagt relativt godt i enkelte henseende, men den er i alt for liten grad blitt tolket ut ifra samfunnets sosiale struktur. Hustuftene på Vestvågøy varierer i en rekke aspekt og dette er ikke en tilfeldig. Variasjonen kommer av en rekke ting, men først og fremst har samfunnets normer gitt seg utslag. Huset og dets plassering viser hvem en er og hvilken posisjon en har hatt eller aspirert til i samfunnet. Regelverket som styrer bosettingen har hatt en samfunnsstrukturerende rolle.

3.5 Oppsummering

Bosettingsbildet på Vestvågøy i yngre jernalder viser en stabil bosetting med røtter tilbake til eldre jernalder. Økonomien har vært en kombinasjon av jordbruk og fiske. Hvor hovedvekten har vært, er vanskelig å avgjøre, men en skal ikke undervurdere fiskets betydning. Det er ikke urimelig å tro at det kan ha eksistert skiller i næringsvei etter samfunnsorganisatoriske forskjeller.

Den forskningen som er gjort på yngre jernalder samfunnet på Vestvågøy fram til i dag har vært fokusert på å lokalisere og kartfeste gårder. Fokus har vært på økonomiske kriterier. Forskningen rundt bosettingens sosiale aspekt har blitt viet for liten oppmerksomhet fram til nå. De sosiale skillene en har søkt etter, har i hovedsak fokusert på å identifisere og skille ut eliten fra resten av befolkningen. Resultatet har blitt at samfunnsmodellens representativitet er problematisk.

Kapittel 4

4.0 Problematisering av kildene

Nøkkelen til kunnskap om Vestvågøys forhistorie finnes i de fysiske fornminnene og i de arkeologiske arkivene. Dessverre er ingen av disse kildene uproblematiske. Registreringsmetodene som ligger bak materialet i arkivene, må problematiseres, fordi de i stor grad styrer hvilken type materiale som til slutt havner i arkivene. Her vil jeg legge spesielt vekt på overflateregistreringens dominans.

Jeg ble i begynnelsen av arbeidet med denne oppgaven, advart mot bare å benytte meg av fornminneregisteret (og andre registre) som kilde. Hovedgrunnen var at opplysningene i registrene ikke alltid er kvalitetsmessig gode nok. Advarselen har i en viss grad vist seg berettiget, men jeg mener å ha kommet rundt de fleste problemene. Egne erfaringer fra Vestvågøy, har vist at opplysningene i stor grad er å stole på, spesielt når det gjelder hustufter. Kontakt med andre som har jobbet i området og med samme type problemstillinger, er en annen viktig kilde til kunnskap om øya, og har hjulpet med å løse problemene med registrene. For å løse problemene med arkivene har jeg forsøkt å benytte opplysninger fra flere arkiv, for på den måten å unngå å legge for mye vekt på en kilde. Dermed unngår jeg forhåpentligvis de verste problemene med registreringer og arkiv, fordi jeg da kan argumentere for at det er flere ulike mennesker som har stått for registreringene.

4.1 Det arkeologiske materialet

4.1.1 Arkivene

De første arkeologene som registrerte på Vestvågøy, hadde et helt annet sett fornminne typer som følge av andre begrep og definisjoner, enn det vi benytter i dag. Tunanlegget i Leknes er ikke lengre langhauger som Nicolaissen (1884: 18) registrerte dem som, og en skiller mellom gravrøys og gravhaug. Samtidig er det dessverre slik at veldig mange fornminner er gått tapt og vi kjenner dem kun fra for eksempel Nicolaissens beskrivelser. Når det gjelder fortidsminner på Vestvågøy, finnes det flere arkiv en kan henvende seg til. Hovedkildene jeg har benyttet meg av er Kåre Ringstads privat arkiv (som nå oppbevares på vikingmuseet Lófotr), Topografisk arkiv ved Arkeologisk avdeling Tromsø museum, fornminneregisteret (www.arkeoland.uib.no), og registreringer gjort av Nicolaissen i 1883 og framover (Nicolaissen 1884: 8-19), Rygh i 1901 (1901: 103-116), og E. Havnø i 1934 (upublisert, men finnes i topografisk arkiv ved Tromsø Museum). Nicolaissens inventeringer er grunnlaget for alle disse arkivene. Arkivene overlapper hverandre i slik grad at det er vanskelig å behandle dem som separate kilder.

Nicolaissens arbeid har stått seg bra gjennom årene. Mange av fornminnene han registrerte kan gjenfinnes i dag, men en del er fjernet. Problemet ligger i hva som kan regnes som fjernet eller hva som er feilregistrert. Kvaliteten på registreringene hans er høy ut fra de stedene det er mulig å etterprøve dem. Det gjør at jeg sjøl på de stedene dette ikke er mulig, velger å sette lit til at de i hovedsak er korrekte.

Oluf Ryghs (1901) inventering er en oppsummering av alle registrerte fornminner på Vestvågøy opp til 1901. I motsetning til Nicolaissen gjorde ikke Rygh egne registreringer i området, så denne ”innventeringen” er ikke noen øyenvitneskildring. Rygh har likevel med en del fornminner som ikke finnes i registreringene til Nicolaissen.

Edvard Havnø (1934) registrerte fornminner på Vestvågøy i 1934, men disse registreringene er ikke publisert. Hans registreringer er ikke så omfattende som Nicolaissens, og bærer preg av å undersøke de samme områdene.

Det kan diskuteres om ikke Kåre Ringstads arkiv er det mest omfattende (Finnes på Lófoth vikingmuseet på Borg, Vestvågøy). Det inneholder alle hans registreringer samt opplysninger fra tidligere arkeologiske registreringer. De fleste registreringene her finnes også i topografisk arkiv og fornminneregisteret.

Topografisk arkiv (Tromsø museum) og fornminneregisteret (www.arkeoland.uib.no) inneholder i det store og hele samme opplysninger. Forskjellen er at fornminneregisteret har blitt hovedregister etter at fylkene fikk registreringsansvaret i 1992. Det har ført til at fornminneregisteret er det mest oppdaterte, men det inneholder ikke alle eldre registreringer fra topografisk arkiv. Dessverre inneholder alle disse arkivene registreringer av fornminner som ikke kan gjenfinnes pga feilregistrering eller fordi de er fjernet. Uoverensstemmelser mellom de ulike arkeologiske arkivene (se for eksempel tabell 2, 8.4), kan også føre til juridiske komplikasjoner for fornminnevernet på grunn av endringen av §4 i kulturminneloven (lov av 3 mars 2001) (Kahn 2001: 20-24).

Det kanskje viktigste prinsippet i kildekritikken, er at en må søke flere og uavhengige kilder til informasjon. Når ingen av arkivene er uavhengige av hverandre, er det umulig å kontrollere dem opp mot hverandre på en kildekritisk korrekt måte. Vil en etterprøve arkivene, må en ut i felt å forsøke og gjenfinne fornminnene. Ut fra egen erfaring lar de fleste fornminnene på Vestvågøy seg gjenfinne.

Som nevnt har måten de arkeologiske arkivene er sammensatt på, ført til at de ikke er uavhengige i en kildemessig forstand. Idealet har vært å lage en komplett liste over alle fornminner, og ett av midlene har vært å slå sammen arkiv. Dette har blant annet ført til at det ikke finnes noen gjennomført standard for registrering. I fornminneregisteret har en satt en standard for hvordan ting skal registreres, men hva som registreres er fortsatt en subjektiv avgjørelse av registranten.

Innen arkeologien har det vært en lang tradisjon for at arkeologer har geografiske eller tidsmessige interessefelt. I arkivene blir dette problematisk fordi de samme menneskene står for majoriteten av registreringene.

Tilgjengeligheten til de forskjellige arkivene er ikke den letteste. Ringstads arkiv og Havnøs inventering er private samlinger som har blitt donert museene. Sjøl informasjonen i topografisk arkiv er ikke alltid like lett å få fatt i på grunn av manglende mapper og lignende. Resultatet blir en frustrerende og unødvendig tidkrevende arbeidsprosess, samt at en ikke kan stole på å ha fått med seg alle opplysninger.

4.1.2 Overflateregistrering

Siden mesteparten av registreringene i arkivene er fremkommet ved overflateregistrering, mener jeg det er nødvendig å ta opp en del problemer knyttet til denne registreringsmetoden. Etterprøvarhet er viktig om en skal kunne feste lit til registreringen. Overflateregistreringer kan være vanskelige å etterprøve av en rekke årsaker, de kan være fjernet, vanskelige å finne pga vegetasjon og lignende, kartfestet feil eller feilregistrert.

Dokumentasjonsmetodene som benyttes under overflateregistrering, er ofte mangelfulle. Måten en kartfester fornminner på er i en del tilfeller for dårlig, men slikt er vanskelig å finne ut av før en forsøker å gjenfinne dem.

I så godt som alle tufter på Vestvågøy er det tatt prøvestikk. Hensikten har vært å leite etter kulturlag, daterbart materiale og eventuelle funn. Problemet er at prøvestikkene sjelden er dokumentert, og dermed blir de umulige å få noe ut av for andre enn de som satte dem.

Når det gjelder hvordan de registrerte tuftene fordeler seg, er det spesielt et trekk jeg vil fremheve og det er at det er påfallende få registrerte hus i de historisk sett beste landbruksområdene og på de beste gårdene. Disse områdene/gårdene trenger ikke nødvendigvis ha vært de beste også i yngre jernalder, men de burde være bedre representert i materialet. Årsakene til dette er mange, men viktigst er bevaringssituasjonen, som har gjort at det er bedre bevaringsforhold utenfor disse områdene. Denne situasjonen fører også til at mindre gode jordbruksområder kan bli overrepresentert i materialet. Uten andre søkemetoder enn overflateregistrering og prøvestikking, vil dette problemet være vanskelig å løse. Utgravningen i Petvik viste at det er mulighet for å finne strukturer under overflaten (Svestad 1988, 1989 og 2001).

Registreringen av graver og spesielt gravrøyser er det også grunn til å se nærmere på. Når det registreres opp til 42 gravrøyser (Rolvjord (gnr 70) felt id. 05847) på en ødegård, er det grunn til å stille spørsmål ved hvilke kriterier en har for å skille gravrøyser fra rydningsrøyser. I kontrast var det fram til 1983 registrert ”opp mot” 50 gravhauger på

Forsandmoen i Rogaland (Løken 1983: 83). Det er registrert 45 hustufter på Forsand (Skare 1999: 2), mot 8 kjente hustufter (uansett datering) på Rolvsjord (se Gnr 70 Skjerpen Øvre i tabell 2 (8.2.2) og 13.6.2 Gnr 70). Johansen (1982b: 156-157) tar opp problematikken rundt antallet begravelser i haug/røys per generasjon. Hans konklusjoner forutsetter at det ikke er tvil om registreringene. Fraværet av rydningsrøyser er påfallende for en gård som han regner med har en lang historie.

At det meste som er registrert på Vestvågøy er funnet ved overflateregistrering, betyr at svakhetene ved denne metoden vil spille inn på alle tolkninger basert på materiale herfra.

4.1.3 Oppmåling

Tuftene på Vestvågøy er med få unntak blitt registrert på grunn av synlige rester av torvvegger. Det gjør det vanskelig fordi det ikke alltid oppgis om det er målt innermål, yttermål, eller annet. Torvveggene varierer i tykkelse og utflyttingsgrad (sjøl for samme tufta), noe som gjør det oppmåling vanskelig. En del av fornminnene er også skrittet opp, hvilket en er nødt til å ta hensyn til. Oppmålingene som er gjort er subjektive og vil variere en del. De er i tillegg basert på den tolkning av tufta og torvveggen arkeologen har dannet seg i felt. I tillegg kan ulike bygningstekniske løsninger kunne gi vansker med tolkningen av oppmålingen.

Måten tuftene er målt opp på, er ikke konsekvent. Det skaper problemer når en forsøker å sammenligne dem. Likevel gir ikke dette de helt store konsekvenser for tolkningen av langhus (se 7.4.1 og 7.5). Feil i oppmålingen av hustufter lar seg lettest se i breddemålene. Konstruksjonsprinsippene bak hustypen er hovedårsaken til dette. På tross av slike problemer, må oppmålingene av hustuftene på Vestvågøy sies å være brukbare.

4.1.4 Oppsummering

Det er god grunn til å være skeptisk til en del av registreringene på Vestvågøy. At overflateregistrering har vært og fortsatt er den dominante/eneste registreringsmetoden, er et problem.

Sjøl om en må benytte seg av data fra overflateregistreringer og på tross av problemene med arkivene, er det fullt mulig å gjøre bosettingsanalyser for Vestvågøy. Antallet registrerte tufter er forholdsvis høyt og forskjellene mellom dem såpass store at de kan danne basis for en analyse av bosettingsstratifikasjonen.

For å kunne komme til ytterligere informasjon om bosettingen, må en ty til maskinelle metoder. En skal ikke se bort fra at en satsing på maskinelle metoder kan komme til å

rokke ved det bildet av Vestvågøy i yngre jernalder som eksisterer i dag. Erfaringer gjort andre steder i landet, viser verdien av disse metodene.

Kunnskapen om fornminnene på Vestvågøy er resultatet av over 120 års mer eller mindre systematisk arkeologisk arbeid. Kvaliteten på registreringene i arkivene kan diskuteres, men når det gjelder husmaterialet, er situasjonen slik at registreringene med få unntak er etterprøvbare. Eneste måten å forbedre kvaliteten på arkivene, er å oppdatere registreringene slik at en luker ut det som ikke har noe der å gjøre.

4.2 *Problematisering av skriftlige kilder som kilde til kunnskap om samfunnet i yngre jernalder*

”Ukritisk bruk av sagaene er ”dilettanteri””

(Solli 2000: 28).

Kildekritikk er ett nødvendig ledd i enhver analyse. Jørn Sandnes (2000: 199) påpeker det han mener er en tendens til en mer liberal holdning til sagakritikk. Han knytter denne tendensen sammen med at flere nye fag har begynt å interessere seg for middelalderen. Kritikken går i hovedsak ut på at disse ikke i sterk nok grad benytter historiefagets kildekritiske metoder, og at sagaene i liten grad, ifølge historikerne, er egna til å belyse annet enn historiske problemstillinger. Andre fag har andre fokus enn historikerne tradisjonelt har hatt, noe som fører med seg forskjellige oppfatninger av sagaene. At de kildekritiske metodene også varierer, er en naturlig følge av dette. Historikerne har ikke hevd på sagaene verken ut fra kildekritiske metoder, eller at de i følge de tradisjonelle grensedragningene mellom fagene tidsmessig faller inn under historiefaget.

I denne delen vil jeg problematisere sagaene og landslovene som kilder til kunnskap om vikingtid og yngre jernalder. Generelle problemer som gjelder alle sagaer, blir tatt opp først. Siden vil fokus skifte til de sagaene (samt skaldekvad) som benyttes mest i denne oppgaven. Problematiseringen av landslovene vil gjøres separat av flere årsaker. Lovtekstene er normative kilder, noe som betyr at de har andre egenskaper enn sagaene. Normative tekster forteller oss om normer, regler, hvordan folk i fortiden tenkte, og hvordan de mente framtida burde bli (Kjeldstadli 1992: 164). De gir mulighet til å skrive samfunnshistorie (op.cit. 1992: 148). Kildesituasjonen fører til at felles norrøne aspekt ved samfunnet lett kan komme til å overkommuniseres. Problem vedrørende landslovenes datering, motiv, utforming og bevaring vil tas opp.

For å kunne problematisere skriftlige kilder er jeg best tjent med historiske metoder for kildegranskning. Jeg vil her kun kort skissere framgangsmåten. Kjeldstadli (op.cit. 172-173) og Dahl (1988: 48-81) er uenige om rekkefølgen på framgangsmåten i historisk kildegranskning, men de enkelte delene er de ens om. Kjeldstadli (1992: 172-173) formulerer en trepunkts ”tommelfingerregel” som er som følger:

1. Vurder kildens indre konsistens.
2. Sett kilden opp mot andre kilder.
3. Er kilden i samsvar med den større sammenhengen og annen kunnskap ?

Jeg har i problematiseringen nedenfor valgt å ta for meg sentrale kildekritiske problem som troverdighet, datering, opphav, motiv og bevaringssituasjon.

4.3 Problematisering av deskriptive kilder

Sagaene er ved siden av arkeologisk empiri den mest brukte kilde til kunnskap om vikingtid og yngre jernalder. Om det ikke går eksplisitt fram, ligger sagaene og ulmer i bakgrunnen i nesten alle tekster som omhandler denne perioden. I litteraturhistorikernes fortolkninger av sagaene, finnes det to skoler. Den første omfatter de som tror sagaene bygger på muntlig overleverte historier, og den andre de som tror de er rene produkt av sin samtid (se 4.3.1). Historikerne er også tradisjonelt mer tilbakeholdne med bruken av sagamaterialet (Sandnes 2000: 199). Forskjellige ”historiske skoler” har vurdert sagaenes troverdighet og opphav ulikt. ”Den norske historiske skole” (1830-1860, omfattet blant annet R. Keyser og P.A. Munch (Bagge 1995: 112-114)) så få problemer med å hevde sagaene hadde sitt opphav i muntlige overleveringer, som kunne ligge flere hundre år tilbake i tid fra nedskrivningstidspunktet (op.cit.113). I perioden 1860-1910 preges forskningen i større grad av evolusjonisme og kildekritikk (op.cit. 114-116), men formålet er fortsatt nasjonsfremmende. Synet på sagaene forandrer seg ikke vesentlig ifra ”den norske historiske skolen” (op.cit.116). Perioden 1910-1940 kan kalles den marxistiske perioden, fordi den innebærer en annen politisk holdning til emnet og nye innfallsvinkler (op.cit. 117-121). Halvdan Koht var den første som tok et kildekritisk ”oppgjør” med sagaene (op.cit. 117). Han gikk ikke like langt som brødrene Weibull i Sverige, men det betydde likevel en radikal revurdering av sagaene som kilde til kunnskap om norsk historie (op.cit. 117-118). I perioden 1940-75 kommer et oppgjør med den marxistiske historieskrivningen (op.cit. 121-127). Synet på sagaene som kilde forandrer seg ikke vesentlig fra Kohts kritiske standpunkt, men det skjer et kildetilfang fordi det i denne perioden skapes tettere bånd mellom historie og andre fag og særlig

arkeologi (op.cit.126). Fra 1975 og fram til i dag har historiefaget diversifisert seg og satt lys på en rekke ”nye” sider ved middelalder og middelaldersamfunnet (op.cit. 127-130). Synet på sagaene har måttet forandres noe for å kunne imøtegå de nye forskningsretningene, som for eksempel mentalitetshistorie. Bagge (1998: kapittel 2 og 3, 18-75) bruker for eksempel sagamaterialet flittig i sin egen bok om mentalitetshistorie i middelalder.

4.3.1 Opphavsproblematikken

Bildet av samfunnet i yngre jernalder og spesielt vikingtid, er i stor grad bygd opp rundt sagaene. Dette betyr at det er nødvendig å forholde seg kritisk til dem. Sagaenes troverdighet avhenger av en rekke aspekt, som nærhet i tid og rom til fortellingen, sammenfall med andre kilder, objektivitet / subjektivitet og motiv for å nevne noen. Hvordan de faller ut med tanke på disse spørsmålene avhenger også av faglig og personlig ståsted.

Sagaene slik vi kjenner dem, er skrevet ned engang rundt 1200-tallet. De virker i mange tilfeller å være basert på muntlig overleverte fortellinger og eldre skriftlige kilder (Hødnebø 1979: 681-684, Heggstad 1994: 8), problemet ligger i å argumentere for det ut fra de tilgjengelige kildene. Datering av sagaene er vanskelig, de må dateres hver for seg. En rekke av sagaene ser ut til å henvise til, eller basere seg på hverandre (for eksempel Hødnebø 1979: 681-684 og Pálsson 1997: 27-35). Som følge av dette blir det også problematisk å behandle dem som separate kilder. Hvilket igjen betyr at en må være forsiktig med å legge for stor vekt på at flere sagaer beskriver samme hendelser eller personer. Sagaene er forsøkt datert ut fra et mangfold av kriterier, som hvor ”primitive” de tilsynelatende er, språket de er ført i pennen med, henvisninger til mennesker og hendelser en har opplysninger om fra andre kilder for å nevne de viktigste (Dahl 1988: 55-56). Fortellingene lar seg ikke datere lengre tilbake enn nedskrivningstidspunktet, på grunn av problemene med å datere muntlige fortellinger.

Situasjonen innenfor samfunnet sagaene oppsto i, er en viktig årsak til at de nedtegnes. Middelalderens samfunn reflekteres i sagaene, og dette gjelder også ”fornaldersagaene”. Om opphavet til sagaene, er det to hovedteorier. Den første er at sagaene er friprosa, hvilket betyr at de er skrevet ned med den muntlige fortellingen som primærkilde (Mundal 1977: 141-142). Innenfor dette synet blir forfatteren sett på som en som fører den muntlige fortellingen videre (en nedskriver). Det betyr at enkeltpersoner eller institusjoner har funnet de gamle historiene så viktige eller interessante at de har villet

bevare dem. På den annen side er bokprosa synet, hvor en sidestilte muntlige fortellinger og andre kilder (ibid). Her gis forfatteren en større rolle som kreativ kraft (en forteller) i nedskrivningen av sagaen. Hvilket åpner for at forfatteren skreiv sin egen historie, ut ifra egne interesser og ideer om fortiden. Motivene varierer fra saga til saga og fra forfatter til forfatter. Noen sagaer fremstår som bestillingsverk for å synliggjøre og hedre enkeltpersoner og slekter, slik som Sverresoga (1995: 9, Holm Olsen 1980: 552), og Saxo Grammaticus (1997: XIX). Sagaene er med på å legitimere folks makt og rettigheter samt å støtte opp under forhold i forfatternes samtid. Mange har forsøkt å finne ut hvem som skreiv de forskjellige sagaene, for på den måten kunne finne ut av forfatterens motiv (se for eksempel Hødnebø 1979: 684-687 og Pálsson 1997: 27-35), men det er diskutabelt hvor godt dette har lyktes.

Hvordan både organiseringa av og mekanismene i samfunnet virker, beskrives i sagaene i et ovenfra - ned perspektiv. Sagaene er skrevet om viktige personer som konger, høvdingar og andre framstående personer, av mennesker som sjøl tilhører de "bemidlede". I deres øyne har bønder hatt frihet, møteplikt på tinget osv. Samfunnet sett fra bøndenes og trelles side vil antagelig se helt annerledes ut. De vil først og fremst ha et helt annet syn på sin egen "frihet". Med veldig få unntak er hovedpersonene i sagaene menn. Kjønnskillet er enda sterkere når det gjelder forfatterrollen.

Kirken og kongemakta er institusjoner (og enkeltpersoner) som har hatt interesse av å "kontrollere" fortida (se for eksempel Eggen 1940: s.10, Hagland 1994: XI, Sverresoga 1995: s.137). I sagaene finnes det bevart historier om hvordan konge og kirke bevisst henviste til tidligere lovtekster og annet historisk materiale i disputer seg i mellom (ibid). Sagaene kan derfor forstås både som et forsøk på å huske og bevare det gamle, og å legitimere det nye ved å knytte det tilbake i tid. Mange sagaer bærer preg av at kristne verdier trekkes fram allerede i perioden før kirken vant sitt innpass. Den mest i øyenfallende er å legitimere kirken ved å sette den inn i de gamle tradisjoner og historier (Bagge 1998: 101-103). Slekter eller enkeltpersoner kan også ha hatt interesse av å kunne hevde at de var gått over til kristendommen på et tidlig stadium, for å oppnå fordeler.

4.4 Viktige deskriptive skriftlige kilder i denne oppgaven

Nedenfor vil jeg ta opp noen av de skriftlige kildene jeg kommer til å benytte mest. Hver og en av dem har spesifikke fordeler og ulemper knyttet til seg og gjennomgangen her er ment å belyse disse. I oppgaven benytter jeg også andre sagaer og kvad enn de nedenfor,

men på grunn av plasshensyn har jeg valgt ikke å gå videre inn på dem. Kritikken av disse ville i stor grad fulgt de samme linjer som for de kildene jeg tar for meg nedenfor.

4.4.1 Rigstula.

Dateringsmessig er problemet med Rigstula at det ikke går å datere den nærmere enn til mellom 800 og 1200-tallet. Den har tradisjonelt vært en av de tekstene som har vært gitt tidlig datering, men det er ikke noen konsensus i forskermiljøene på når den blei skrevet ned. Ludvig Holm-Olsen (1993: 327) viser til en mulig tolkning som knytter Rigstula til Håkon Håkonsson og gir en datering til første halvdel av 1200-tallet. Det en veit er at Rigstula nevnes i for eksempel Snorre (1979: s.24). Rigstula er et skaldekvad hvilket gir grunn til å tro at den overleveringen vi kjenner ligger tett på originalen. Grunnen til dette er at denne type kvad har fulgt regler (Holtmark 1982: 386-390, Lie 1980: 300), om disse reglene er brutt, ville vi antakelig kunne finne ut av det.

De tre samfunnsklassene den beskriver, må også problematiseres. Først og fremst fordi en ikke veit for sikkert hvilket landskap Rigstula er lagt til (se punkt 1, 5.2). Om Rigstula er ment å beskrive forholdene i et bestemt landskap, vil det by på problemer å overføre det til et annet.

Problemene rundt Rigstula som kilde, er på de aller fleste punkter de samme som for andre saga tekster.

4.4.2 Heimskringla

Nedskrivningen av Heimskringla lar seg ikke bestemme nøyaktig, men en regner det for sannsynlig at den er skrevet ned av Snorre Sturlusson en gang rundt 1230 (Hødnebø 1979: 687-692). Ingen av sagaforfatterne har vært gitt så mye oppmerksomhet som Snorre. Heimskringla fungerer som en historisk syntese. Tidsperiodene og områdene som omhandles er store, og alt kan ikke være like korrekt. Her finnes flere eksempel som opphavet til ynglinge-ætta (Snorre 1979: 13-48), slaget i Hjørungavåg (og opphavet til Jomsvikingene)(op.cit. 155-162). Å stille seg kritisk til Heimskringla er et spørsmål om mer enn å godta eller forkaste den. Problemet er å skille ut hva som kan brukes i en historisk / arkeologisk argumentasjon. Likevel er noe av Heimskringlas fascinasjon at den forteller de store linjene, om utviklingen av samfunnet, kongemakten og etter hvert også kirken.

Snorre har hatt en rekke kilder til historien sin, både skriftlige og muntlige (Hødnebø 1979: 681-684). Han har hatt tilgang til muntlige fortellinger, eldre kongekroniker, totter,

og skaldekvad (ibid.). Av disse kildene er det bare de færreste som har overlevd fram til i dag.

4.4.3 Njálssaga

Njálssaga foregår i tida rundt midten av 900-tallet til litt inn på 1000-tallet . Omstendighetene rundt den er uklare, forfatteren er ikke kjent og det er ikke kjent når den først blei skrevet ned. Sannsynligvis har den blitt skrevet en gang på slutten av 1200-tallet (Paasche 1997: 9).

Det er vanskelig å argumentere for at persongalleriet og handlingen, gjenspeiler situasjonen på 950-1000-tallet særlig godt (Gudnason 1981: 319-320).

I Njálssaga finnes henvisninger til andre islandske tekster, både bevarte og ikke bevarte (ibid).

4.4.4 Egilssaga

Egilssaga regnes for å være eldre enn både Heimskringla og Njálssaga, og er antakeligvis skrevet ned en gang mellom 1150 og 1250 (Heggstad 1994: s.6, Sigfússon 1980: 522, Sandnes 2000: 200). Det finnes forskere som hevder at Snorre også er forfatteren bak Egilssaga (Mundal 1977: 267), men dette er omstridt. Mye tyder på at Egilssaga har øvd innflytelse på hvordan seinere sagaer har vært utformet. Denne sagaen har vært regna som den mest troverdige av sagaene, diskursen rundt den er likevel ikke avsluttet. Personen Egil Skallagrimsson nevnes i flere andre sagaer (Pálsson 2000: 204), men en kan ikke derfra slutte seg til at han virkelig har levd. Det er best å behandle denne fortellingen som en slags roman, dvs at den i seg sjøl ikke skal tas for noen sannferdig historie, men likevel kan inneholde referanser som er troverdige.

4.4.5 Landnåmsboka

Her kommer det fram klare politiske motiver, fordi fordelingen av makt, sosial status og eiendom forklares og legitimeres gjennom den. Denne kilden er interessant fordi den hevder å fortelle om hvordan det islandske samfunnet strukturerte seg romlig og sosialt.

Det islandske landnåmet har ikke foregått på en tilfeldig måte, men hatt basis i tradisjoner, lover og regler fra det norrøne samfunnet landnåmsmennene kom fra. Dette betyr ikke at samfunnet som oppsto på Island er noen gjenspeiling av norrøne samfunnsforhold generelt (se 5.2).

Gjennom Landnåmsboka (1997: 27-35) får en vite at det har eksistert flere andre eldre historier og genealogier om Island og dets befolkning.

4.5 Problematisering av normative kilder

De viktigste normative kildene vi kjenner fra tidlig middelalder er Gulating (1969) og Frostatingslova (1994), men i tillegg finnes blant andre kilder som Håvamål (Edda 1964: 17-33) og Kongsspegelen (1976). Her vil jeg avgrense meg til å behandle lovtekstene. Gulatingslova var en samling av lovene som gjaldt i området fra Lyngør i Aust Agder til Borgund på Sunnmøre, samt innlandet til og med Hallingdal og Valdres (Robberstad 1981: kart s.6). Frostatingslova var lovsamlinga i Trøndelag og blei med tida også gjeldene utover dette området, blant annet i Hålogaland (Hagland 1994: XII-XIII).

Det er mange kildekritiske problemer knyttet til lovtekstene og bruken av dem. Viktigst er troverdighet, datering, motiv, utforming og bevaring.

Lovtekstene har ikke samme innholdsmessige troverdighetsproblem som sagaene. De er normative tekster, hvilket betyr at de inneholder regler og retningslinjer for individ og samfunn. Innholdet er skrevet på en slik måte at meningen skal komme klart fram. Lovene er ment å være stabiliserende element i samfunnet. Det betyr at de må være kjent, allment forstått og benyttet.

4.5.1 Dateringsproblemet

Dateringsproblematikken har vært knyttet opp til problematikken rundt kongerekka. Mange av lovene er ”gitt” av kongene, noe som gjerne nevnes i lovtekstene (for eksempel Frostatingslova 1994: Innleiing §1, 1, Magnus Lagabøters Landslov: 1). Hvorvidt dette har vært tilfelle eller ei, kan vi vanskelig avgjøre, men om det er slik, har vi en mulig måte å datere dem på. Dessverre er det slik at for eksempel Gulatingslova inneholder lover gitt av flere konger (blant annet Gulatingslovi 1981: §1-12 s13-25, §55 s.76), og å skille de delene som er gitt av forskjellige konger er vanskelig. Kongerekka er for de tidligste kongene kjent fra sagaer, utenlandske kilder og i et par runesteiner (Tøtlandsmo 1997: 36-45). Likevel er det sagaene, og spesielt Heimskringla (Snorre 1979) som står sentralt i forståelsen og dateringen av kongerekka. Landslovene inneholder opplysninger om hvilke konger som ”ga” de forskjellige bolkene. I Gulatingslovas (1981: §1-33 s12-52) kristendomsbolk henvises det til lover som både Olav Haraldsson (den hellige, 1015-1028) og Magnus Erlingsson (1161-1184) har tatt ved. Det kan se ut som at det har vært viktig for lovgiverne å knytte ”kristendomsbolken” til nettopp Olav den hellige, noe som gjør at denne dateringen blir problematisk. Godtas denne dateringen, gir det en nedre datering for kristendomsbolken i Gulatingslova (1981: kristendomsbolken §1-33 s.13-50) til perioden 1015-1028. Rettshistorikeren Elsa Sjøholm (1988: 79) antar at en skriftlig

redigering av Gulatingslova har vært foretatt før utgangen på 1000-tallet. Helle (2001: 20-23) argumenterer for at Gulatingslova blei nedtegnet i regjeringsstida til Olav Kyrre (1067-97). Magnus Rindal (1995: 7) argumenterer for at Gulatingslova blei til tidlig på 900-tallet.

Frostatingslova slik den har overlevd til i dag, er gitt av Håkon Håkonsson omkring 1260 (Hagland 1994: IX og Frostatingslova 1994: 3). Han skal ha basert seg på en eldre versjon som kaltes Grågås, som omtales i Sverresoga (1995: 137). Grågås skal ha vært gitt av Magnus Olavsson (den gode, 1024-47, regjerte perioden 1035-47) (Hagland 1994: IX-X, Snorre 1990: del II s.135).

En annen måte å datere landslovene er ved å leite etter henvisninger til dem i sagamaterialet. I sagaene henvises det flere ganger til de forskjellige lovsamlingene og det gjør at vi kan gjøre oss opp en mening om når sagaforfatteren mente lovene blei til.

I Soga om Halvdan Svarte forteller Snorre (1990: del I s.42) at "*Kongen (Halvdan svarte) sette Atle jarl over Sygnafylket til å dømme etter landslov der og krevje inn skattane*" (min understreking). Halvdan den svarte skal ha levd en gang på 800-tallet, men den eneste måten å hevde dette, er ut ifra opplysningene som Snorre gir. Egilssagaen (1994:119-123) har flere henvisninger til Gulatingslova og forteller om Egil Skallagrimssons kamp om å få tilbake sin rettmessige arv, etter at kong Eirik Blodøks (ca 895-954) tok beslag i. Hvilket kan, om en kan bygge opp under dette, bety at Gulatingslova i en eller annen form fantes allerede i begynnelsen på 900-tallet. Snorre (1990: del I s.85) forteller at Håkon den gode gav både Gulatingslova og Frostatingslova. Håkon den gode regjerte deler av Norge i en periode fra engang rundt 920-30 til sin død i 960 (Snorre 1979: 734-735).

I diskusjonen om opphavet til landslovene har forskerne delt seg i to hovedgrupperinger. Den første (for eksempel Bagge 1989: 500-507 og Helle 2001: 39-43) mener at landslovene blei overført via muntlig overlevering fra generasjon til generasjon. Hvilket vil bety at lovene allerede er gamle ved det tidspunktet de skrives ned. Det vil også bety at de er skapt og formet av tinget og de maktrelasjoner som fantes i samfunnet, som en slags akkumulert sedvanerett. Den andre (for eksempel Sjøholm 1981: 74-81) mener at landslovene har kommet til først i den perioden de er nedskrevet i. Hvilket betyr at de er skapt og formet av de maktinstanser og maktrelasjoner som fantes i høymiddelalderen. Blei landslovene til i middelalderen uten noen påvirkning fra tidligere tradisjoner, må det ha vært sterke krefter i spill og sterke aktører bak.

Om det ligger en lang muntlig tradisjon bak landslovene, betyr dette at de vil inneholde tanker og verdier som går forut for kristen og kongelig påvirkning. Den germanistiske skole oppfatta de nordiske lovene som resultat av en felles germansk urrett (Bagge 1989: 500). Birgitta Wåhlin (1974: 171-172) hevder at den germanistiske skolens teorier om et germansk fellesskap i språk, kultur og rettssystem må forkastes. Finnes det likheter med lovene i andre ”germanske riker” så kan disse forklares på mange mulige måter, før en trenger å ta fram fellesgermanske forklaringsmodeller (Hagland 1994: XIII). Landslovenes opphav i mulige muntlige tradisjoner styrkes av det vi veit om dem fra sagaene. Skikken var at de skulle ramses opp før tinget tok til (Den eldre Gulatingslova 1994: §314 s.170, Njålssaga 1997: 184). At lovene først blei ramset opp, tyder på at det var viktig at alle hadde samme oppfatning om hva loven egentlig innebar.

Å datere landslovene ut ifra når de først omtales i sagaene er farlig ut fra kildekritiske hensyn. Sagaene er så avgjort ikke øyenvitneskildringer, og da spesielt ikke de eldre delene av dem. De er heller ikke å regne som objektive eller frie for bakenforliggende motiv. Likevel er det interessant å merke seg at to sagaer, som muligens (se 4.4.4) er uavhengig av hverandre nevner at Gulatinget og Gulatingslova eksisterte i en eller annen form i begynnelsen av 900-tallet. Problematisk er det også at Snorre (1990: del I s.85) et sted sier at Frostatingslova blei gitt av Håkon den gode, mens han (1990: del II s.135) et annet sted hevder at lova blei skrevet ned av Magnus Olavsson. Skal en tolke dette slik at Magnus Olavsson kun skrev ned lovene slik de hadde vært ifølge muntlig tradisjon ifra Håkon den godes tid, eller lagde han sine egne lover? Det går fram av Sigvat Skalds kvad at Magnus hadde vært i konflikt med folket fordi han ikke fulgte lovene han hadde gitt ved Ulvesund (op.cit.134-35). Nedskrivningen av lovene skal ifølge Snorre hatt den hensikt å rette opp dette forholdet og gjenvinne folkets støtte (ibid).

Sammenlignende dateringer kan også forsøkes. Eventuelle likheter eller forskjeller mellom lovene blir da grunnlaget for en innbyrdes datering. Denne måten å datere lovene på har best resultat om en har en ganske sikker datering på en av lovene i sammenligningen. I innledningen til sin oversetting av Gulatingslova gjør Robberstad (1981: 7) et slikt sammenlignende dateringsforsøk og ender opp med at den er eldre enn 930. Gunnes (1976: 127) daterer Utgjerdsbolken i Gulatingslova så tidlig som 930.

En annen og sikrere dateringsmetode er å se på de fysiske levningene av lovtekstene. For å ta Gulatingslova først, så er de eldste overlevende fragmentene fra slutten av 1100-tallet, og den eldste noenlunde komplette samlinga fra ca 1250 (Robberstad 1981: 10). Frostatingslova er i den form vi kjenner den i dag fra 1260 (Hagland 1994: XXX). De

eldste fysiske levningene av Frostatingslova skal ha hatt en datering til tida mellom 1260 og 1269 (op.cit. XXXIII).

Landslovene i seg sjøl er det relativt uproblematisk å datere til tidlig middelalder. Problemene oppstår i det jeg forsøker å argumentere for at deler av dem har sitt opphav i muntlig overleverte lover fra yngre jernalder. Førstehåndsberetninger om lovenes alder eller nedskrivningstidspunkt finnes ikke, så de dateringene som gjøres må utføres på basis av kildekritiske granskinger av andre skriftlige kilder. Disse kildene er igjen antakeligvis overlevert gjennom muntlig tradisjon til de fikk sin endelige skriftlige form. Sjøl da har ikke forandringene sluttet, fordi tekstene så har blitt forandret ytterligere gjennom et ukjent antall omskrivninger og modifikasjoner, til det vi kjenner dem som i dag.

Det er svært vanskelig å sette noen definitiv datering på de forskjellige delene av landslovene, men det synes klart at deler av dem kan føres tilbake i vikingtid.

4.5.2 Motiv

Hvilket motiv har den som skreiv eller fikk skrevet ned landslovene ? Dette er helt avgjørende å forsøke og finne ut av, fordi en ellers ikke vil kunne være i stand til å se hva lovene var ment å gjøre. Hva som ligger til grunn for nedskrivningen av landslovene kan nok variere mellom dem, men de har også likheter seg i mellom. Personlige motiv for nedskrivningen av lovene har vi i liten grad mulighet til å finne ut av. Den eldste kjente versjonen av Gulatingslova har tilhørt biskop Arne Sigurdsson i Bjørgvin (biskop 1305-1314)(Robberstad 1981: 10). Har det vært hans personlige nedtegning eller har det vært en offisiell nedtegning? Dette er avgjørende å finne ut av fordi det er med å avgjøre om det som står i den faktisk er loven, eller kun en manns versjon av den.

Snorres (1979: 91) opplysning om at Håkon den gode satte både Gulating og Frostatingslova kan gi oss et startpunkt i søket etter motiv. Under denne perioden (første halvdel av 900-tallet) var det i følge sagaene minst to konger, Eirik Blodøks og Håkon den gode. Disse to kongene var i konstant konkurranse om makt og land. I både Heimskringla og Egilssagaen har Eirik Blodøks fått et dårlig omdømme som konge, mens Håkon ser ut til å ha vært den som har ”vunnet folks hjerter”. Her skal en være oppmerksom på at Håkon nok kan ha fått dette omdømmet fordi han var kristen, og at forfatterne som skreiv sagaene nok foretrakk en kristen over en hedensk konge. Ved å fremholde en kristen konge som den som ga lovene så gir forfatteren/ene alle de seinere kristne elementene i lovene ekstra tyngde og betydning. Det kan sees på som et bevisst

forsøk på å tilbakedatere lovene, for å gi dem større autoritet (Hagland: 1994: XI). Dette kan også være gjort som en del av den striden som sto mellom kristne og ikke kristne på 1000-tallet. Ved å hevde at Håkon og ikke Eirik gav lovene kunne kirka hevde at en allerede hadde lang tid under kristen lov bak seg, og bruke dette i politisk sammenheng. Historien skrives av seierherren.

På 900-tallet fantes ikke Norge som enhet, det var en del landskap / områder (lovene kalles tradisjonelt landskapslover) som var mer eller mindre selvstendig styrt. Når Håkon gir Gulatingslova (Snorre 1979: 91), så gir han Gulatinget et regelverk de skal styre det området Gulatinget omfatter etter. Motytelsen er at han aksepteres som konge i denne delen av landet. Hvert ting hadde sin egen konge, egne lover og sine egne motiv for å ”velge” konge (Bagge 1998: 171). I en slik forhandlingssituasjon var den makta en rådde over svært viktig. En kandidat til konge med stor militær makt eller annen innflytelse kunne lettere komme gjennom med kravene sine enn en kandidat som var dårligere stilt i så måte.

Snorre (1990: del I 79) skriver om ”forhandlingen” mellom Håkon den gode og bøndene i Trøndelag at som motytelse for å utnevnes til konge: ” ... *baud han (Håkon) å gjere alle bønder odelsborne og gje dei jorda dei budde på*”. Dette betyr at han ga alle frie bønder odelsrett, uten at de ifølge tradisjon og lover hadde oppnådd retten til det. I Frostatingslova (1994: XII §4, 182-183) går det fram at jorda først blei odelsjord i det den fjerde generasjonen i sammenheng overtar den. Håkon den gode tilsidesetter gamle lover og tradisjoner ved å tilby dette som motytelse for kongsmakta. Maktforholdet mellom konge og ting var hele tiden i forandring. Etter hvert som kongemakta blei mer etablert fikk kongen overtaket i disse forhandlingene, noe som til slutt førte til at tingenes rolle etter hvert blei en ”formalitet” (Bagge 1998: 171-172). I følge sagaene er disse forhandlingene en realitet i vikingtid og tidlig middelalder, noe som fører til at de forskjellige landskapene kunne ha forskjellige konger. De valgte simpelthen den kongen de følte kunne gi dem mest.

4.5.3 Utforminga av lovene

Slik vi kjenner landskapslovene i dag, er de prega av at konge og kirke har hatt innflytelse på dem. Ut fra det som er kjent om lovenes opphavssituasjon er ikke dette noe å undres over. Spørsmålet er om det nødvendigvis alltid har vært slik? Svaret på dette avhenger av når en mener lovene blei samla og nedskrevet og hvem en mener sto bak dette.

Alle instanser som har hatt omgang med lovene har spilt ei rolle i utforminga av dem. Det være seg lovsigemannen, kongen eller erkebiskopen. Mulighetene de har til å øve innflytelse på lovene, begrenses ut ifra hvilken posisjon de har i samfunnet (se 5.3 og 5.3.1). Før kongen og kirka samla makta hos seg skulle alle lovrevisjoner vedtas av tinget. Slik kunne alle frie mannlige medlemmer av samfunnet i hvert fall i teorien få en liten finger med i spillet. I praksis bestemte nok et fåtall viktige og sentrale personer i lovområdet det meste seg i mellom.

Kongemakta og kirkas inntreden får en inn en ny type aktører som hadde stor vinning og interesse av å utforme lovene slik at de passet dem. Kongen handla som øverste verdslige myndighet, og trengte i teorien ikke å støtte seg på noen andre i utforminga av verdslige lover. Kirka handla både som gruppe og som enkeltpersoner, i alle tilfeller der de følte at kirken var involvert. Kirka den gang var full av interne stridigheter om ikke i så stor grad om læren, men i høyeste grad om makt, innflytelse og rikdom. Adam av Bremen forteller mye om interne stridigheter mellom bispedømmene i Tyskland, men også om stridigheter angående norske forhold. Adam av Bremen (1993: 91) forteller for eksempel at Olav Tryggvason, som han regner som den første ”kristne” konge i Norge, ikke helt gir slipp på hedendommen. Ser en dette i sammenheng med at han (Adam) poengterer at Olav Tryggvason blei døpt i England og ikke i erkebispedømmet i Bremen (op.cit. 89-91), aner en at de norske kongenes knytting til England har vært et problem for erkebisen i Bremen.

Det var her også snakk om to etter hvert mektige organisasjonsapparat (konge og kirke) som sto bak, og disse hadde behov for retningslinjer å virke etter og lover å virke innenfor. Landskapslovene har kunnet oppfylle kravene disse nye aktørene hadde for et system å virke innenfor. Det er heller ikke usannsynlig at kirke og statsapparatet er hovedårsakene til at lovene skrives ned. Ved å skrive dem ned tar de over rollen som garantist for lovenes kontinuitet og korrekthet, som det før hadde vært tingenes oppgave å sørge for. Kongene og kirken er også de som utover i middelalderen har mest å si på utforminga av lovene. Det er de som kommer med nye lover og forslag til revisjoner. Tingets rolle blir forskjøvet til kun å omfatte domsutøvelse og fratas rollen som lovgivende instans. Lovsigemannens oppgave tas over av geistlige eller av embetsmenn. Dette er ikke så stort et steg, fordi lovsigemannen uansett har tilhørt de med innflytelse og makt i samfunnet.

4.6 Oppsummering

De skriftlige kildene være seg de deskriptive eller normative er viktige og har vært viktige kilder for forskning på yngre jernalder. De gir kunnskap om sider ved samfunnet som vi vanskelig kan få innblikk i ut fra arkeologisk empiri alene.

Å tolke arkeologisk empiri i lys av sagamateriale er problematisk. Det sagaene kan benyttes til er begrenset til å fortelle om ”de større ting” (dvs samfunnet, utviklingstrekk, næringsvei, verdensbilde og lignende). Det de forteller om personer og begivenhetshistorie er meget vanskelig å forene med arkeologisk empiri.

Normative kilder forteller om hvordan ting skulle være i ”nåtid” og framtid (Kjeldstadli 1992: 164). De legger rammene for mellommenneskelige forhold, og har relevans for tolkningene av den arkeologiske empirien fordi differensiering av materialet, den romlige fordelingen av det og i noen tilfeller den sosiale betydningen av det kommer fram.

Skriftlige kilder kan med få unntak kun benyttes til å lage modeller for tolkning av den arkeologiske empirien.

Kapittel 5

5.0 Samfunnsoppbygningen på Vestvågøy

I denne delen vil jeg argumentere for hvordan jeg forstår samfunnet på Vestvågøy. I kapittel 3 har jeg vist hvordan synet på samfunnet i yngre jernalder har oppstått, blant annet med basis i sagaene. Denne delen vil fokusere på hvordan et samfunn er oppbygd og hvordan det manifesteres i den materielle kulturen. Jeg vil gjøre en kritisk gjennomgang av hva en modell er og hva den kan brukes til. Til slutt vil jeg skissere en modell for samfunnet på Vestvågøy. Modellen jeg setter opp, vil være basert på Vestvågøy og forhold jeg venter at har vært til stede der. Den er ikke ment som noen ”generell” modell, sjøl om den samme type argumentasjon teoretisk kan føres på et hvilket som helst egne arkeologisk materiale. Samfunnsmodellen jeg vil sette opp vil være basert på standssamfunnet og samfunnsteorier henta fra Giddens (1984 og 1997).

Organisasjonen av samfunnet på Vestvågøy er gjort etter linjer som overensstemmer med de vi finner ellers i det vi gjerne omtaler som det norrøne samfunnet (se kapittel 12). Likevel er det slik at vi må forvente at det finnes en del forskjeller. Forskjellene har med de interne rammevilkårene å gjøre. Samfunnets oppbygning kan grovt sett sies å ha sitt opphav i eksterne og interne (sosiale og geografiske) faktorer. Disse har hengt tett sammen og virket til å skape samfunnet.

5.1 Modellenes tyranni

Ukritisk modellbruk kan lett resultere i et ”modellenes tyranni” (Kjeldstadli 1992: 141-142). Alle modeller har forutsetninger og begrensninger i hva de kan brukes til, forklare og inneholde. Er en ikke bevisst på disse aspektene vil modellen komme til å styre undersøkelsen. Tolkningene en gjør på basis av modeller, kan aldri bli andre enn de modellen tillater. Alle klassifiseringer og samfunnsmodeller er avhengige av teori (Shanks og Tilley 1987: 83). Modellene kan også ha uforutsette konsekvenser (se 5.4).

Alle modeller er forenklinger av virkeligheten og kan aldri fremstille virkeligheten fullt ut. De er forsøk på å forstå fenomenet ut fra utvalgte kriterier. Kriteriene velges ut fra hvilke sider av virkeligheten en vil modellere. En mister sider ved samfunnet som ikke kan passes inn i modellen.

Valget av modell vil styre resultatet en får. Derfor er det viktig å forstå hvordan forskjellige modeller virker, dvs hva de fremhever og utelater. ”En modell er i seg sjøl ingen forklaring, og heller ikke noe bevis” (Kjeldstadli 1992: 135). Feil bruk av samfunnsmodeller kan lett føre til at en projiserer en antatt modell over på et samfunn uten egentlige forutsetninger for den. Et eksempel på dette, er etter min mening samfunnsmodellene til Polyani (1957: 250-256) og Service (1971: 133-169) slik de er brukt til å tolke samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder.

5.1.1 Kulturspesifikke eller ikke-kulturspesifikke modeller for samfunnet i yngre jernalder ?

I hovedsak kan en skille samfunnsmodeller i to, de kulturspesifikke og de ikke-kulturspesifikke. Kulturspesifikke modeller er unike for det samfunnet og den kulturen de beskriver. Materialet en baserer kulturspesifikke modeller på må være av en slik art at det gir et helhetlig inntrykk av samfunnet, samtidig som det må kunne oppfylle de omfattende kildekritiske kravene denne typen modell krever. Typisk for denne typen modeller er den tradisjonelle kulturhistoriske modellen for det norrøne samfunnet (se 3.2.1, 3.3 og 3.4), og den nyere modellen Skre (1998: 4-21) trekker opp. Premissene for denne typen modeller ligger gjerne implisitt i kildene, og det blir da opp til leseren å skille dem ut etter beste evne. Diskursen i Heimen (oppsummert i Sandnes 2000: 195-210) som vises til i 3.2.1 er en diskurs rundt hvilken av to kulturspesifikke modeller en kan legge til grunn for samfunnsmodeller for det norrøne samfunnet.

Innen arkeologiske samfunnstolkninger er det som oftest kulturspesifikke modeller som legges til grunn. Analogier er kulturspesifikke modeller benyttet på et annet samfunn og materiale enn det de egentlig modellerer. Skres (1998: 30-34) bruk av analogier fra

kontinentet for å forklare samfunnsforhold på Romerike, er et eksempel på slik bruk av kulturspesifikke modeller.

Ikke-kulturspesifikke modeller (sosial teorier) er mer abstrakte. Dette utelukker likevel ikke at denne typen modeller også kan ha basis i bestemte kulturer og samfunn. Den viktigste forskjellen er at de er utviklet med klare kriterier for organisering og med klart formulerte samfunnsmekanismer. Det gjør det lettere å finne ut av problemene ved å benytte en ikke-kulturspesifikk modell på et gitt materiale. Ut fra et ”vitenskapelig” standpunkt er hovedfordelen ved denne typen modell at premissene for den er tilgjengelige. Prosjeksjonsproblematikken er vanskelig å komme utenom, men ved åpenheten i premissene for ikke-kulturspesifikke modellers oppbygning og mekanismer, er det lettere å identifisere en eventuell projisering.

Modellen jeg konstruerer (5.6) benytter aspekt fra både kultur og ikke-kulturspesifikke modeller. Grunnen til dette er at jeg på denne måten ønsker å trekke fram fordelene ved hver av modelltypene. Denne framgangsmåten vil også gjøre at de problemene hver enkelt av modellene har til en viss grad vil løses av styrkene til den andre.

5.2 Hva er et samfunn ?

For å kunne gå inn i en diskurs omkring det norrøne samfunnet, må sjølve samfunnsbegrepet defineres.

”Societies” then, in sum, are social systems which ”stand out” in bas-relief from a background of a range of other systemic relationships in which they are embedded”

(Giddens 1984: 164).

Giddens (op.cit. 164-165) trekker også fram følgende punkter :

1. En sammenheng mellom det sosiale system og et spesifikt landskap eller territorie.
2. Eksistensen av normative element, som involverer å legitimere ens tilstedeværelse i et område.
3. At det eksisterer en følelse av samhörighet blant flertallet i samfunnet.

Punkt 1 er interessant å merke seg fordi det spesifiserer at et samfunn er tett knytta til det landskapet det eksisterer i. Ut fra denne tanken vil samfunnet på Vestvågøy i teorien være ”unik” (i den grad det kan være unikt uten å skille seg fra det norrøne samfunnet for øvrig). I et lagdelt samfunn vil de forskjellige lagene ha forskjellige bånd til landskapet

de er situert i. Felles for punkt 2 og 3 er at de er aspekt ved samfunnet som er eksterne for Vestvågøy. Både punkt 2 og 3 har karakter av å være interne aspekt ved samfunnet, men om Vestvågøy skal ha vært en del av et større norrønt fellesskap, må de regnes som eksterne. Tilknytningen mellom Vestvågøy og det norrøne "kulturfellesskapet" bestemmes av i hvilken grad en kan gjenfinne punkt 2 og 3 i den arkeologiske empirien. Mulighetene som Vestvågøy gir, vil være med som et aspekt i samfunnsdannelsen (punkt 1). Vestvågøy vil også i henhold til punkt 2 ha en betydning, i det samfunnet vil legge krav på øya ved blant annet arv, odel og lignende. Begge disse mulighetene er å regne som hovedsaklig interne faktorer.

Giddens definisjon av hva som utgjør samfunnet, er bare en av mange definisjoner.

Innenfor marxismen ser en på et samfunn som en organisasjon av mennesker som lever sammen, det er en organisasjon for å produsere de varene folk var avhengige av for å overleve (Bloch 1983: 22). Samfunnet oppfattes som et system for produksjon og distribusjon uavhengig av aktørenes hensikter og meninger. Utvikling av produksjonskreftene er det drivende elementet til forandring (Aspelin 1972: 146). Å studere et teoretisk samfunn blir et studium hvor en kan se bort fra menneskers tro og ideer, og konsentrere seg om hvem som produserer hva, og hvem som blir det som produseres til gode (Bloch 1983: 23). Samfunnets utvikling går i følge marxismen i stadier, som alle har spesielle kriterier. En slik evolusjonær lineær utvikling vil styre hvilke samfunnsstrukturer en kan ha, og dermed også hvilke bosettingsstrukturer en kan finne.

Dialektikken innen marxismen åpner for at samme ting kan ha forskjellig mening ut i fra hvilken kontekst det inngår i. Konteksten er derfor sentral for forståelsen av samfunnet. Ideer, symbolikk og lignende kan ikke eksistere utenfor en kontekst dvs utenfor et samfunn. Forskjellige klasser forstår ting annerledes fordi de har forskjellig tilgang til symbolikken og meningen. Materiell kultur både muliggjør og begrenser handling (McGuire 1992: 102). I følge marxistisk tankegang er materielle ting mer enn bare refleksjoner eller resultat av handling, de uttrykker de sosiale relasjonene som er grunnlaget for deres eksistens (op.cit. 95). Materiell kulturs dialektikk består i at den samtidig er en modell av og en modell for sosial handling.

Anthony Cohen (1985: 36) advarer mot det han kaller "*The myth of inevitable conformity*". Han kritiserer ideen om at en kulturs spredning (enten via diffusjon eller migrasjon), har utgangspunkt i et senter og at samfunnene den spres til vil bli små modeller av det opprinnelige senteret (ibid). mellom det sosiale system og et spesifikt

landskap eller territorie, tar også avstand fra dette. I sin ytterste konsekvens vil dette bety at samfunnet på Vestvågøy, er helt unikt og inkommensurabelt med noe annet. Dette er likevel å ta det for langt, fordi samfunnet på Vestvågøy ut ifra den arkeologiske empirien, er del av den norrøne kulturfæren (punkt 2 og 3). Her finnes det en vekselvirkning mellom kultur og lokal tilpassing. Ut fra dette kan samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder best beskrives som en tilpassning av norrøn kultur til de forhold som har eksistert i og rundt Vestvågøy.

5.2.1 Samfunnsorganiseringen

”Society is only many individuals behaving in regular ways in relation to each other”

(Giddens 1997: 569).

Organiseringen av et samfunn kan ta mange former. Sentrale begrep i organiseringa er sosial struktur og sosial stratifikasjon. Samfunnet er i stor grad utgjort av dualiteten og samspillet mellom disse organisatoriske begrepene. Dessverre er det ofte slik at begrepene blande eller missforstås og på den måten skaper problem.

5.2.1.1 Sosial struktur

Alle samfunn har en sosial struktur. Den finnes mellom personer, kjønn, foreldre og barn, grupper, kort sagt i alle tilfeller hvor mennesker samhandler. Sosiale strukturer er ikke alltid synlige eller slik de ser ut ved første øyekast. De er komplekse og fleksible retningslinjer for mellom menneskelig adferd.

”Social structure : Patterns of interaction between individuals or groups.

Social life does not happen in random fashion. Most of our activities are structured: they are organized in a regular and repetitive way.”

(Giddens 1997: 585)

Sosiale strukturer setter rammene for hvilke handlinger som er akseptable, de gir samtidig muligheter og setter grenser. Hvordan og i hvilken grad dette fungerer avhenger av samfunnet, og hvilket faglig ståsted en har. Situasjonen for det norrøne samfunnet er slik at vi har kilder (for eksempel landslovene) som forteller oss en god del om hvordan samfunnets regler kan ha vært. De fleste reglene for samhandling mellom mennesker har likevel så godt som alltid vært uskrevne. Hvordan kan vi løse det problemet? Den

enkleste måten er å leite etter forhold som gjentar seg. De er neppe tilfeldige og er derfor å regne som spor etter menneskelig aktivitet eller samhandling. De tyder også på eksistensen av noe som regulerer aktiviteten slik vi finner spor av den. Det kan være fysiske barrierer, sosiale regler eller religiøse forestillinger som styrer atferden som tvinger aktiviteten inn i et mønster. Bourdieu (1996: 7-23) viser en slik inndeling med utgangspunkt i det Kabylske huset, Humphrey (1974: 273-275) for mongolske telt, Yates (1989: 257), Mulk (1994: 203-211) og Storli (1994: 61-64) for samiske boliger. Sammenligner man for eksempel kulturlagene og funnene i ”hallen” og boligdelen i ”høvdinghuset” på Borg, finner en forskjellige bruksformer (figur 3, 5.2.1.3). Artefakter og kulturlag indikerer at det har forekommet forskjellige former for sosial samhandling og aktivitet i de ulike delene av huset. Et annet eksempel kan være at en har skilt ut enkelte former for sosial interaksjon eller sosiale handlinger fra resten av huset. En slik utskillelse er ikke bare en funksjonell handling, men også en omlegging av de sosiale forholdene rundt aktiviteten som utskilles.

I kapittel 12 argumenterer jeg for at de forskjellige lagene i befolkningen hadde ulike gjøremål og oppgaver. Det vil også bety at det har eksistert differensierte sosiale omgangsformer mellom lagene. Innad i de ulike lagene i samfunnet er nok ikke de sosiale omgangsformene så differensierte, men mellom dem er de markante. Ulik sosial stilling og økonomisk basis fører til forskjellige sosiale organisasjons og omgangs former (Helberg 1993: 218).

5.2.1.2 Sosial stratifikasjon

Alle samfunn gjør på en eller annen måte forskjell på folk. Disse forskjellene er det sosiologene kaller sosial stratifisering. Giddens (1997: 240 og 585) definerer stratifisering som ”*structured inequalities between different groupings of people*”. Stratifikasjon har med fordelingen av samfunnets ressurser å gjøre og ikke direkte med mellom menneskelig kommunikasjon. Dette gir oss muligheten til å kunne finne spor av sosial stratifikasjon i det arkeologiske materialet. I forhold til sosiale strukturer er det i praksis lettere å identifisere stratifikasjon. En stor del av grunnen til det, er at det er enklere å knytte funksjonelle og økonomiske verdier til de forskjellige funnkategoriene.

Sosial struktur og stratifikasjon er vanskelige å skille fra hverandre. Stratifikasjonen av samfunnet er i mange tilfeller med på å styre hvilke måter menneskene og gruppene innenfor det forholder seg til hverandre.

Hodder (1982: 208) differensierer mellom sosiale system og struktur på følgende måte :

”By Social system I mean the pattern of relationships and roles, the communication and use of power, relations of dependence and authority, the movement of resources and trade. ...

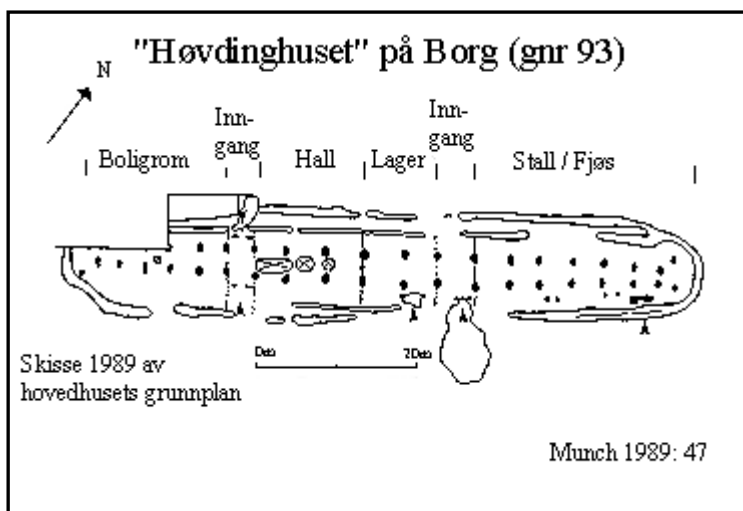
By social structure ... I mean the rules and concepts which order and give meaning to the social system.”

(ibid).

Definisjonen av sosiale strukturer er de samme mellom Giddens og Hodder, men sosial stratifikasjon (Hodder kaller det system) oppfattes ikke likt. Hos Giddens knyttes sosial stratifikasjon til materielle og åndelige ressurser, mens Hodder kun knytter det til mer abstrakte begrep som sosiale mønster og organisasjon. En skulle tro at Hodder som arkeolog ville knytte materielle og symbolske ressurser til sosial stratifikasjon, siden det er materielle sider ved samfunnet som er arkeologers hovedsakelige innfallsvinkel. I denne oppgaven vil jeg knytte materielle og symbolske ressurser til sosial stratifikasjon, med basis i Giddens definisjon (1997: 240 og 585). Det gir meg muligheten til å konstruere skiller mellom ulike deler av befolkningen på basis av materielle og symbolske ressurser.

5.2.1.3 Spor etter sosial struktur og stratifikasjon

I hverdagen legger vi knapt merke til alle de valgene vi stilles ovenfor, de fleste av dem

Figur 3. Mulig bruksinndeling av ”høvdinghuset” på Borg (Munch 1989: 47).

gjør vi ubevisst. Likevel setter mange av disse handlingene fysiske spor etter seg. De hverdagslige gjøremålene i et hus fører til at en benytter enkelte deler av huset oftere enn andre, oppsamling av søppel og annet danner for eksempel kulturlag og gårdshauger. Disse forholdene har med sosial interaksjon og sosiale handlinger å gjøre.

Bourdieu (1996: 7-27) (blant andre) viser hvordan forskjellige deler av huset har forskjellig sosial betydning. Problemet er å identifisere og tolke spor av en slik sosial

inndeling i et arkeologisk materiale. "Høvdinghuset" på Borg er blitt tolket på denne måten og resultatet blei at en identifiserte boligrom, innganger, hallen/salen, lager og fjøs/stall (figur 3)(Munch 1989: 47).

Innenfor den prosessuelle arkeologien søkte en å støtte seg på etnografiske data for å kunne utføre en inndeling etter symbolverdi (Hawkes 1954: 161-164). Vi har få kontemporære etnografiske kilder til samfunnet i yngre jernalder. Kildene vi har er arkeologiske levninger, sagaenes fortellinger, utenlandske krøniker som streifer innom Norge og forholdene her (for eksempel Ottars beretning 1993: 13-15, Risala 2001) og landslovene (se 4.5). Kildesituasjonen er problematisk, fordi en må anta at de fleste reglene for samhandlingen mellom mennesker har vært uskrevne. En måte å forsøke å løse dette er skissert i 5.2.1.

Modellbruk er når det kommer til yngre jernalder preget av forskjellige skriftlige kilder. Argumentasjonen er vanligvis den at de er mer representative enn modeller basert på kunnskap om moderne samfunn. Et vanlig argument for dette er at slike modeller er mindre abstrakte, kultur-spesifikke og nærmere i tid. Diskursen i Heimen (oppsummert av Sandnes 2000) om hvorvidt samfunnet i tidlig middelalder (og også tilbake i yngre jernalder) har vært "egalitært" (blant andre Dørum 1999: 45-60 og Lunden 2001: 13-14) eller "hierarkisk" (blant andre Iversen 1995: 169-180, 1999: 138-140 og Skre 1999: 123-137) bærer preg av dette. Likevel argumenterer begge sider i hovedsak ut fra skriftlige kilder. Dørum (1999: 45-60) argumenterer for "egalitet" ut fra skriftlige kilder fra Norge, mens Skre (1999: 123-137) argumenterer for "hierarki" ut fra skriftlige kilder fra kontinentet. Begge sider stiller seg kritiske til deler av det skriftlige materialet, men de er mer opptatt av å problematisere den andre sidens kildebruk enn sin egen. Ingen av partene ser heller ut til å være interessert i å gå inn på det sosial teoretiske grunnlaget bak teoriene.

De fysiske levningene menneskene på Vestvågøy i yngre jernalder har etterlatt seg er vanskelige å tolke ut fra tradisjonell modellbruk. For å kunne tolke sosiale strukturer og stratifikasjon vil jeg ta fram en modell som innbefatter både de "etnografiske kildene" (sagaer, lovttekster og lignende) og moderne sosialteorier.

5.3 Aktør og handling

Et av de store problemene innenfor sosiologien har vært å utvikle en teoretisk basis som forklarer hvordan mennesker former samfunnet, og samfunnet former mennesket (Archer 1990: 73). Giddens (1984: 5-14) "agent and agency" begrep, er et forsøk på å forklare

denne problematikken ved å forsøke og inkludere enkeltindivid og deres handlinger i sosialteorien. Alle mennesker i samfunnet er bevisste sosiale aktører. Samfunnet begrenser individuelle utsagn og handlinger ved at de tvinges inn i former som forstås og aksepteres i det. Symboler, språk eller argumenter som går utover de rammene samfunnet forstår eller godtar vil ignoreres eller motarbeides.

Hans (ibid) definisjon av en aktør legger stor vekt på maktaspektet ved aktørbegrepet. Sosiale handlinger og de virkningene de får knyttes tett opp mot den makt en kan sette bak (op.cit. 14-16). Makten og innflytelsen en har i og på samfunnet avhenger av hvilke ressurser (materielle og symbolske) en kan mobilisere (ibid). Ressurser er et medium for kommunikasjon, innflytelse og makt (Giddens 1984: 15-16, Outhwaite 1990: 65). Sjøl de med lavest sosial status og minst ressurser er kapable til å øve innflytelse og makt (Giddens 1984: 16). Evnen til å handle og rammene som muliggjør og styrer handlingene, er sentrale innen "agent and agency" teorien. Å handle er å være i stand til å handle annerledes (op.cit. 14). Archer (1990: 80-81) hevder at Giddens legger for stor vekt på aktørens frihet og valgmuligheter på bekostning av rammene for dem. Mestrovic (1998: 78) går så langt som å hevde at Giddens kun karikerer aktøren.

Archer (1990 81) mener at Giddens ikke klarer å komme frem til hvordan "frihet" forholder seg til systemiske kontekster og de muligheter de skaper. Sammenhengen mellom bruken av makt (og ressurser) og resultatet av det blir også kritisert (ibid). Thompson (1989: 58) og Archer (1990: 83) problematiserer måten Giddens (1984: 25-28) aktør begrep knyttes sammen med sosial struktur. Problemet slik de ser det, er at sosiale strukturer samtidig skapes av aktørenes handlinger og er mediet for dem. Thompson (1989: 62-65) retter kritikk mot Giddens forståelse av struktur, fordi at sjøl om regler er viktige aspekt i samfunnet, skiller studiet av regler (og ressurser) seg fra en analyse av sosial struktur.

Sjøl om Giddens "agent and agency" begrep har en del feil og mangler mener jeg fortsatt den har noe å tilføre i en samfunnsmodell for Vestvågøy i yngre jernalder. Hovedgrunnen til at jeg har valgt å benytte Giddens teorier er at hans teori (1984: 14-16) om sammenhengen mellom aktør og makt gjør at jeg ut fra komparasjon kan sammenligne forninner å tolke dem i lys av sosial status. En annen viktig grunn til at jeg benytter teoriene hans er at jeg kan utfylle svakheter og mangler i standssamfunnsmodellen med dem.

5.3.1 Individets rolle

Individet som sosial aktør undertrykkes når en bruker modeller, hvilket svekker verdien av modellen, fordi samfunnet jo er bygd opp av individ som virker sammen i en enhet. Uten rom for individuelt initiativ forvandles det selvstendige individet fra å være en aktiv utøver og utformer av samfunnet, til å være en passiv deltaker. Individets rolle som samfunnsaktør avgjøres av hvilken sosial teori en tar utgangspunkt i.

Aktørbegrepet (se 5.3) forsøker å løse problemene med at individ og individuelle handlinger vanligvis ikke har noen rolle innenfor sosialteoriene (og modellbruk). Det stiller likevel opp en rekke nye problemer som må forsøkes løst. Skal en i utformingen av en samfunnsbeskrivelse eller teori behandle alle medlemmer av samfunnet som bevisste sosiale aktører, er en nødt til å ha et system hvor det finnes rom til dette. Om alle medlemmer i samfunnet kan beskrives som bevisste er et vanskelig, fordi bevissthetsnivået kan beskrives som situasjonsbetinget. Ulik sosial status kan også bety en ulik bevissthet.

Samfunnets styrende prinsipper ligger i nesten alle samfunnsteorier utenfor hvert enkelt medlems rekkevidde. Disse styrende prinsippene eller rammene både muliggjør og begrenser.

5.4 Er samfunnet en intensjonell eller en ikke intensjonell skapelse ?

Problemet med samfunnets intensjon er viktig fordi det berører vesentlige sider ved samfunnet i yngre jernalder. Om den sosiale strukturen, og i forlengelsen av den bosettingsstrukturen er intensjonell eller ikke er av stor prinsipiell betydning. Uten en intensjon bak den vil det være vanskelig å finne noen mening eller konsekvens i den. Hvis den derimot er intensjonell vil en kunne forvente å finne mening og konsekvens i både den sosiale strukturen og bosettingsmønsteret.

Intensjonen bak handlinger er ikke alltid styrende for handlingens resultat (Giddens 1984: 8, 1997: 6). Giddens (1984: 8) viser at sjøl om konsekvensene ikke står til forventningene, så kan likevel handlingen være intensjonell. Problemet for oss som vil studere forhistorien ut fra arkeologisk materiale, er at det alltid vil kunne stilles spørsmål ved intensjonen bak det. "Hawkes ladder" (Hawkes 1954: 161-164) er et forsøk på å skille ut hva en kan og ikke kan gjøre ut fra et arkeologisk materiale, ut fra hvilke intensjoner en gir materialet. Vårt dilemma er at intensjonene bak kulturminnene avgjøres av våre tolkninger. Det er stor forskjell på det vi kan kalle individets intensjon og samfunnets intensjon. Samfunnet består av individer med individuelle intensjoner, hvilket

resulterer i at samfunnets intensjon styres ut fra intensjonene til alle dets medlemmer. Deres intensjoner er sjeldent sammenfallende, og samfunnets intensjon blir et resultat av de som får gjennomslag for sine intensjoner.

For at samfunnet skal kunne være en intensjonell konstruksjon, må det være en eller annen form for konsensus om intensjonen. Kunnskapen vi har om det norrøne samfunnet, lovene og mytologi tyder på at det har eksistert en slik tilsynelatende konsensus (se punkt 3, 5.2, samt kapittel 10 og 11). Bosettingsstrukturen på Vestvågøy har blitt til under så lang tid at den vanskelig kan sies å være fullstendig intensjonell. Dette kan forklares med at mulighetene for intensjonelle forandringer i den minker etter som hvor etablert bosettinga blir. Det er vanskeligere å forandre gårdsstrukturen i et allerede etablert system, enn i et forholdsvis nytt ett. Sett i sammenheng med de undersøkelser av bosettingsmønsteret en har fra yngre jernalder og middelalder er det klare likheter i bosettingslokaliseringen (Johansen 1982a: 56-60, Bertelsen 1985: 124, Nielssen 1977: 62-66 og 103-105).

5.5 Utformingen av samfunnsmodeller

Utformingen av samfunnsmodeller er som tidligere nevnt avgjørende for hvordan vi kommer til å se det samfunnet vi ønsker å undersøke. Derfor er det viktig at vi gjør et bevisst valg ut fra de opplysninger vi sitter inne med. Den kanskje viktigste rollen til samfunnsmodellene er deres evne til å forklare forskjellene som eksisterer i samfunnet, den sosiale stratifikasjonen. I etterkrigstidas idéhistorie står modernismens ”positivisme” i kontrast til postmodernismens ”relativisme”. Den idéhistoriske diskursen har også hatt stor betydning for modellbruken i arkeologien. Modellbruken i den prosessuelle arkeologien er gjort etter mønster fra naturvitenskaplige ideal.

En samfunnsmodell bør kunne forklare organiseringa av samfunnet på en måte som virker å være i overensstemmelse med de empiriske fakta. Samtidig bør den kunne forklare fordelingen av ressurser, makt, status, fysiske skiller, og andre samfunnsforhold. Ideelt sett bør modellen være i stand til å belyse både sosiale strukturer og stratifisering.

5.5.1 Idealmodeller for sosial stratifisering

Studier av samfunn både i fortiden og nåtiden er avhengig av modellbruk. Ifølge Giddens (1997: 240) er det fire grunnsystemer (idealtyper) for sosial stratifisering: slaveri, kaste, stand og klasse. Hvert av disse systemene har sine egne løsninger på organisering osv, men det finnes også en del likheter mellom dem. Alle fire formene for stratifisering er

kjent enten fra nåtiden eller historien. De er ikke identiske med Services (1971: kapittel 3-5, 46-169) idealsamfunnstyper.

Slaveri. Denne formen for samfunnsstrukturering innebærer at deler av befolkningen eies av andre (Giddens 1997: 240). Slavene har få eller ingen formelle rettigheter eller medbestemmelsesrett. De har i mange slike samfunn hatt muligheten for sosial mobilitet i forhold til hverandre (ibid).

Kaste. I et kastesamfunn er skillene mellom de sosiale lagene vanligvis legitimert gjennom religiøse forestillinger. En fødes inn i en kaste og sosial mobilitet er kun mulig innenfor den. De forskjellige kastene er vanligvis avskilt fra hverandre igjennom religiøs symbolikk, materiell kultur, rettigheter og arbeid.

Stand. Standssamfunnet er et samfunn som består av ulike lag med differensierte plikter og rettigheter overfor hverandre (ibid). Det er et samfunn hvor ulikhetene mellom lagene legitimeres og opprettholdes via normer, lover og religion.

Klasse. I et klassesamfunn er ikke de sosiale lagene (klassene) etablert ut fra økonomi eller religion (ibid). Det er vanligvis større sosial mobilitet i denne type samfunn enn i andre. Individet er også i større grad ansvarlig for sin sosiale stilling. En klasse kan defineres som en stor gruppe mennesker som deler en felles økonomisk basis, som har stor betydning for hvilke muligheter de har (op.cit. 243). Forskjellene mellom klassene avgjøres av eierskap og kontroll over ressurser (ibid).

Idealmodellene for samfunn slik de er beskrevet ovenfor, stemmer ikke alle like godt overens med det materialet som foreligger fra Vestvågøy. Samfunnet på Vestvågøy inneholder aspekt ved slavesamfunnet, men hovedtrekkene er forskjellige. Kastesamfunnets regler stemmer ikke overens med verken sagaenes beskrivelser eller den arkeologiske empiriens sammensetting. Klassesamfunnet kan benyttes som modell for Vestvågøy, men det inneholder sider jeg ikke finner igjen verken i det arkeologiske materialet eller sagaene. Giddens (op.cit. 242-243) har satt opp fire punkter som definerer klassesamfunnet, men jeg vil hevde at minst to av dem ikke er i overensstemmelse med empirien fra Vestvågøy eller sagaene. Ut fra empirien fra Vestvågøy og de skriftlige kildene, vil jeg argumentere for at samfunnets inndeling og dens sosiale og symbolske manifestasjon ikke er i overensstemmelse med et klassesamfunn. Klassesamfunnet har likevel noen sider jeg mener vil finnes igjen i empirien. Først og fremst at menneskenes sosiale posisjon i hvert fall til en viss grad, er bestemt av personen sjøl. Det andre er at folk var gruppert etter økonomiske forskjeller, både i det å eie og kontrollere materielle ressurser.

Materialet vi har til rådighet til å utvikle samfunnsmodeller på for Vestvågøy, kan ikke entydig plassere samfunnet på Vestvågøy i en enkelt av de fire stratifiseringsformene. Samfunnet i yngre jernalder bærer i seg element av flere av grunnsystemene, men av de fire formene for sosial stratifisering, så er stand samfunnet det som ser ut å ligne mest (tas opp nedenfor i 5.5.1.1).

Hvilken teoretisk skole en står innenfor, vil påvirke valget av problemstilling og hvilke kriterier en anser som betydningsfulle. Det tilsynelatende mangfoldet av teorier innen den postprosessuelle arkeologien, har først de siste årene begynt å forandre bildet av det norrøne samfunnet i yngre jernalder.

5.5.1.1 Standsamfunnet som modell for yngre jernaldersamfunnet på Vestvågøy

Det er flere grunner til at jeg har valgt å undersøke stand samfunnets potensial som utgangspunkt for en modell av samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder, men de kan sammenfattes slik:

- Standsamfunnets strukturering overensstemmer tilsynelatende godt med den arkeologiske empirien.
- Standsamfunnets strukturering har basis i normer og lover. Det er et samfunn hvor folk har hatt forskjellige rettigheter og plikter overfor hverandre.
- Standssamfunnets strukturering ligner den sagaene og landslovene forteller om.
- Standsamfunnets strukturering konstitueres og legitimeres gjennom religion.
- Personlige forbindelser er viktige for maktutøvelsen og ens sosiale status.
- Betydningen av arv og odelsrett er stor innenfor standsamfunnet.
- Det finnes rom for sosial mobilitet (sjøl om den ikke er like stor som i klassesamfunnet), først og fremst innad i stendene.
- Det er et system en veit har røtter tilbake i jordbrukssamfunn (både i Norge og Europa).
- Via retrospektiv metode kan en argumentere for at denne modellen for samfunnsstrukturering eksisterte i yngre jernalder.

Begrepet standsamfunn er problematisk i det tankene går til hvordan standsamfunnet så ut i seinmiddelalder og framover. Stendene slik de kjennes fra Forsvarstale for kong Sverre mot bispane (1940: 25-28) er første standen som besto av aristokrati, andrestanden som besto av de geistlige og tredjestanden som besto hovedsakelig av bønder, men også borgere, kunstnere og leilendinger.

Inndelingen av stendene i yngre jernalder må ha vært annerledes. For det første må andrestanden ha sett annerledes ut, samt at en del av gruppene i tredjestanden ikke var oppstått ennå. Det er problematisk å dele inn i stender når en ikke har bedre kjennskap til forholdet mellom forskjellige grupper i befolkningen enn det vi har fra yngre jernalder. Riktignok veit vi stadig mer, men distribusjonen av rikdom, makt og annet er vanskelig å beregne selv i dagens samfunn. Andre problem er :

- Det er problematisk å avgjøre hvilke deler av befolkningen som utgjør de forskjellige stendene.
- Determinismen i det at standen avgjør den sosiale posisjonen.
- Personlige egenskaper undertrykkes til fordel for medfødte.
- Gir liten plass til individet som sosial aktør.

Den tilsynelatende mangelen på sosial mobilitet som standersamfunnet legger opp til, er vanskelig å finne seg til rette med. Om ens muligheter til sosial mobilitet avgrenses av hvilken stand en fødes inn i, er resultatet et veldig statisk samfunn. Det er likevel muligheter for sosial mobilitet innad i stendene.

Standersamfunnet i tidlig middelalder (op.cit. 25-28) knyttes til en klar kristen ideologi, som skiller seg klart ut fra den ideologien vi finner i blant annet Rigstula (Eldre Edda 1964: 83-88). Likevel er det likheter i hvordan samfunnet deles inn. Samfunnslagene er de samme (med unntak av de geistlige), og skillene mellom dem er like klart ideologisk forankra.

Modellen, slik jeg beskriver den, er en samfunnsmodell på lik linje med andre modeller. Det refererer ikke i utgangspunktet til et bestemt samfunn eller en spesiell tidsperiode.

5.6 Samfunnet i yngre jernalder på Vestvågøy organisert etter modell fra standsamfunnet

”Estates have tended to develop in the past wherever there was a traditional aristocracy based on noble birth”

(Giddens 1997: 242)

Standersamfunnet er en kulturspesifikk samfunnsmodell. Denne samfunnsformen er best kjent fra europeisk og norsk middelalder. Kjennetegnende for denne typen samfunnsorganisasjon er at samfunnet er delt inn i stender som har ulike plikter og rettigheter overfor hverandre (ibid). De differensierte rettighetene og pliktene innen et

samfunn av denne typen kan ofte gjenfinnes i lover, regler og religiøse forestillinger (for eksempel Rigstula (Eldre Edda 1964: 83-88)).

Argumentasjonen for at denne modellen er relevant går via retrospektiv metode. Dette er en samfunnsmodell som vi kjenner fra tidlig middelalder (rundt 1150), når det holdes riksmøter med representanter fra alle stendene (Helle 1993: 217). Denne tidfestingen overensstemmer tilsynelatende godt med nedskrivningen av sagaene og landslovene. Hvilket må tas med i bildet når de benyttes til som kilde til samfunnets organisering. At standssamfunn har sammenheng med at sosiale posisjoner har vært arvelige, kan benyttes som en basis for retrospektiv metode. Avgjørende for dette er i hvilken grad odels og arvelover kan trekkes tilbake i tid, hvilket jeg argumenterer for i 10.3.

Slike samfunn er ikke så statiske som det ved første øyekast kan se ut til. Det finnes rom for sosial mobilitet, både innad i stendene og mellom stendene. Likevel er det mindre rom for sosial mobilitet enn i klassesystem.

Standssamfunnet brukt som modell, betyr at det vil finnes sosiale skiller. Det er likevel ikke helt enkelt å gripe fatt i disse. For å kunne løse problemet med å tolke, identifisere og klassifisere de ulike lagene i samfunnet vil jeg benytte Giddens (1984: 5-16) aktør begrep (se 5.4). Med denne stratifikasjonsmodellen kan jeg ved komparasjon tolke de ulike gårdslokalitetene i forhold til hverandre. I kapittel 5.2, 5.3 og 5.4 tar jeg for meg en rekke begrep og mekanismer i samfunnet. Disse er med på å klargjøre og identifisere en del viktige sider ved samfunnet, som er viktig for hvordan det vil gi seg til kjenne i den materielle kulturen.

Benytter jeg standssamfunnet som modell for samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder vil det bety at samfunnet der vil følge disse linjene:

- Det vil eksistere ulike lag (stender) (se 5.2.1.1 og kapittel 12).
- Lagene (stendene) vil forholde seg til hverandre etter samfunnets normer (se 5.2.1.1).
 - Normene for hvordan stendene forholder seg til hverandre vil kunne gjenfinnes i lover, regler og religiøse/mytiske forestillinger (se 5.2.1.1, kapittel 10 og 11).
- Bruken av symboler vil variere i mellom lagene (stendene) (se 5.2.1.1 og kapittel 12).
- Tilgangen på ressurser vil være differensiert (se 5.2.1.2, 9 og kapittel 9 og 12).

- Investerings mulighetene og behovene i de ulike lagene (stendene) er differensierte (se 5.2.1.2 og kapittel 12).

Gjennom det arkeologiske materialet er det mulig å gjenfinne inndelinga av samfunnet. I følge marxistisk tankegang, er materielle ting mer enn bare refleksjoner eller resultat av handling, de uttrykker de sosiale relasjonene som er grunnlaget for deres eksistens (McGuire 1992: 95).

5.7 Oppsummering

Samfunnet på Vestvågøy har vært bygd opp rundt organisasjonsprinsipper, dels henta fra den større kulturen menneskene på øya har vært med i, og dels unike for øya. Organiseringa av samfunnet har vært styrt av hvordan det norrøne kultur fellesskapet har vært organisert både verdslig og ideologisk.

Samfunnsmodellen jeg vil benytte for å undersøke samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder, er basert på standsamfunnet. Ut fra de empiriske data som foreligger fra Vestvågøy, er det den som viser best overensstemmelse. Likevel er det problemer med implementeringen av den. Problemene er likevel av en slik art at de lar seg løse, og de er ikke store nok til å resultere i at modellen må forkastes.

Sjølv om det ifølge standssamfunnsmodellen i prinsippet skal være liten sosial mobilitet mellom stendene, er det likevel store muligheter for sosial mobilitet innenfor stendene. En annen forbedring som vanligvis knyttes til klassesamfunnet er lagdeling som følge av differensierte økonomiske muligheter. Igjen vil dette ha mest å si for situasjonen innad i stendene, men den kan også ha mer vidtrekkende konsekvenser.

Standssamfunnet brukt som modell vil bety at det vil finnes sosiale skiller mellom menneskene på øya. Disse skillene vil komme til uttrykk gjennom symbolikken i huset og dets lokalisering.

Kapittel 6

6.0 Metodekapittelet

For å kunne oppnå målsettingen i oppgaven benytter jeg meg av forskjellige metoder. De viktigste er komparativ analyse til å se hustuftene i sammenheng og retrospektiv metode for å se kontinuitet og samfunnsforhold i middelalder som kan føres bakover i tid. Komparativ metode er en måte å sammenligne på, være seg samfunn, kulturer eller artefakter. I det målet for denne oppgaven er å undersøke om det forekommer sosiale

skiller i bosettingen på Vestvågøy, må det brukes en metode til sammenligning av hustufter etter kriterier jeg mener vil kunne vise sosiale skiller.

6.1 Hvordan vise eksistensen av en lagdelt bosetting ?

For å kunne identifisere de ulike samfunnslagene i samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder, må jeg først finne kriterier for hvilket materiale som kan benyttes (kapittel 8). Denne delen av prosessen skiller seg ikke vesentlig ut fra det som er gjort tidligere. Det er hovedsakelig på det analytiske (kapittel 14) / teoretiske (kapittel 5) / metodiske (kapittel 6) planet at min framgangsmåte skiller seg fra foregående. Jeg vil ut fra komparasjon vise at bosettingen har fulgt linjer trukket opp etter samfunnets organisering forøvrig. For å kunne gjøre en slik sammenligning, må jeg forutsette at tingene jeg sammenligner har en eller annet form for fellesnevner. Rammene for komparasjonen bestemmes av empiriens omfang og kvalitet på ene siden, og teoriene og modellene for samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder på den andre (se 5.1).

Framgangsmåten er først å finne kommensurable aspekt ved hustuftene og andre fornminner knyttet til dem. Alle hustuftene i undersøkelsen har en del fellestrekk. De er alle langhus (se 7.4.1), lokalisert og bygd innenfor en felles kulturell og økonomisk sfære (se kapittel 9, 10, 11 og 12). I tillegg kan det argumenteres for at næringsveiene ikke har vært like differensierte som seinere. Johansen (1979b: 110) argumenterer for at jordbruket har vært en viktigere lokaliseringsfaktor enn fisket. Bertelsen (1995a: 59) hevder på andre siden at ut fra det empiriske grunnlaget vi har i dag at økonomien i yngre jernaldersamfunnet var mer differensiert enn tidligere antatt (se 9.4). Forskjellene mellom tuftene kan dermed søkes i overliggende mekanismer som sosiale skiller og styring (5.2). Utgangspunktet for komparasjonen av hustuftene vil være samfunnsmodellen, som skisseres i 5.6 og kapittel 12.

Knut Kjeldstadli (1992: 257-260) opererer med to forskjellige former for sammenligninger, overensstemmelsesmetoden og forskjellsmetoden. Overensstemmelsesmetoden innebærer å forsøke og finne likheter i mellom ulike undersøkelsesobjekt (op.cit. 258). Forskjellsmetoden går ut på å finne forskjellene mellom i utgangspunktet like undersøkelsesobjekt (ibid). Ut fra mitt mål vil jeg foretrekke forskjellsmetoden. Dette fordi materialet jeg har til rådighet innehar egenskaper som oppfyller forskjellsmetodens kriterier.

Innenfor antropologien har en vært opptatt av hvordan en kan skille grupper fra hverandre. Fredrik Barth (1969: 15) mener at skillet mellom etniske grupper er sosiale skiller. Videre hevder han at:

”If a group maintains its identity when members interact with others, this entails criteria for determining membership and ways of signalling membership and exclusion”.

(Barth 1969: 15)

Nå er det problematisk å sette likhet mellom etnisk tilhørighet og tilhørighet til et bestemt samfunnslag. Etnisitetets begrepet knyttes gjerne opp mot kultur, mens ulike samfunnslag eksisterer i samme samfunn og kultur. Den modellen av gruppeinndeling denne metoden legger opp til, innebærer problemer både med komparasjon (6.1.1) og modellbruk (5.1). Jeg vil argumentere for at denne type sosiale signaler vil finnes i et samfunn som det jeg beskriver i kapittel 12. Det mest interessante med Barths (1969: 15) tankegang er at han knytter identitet (etnisk, men jeg vil også hevde sosial) sammen med interaksjon, og det symbolbehovet interaksjonen behøver. Jeg kan ut min forståelse av hans tankegang, tolke forskjellene innad i samfunnet som symbol på sosial stilling. Denne sosiale stillingen vil også signaliseres utad for å vise tilhørighet til samfunnslag, og kunne gi seg utslag i husets utseende og lokalisering. Cohen (1985: 107) argumenterer for at mennesker kan konstruere fellesskap enten som del av ei gruppe eller tilhørende et geografisk område, når de ser det som et mulig medium for å uttrykke hvem de er. Innenfor et komplekst samfunn som på Vestvågøy i yngre jernalder, er det å forvente at det har eksistert et symbolspråk som har hatt til oppgave å skille mellom de forskjellige samfunnslagene. Disse symbolske skillene har ikke samme funksjon som etniske skiller, men det kan argumenteres for at de fyller et behov som ikke skiller seg veldig mye fra etnisk markering.

6.1.1 Kritikk av komparative metoder

”Et utsagn er sant når det korresponderer med, er i samsvar med, virkeligheten”

(Kjeldstadli 1992: 253)

Den virkeligheten en opererer med er ikke annet enn en modell forskeren har utviklet ut fra de empiriske data som er tilgjengelige, og hypotesen hun/han vil prøve. Hvorvidt de i det hele tatt har noe med hverandre å gjøre er diskutabelt.

Hvor skal utgangspunktet for komparasjonene ligge? Grensedragningene mellom de ulike samfunnslagene blir avgjørende for utfallet. Om komparasjonen skal kunne gjennomføres, forutsetter forskjellsmetoden (se 6.1) at det skal finnes forskjeller til tross for likhetene.

Kjeldstadli (op.cit. 260) poengterer at det er umulig å se enkeltdelene i et samfunn som løsrevne fenomen. Samfunnet gjennomsyrrer alt som foregår innenfor det. Et komparativt studie av bosettingen blir avhengig av den samfunnsmodellen en velger å sette bosettingssporene inn i (se 5.1). Empirien vil skape lignende vanskeligheter i det den vil bli en styrende faktor i studiet. .

Rangering av hustufter etter sosiale kriterier gjør at en løper en risiko for å skape kunstige likheter og forskjeller mellom tuftene. Komparasjonen vil aldri bli bedre enn modellen og empirien tillater, og svarene aldri bedre enn spørsmålene en stiller. ”Korrelasjon kan svekke eller avkrefte forklaringer, men aldri aleine positivt vise eller forklare noe” (op.cit. 238).

Kommensurabiliteten mellom hustuftene er også et vanskelig spørsmål. Er hustuftene inkommensurable, faller grunnlaget for hele sammenligningen. Det har liten mening å sammenligne udaterte eller moderne rorbustufter med yngre jernalder langhus, om jeg er interessert å finne ut av husets symbolbetydning i yngre jernalder. Valget av Vestvågøy som basis for denne undersøkelsen, er gjort med dette problemet i tankene. Det kan argumenteres for at langhustuftene fra yngre jernalder har tilknytning til hverandre romlig, tidsmessig og samfunnsmessig. Øyas areal er begrenset og alle lag i samfunnet har kjempet om plass og status innenfor dette arealet.

Subjektivitet vil alltid skape vansker i en komparativ framgangsmåte. Hva som er kommensurabelt er opp til øynene som ser. Subjektivitetsproblematikken er vanskeligere når det kommer til beliggenheten og ressurstilgangen enn fysisk målbare aspekt. Her gjelder det å legge fram argumentene på en åpen og tilgjengelig måte. Faren for sirkelslutninger er også et moment en må være oppmerksom på. Det er i tolkningen av husenes sosiale rangering at faren for sirkelslutning er størst. Grunnen er at kriteriene modellen er basert på, vanskelig kan defineres uten påvirkning fra empirien. Resultatet kan fort bli at empirien bestemmer modellen som den skal tolkes ut fra.

6.2 *Bruk av retrospektiv metode i bosettingsarkeologi*

For å kunne gjøre nytte av skriftlige kilder og en samfunnsmodell som ikke er samtidig med den sentrale tidsperioden i oppgaven er jeg nødt til å ta i bruk retrospektiv metode.

Retrospektiv metode ”...går ut på å gå fra en kjent tilstand på et tidspunkt og rekonstruere tidligere tidspunkt med støtte i visse almene antagelser om konstans eller entydig forandring” (Dahl 1988: 114). Den viktigste forutsetningen for denne metoden er kontinuitet. En trenger også en rekke holdepunkter mellom det en slutter fra og til (Dahl 1988: 114, Kjeldstadli 1992: 205). Det materialet en trekker bakover i tid må også ha relevans for det formål det benyttes i.

Ut fra de problemstillinger jeg vil ta opp i denne oppgaven vil retrospeksjon benyttes til å føre sentrale sosiale mekanismer fra sagaer og landslover bakover i tid til yngre jernalder. I tillegg vil jeg benytte den for å kunne nyttiggjøre den informasjonen som finnes om jordbruk og fiske fra historiske kilder.

Retrospeksjon gjør at jeg kan benytte informasjon fra sagaer og landslover til å danne et bilde av samfunnet i yngre jernalder, som jeg ikke ville hatt muligheten til ellers. Satt på spissen så er denne metoden og materialet den lar meg benytte, langt på vei en av de største forskjellene mellom jernalderarkeologi og stein, bronse eller samisk arkeologi. Uten bruk av retrospektiv metode må jeg se bort fra nesten alle skriftlige kilder.

6.3 Metoden i den tidligere bosettingsforskningen på Vestvågøy

Så godt som all tidligere bosettingsforskning på Vestvågøy har hatt som mål å stedfeste gårder fra yngre jernalder. Resultatet er at vi i dag har et meget godt bilde av bosettingsutviklingen på øya. Reidar Bertelsen (1985) har tatt for seg bosettingsbildet på Vestvågøy fra steinalder til 1500, Olav Sverre Johansen (1982a) viking tid og Alf Ragnar Nielssen (1977) fra ca.1000 til 1500.

Metodene som er benyttet er forskjellige fordi kildene og målsettingene varierer mellom i undersøkelsene, og vil bli tatt opp nedenfor.

6.3.1 Bosettingsforskning på Vestvågøy

Alf Ragnar Nielssen (1977: 18:20) baserer sin undersøkelse av manndaudens konsekvenser for Vestvågøy på retrospektiv metode. Metoden han benytter er i det store og hele den samme som blei benyttet i arbeidet med det nordiske ødegårdsprosjektet (se Sandnes 1978: 15-24). Målsettingen er å ”forsøke å måle bosettingsendringene på Vestvågøy fra høymiddelalder til seinmiddelalder” (Nielssen 1977: 18). Dette gjør han ved å sammenligne bosettingsbildet i høymiddelalder med det i seinmiddelalder, hovedsakelig på bakgrunn av skriftlige kilder. Fram til siste del av 1500-tallet finnes det ikke historisk kilder som tillater annet enn å se på bosettingsutviklingen på et navnegårdsnivå (op.cit. 6). Det er først etter dette det finnes et skriftlig materiale som

tillater å gå dypere ned (ibid), og se på forholdene som ligger til grunn for bosettingen. Framgangsmåten hans blir å identifisere og lokalisere middelalder gårdene ut fra matrikler, gårdsnavn og arkeologiske funn (op.cit. 18-20). Når dette er gjort bruker han retrospektiv metode til å benytte opplysninger om jord og skatteforhold på slutten av 1500-tallet og seinere, for å fortelle om sider ved middelaldergårdene som middelalderkildene ikke kan fortelle om.

Framgangsmåten Olav Sverre Johansen (1982a.: 56-58) har benyttet seg av, er typisk for en rekke tradisjonelle bosettingsarkeologiske studier. Målsettingen er lokalisering av gårder og beregning av folketallet. Identifiseringen av jernaldergårdene (der det ikke finnes tufter) hviler på to grunnleggende fundament.

1. Finnes det fornminner fra eldre jernalder samt middelalder kan det slutes at gården også har vært i drift i vikingtiden.
2. Graver er i hovedsak situert mindre enn 200m fra gårdsbebyggelsen.

Argumentasjonen for punkt 1 er at pollenanalyser fra øya viser kontinuitet i jordbruket ifra eldre jernalder (ca 200 e.Kr.) fram til manndauen (1350 e.Kr.) (op.cit. 56). Punkt 2 er i utgangspunktet mindre problematisk å godta. Jeg er enig i at det eksisterer en sammenheng mellom gård og grav, men det er mange problem knyttet til denne sammenhengen som vanligvis ikke tas opp. Argumentasjonen for punkt 2 har en svakhet i det han seinere åpner for at gårder og graver kan være situert så langt som 400m fra hverandre (op.cit. 58). Det er også problemer knyttet til at ikke alle har praktisert samme gravriter (se 12.2.2).

Hovedproblemet i Johansens argumentasjon, er slik jeg ser det at seinere gårdsinndelinger vil kunne virke styrende på resultatet. Pollenanalyse og graver knyttes alle opp mot seinere kjente gårdsgrenser. Resultatet blir at han via retrospektiv metode tilbakedaterer middelalderens (eller moderne) gårdsgrenser.

6.3.2 Arkeologisk bosettingsforskning innen den postprosessuelle arkeologien

For å vise forskjellene i målsetting og framgangsmåte mellom tradisjonell bosettingsarkeologi og nyere bosettingsarkeologi har jeg valgt å gå kort inn på Dagfinn Skres (1998) arbeid på Romerike. Skre (op.cit. 5-10) går inn på problematikken rundt de sosiale lagene i samfunnet i yngre jernalder. Målsettingen er ikke å identifisere og kartfeste gårder, men å benytte dem til å undersøke organiseringen av samfunnet for øvrig.

Framgangsmåten hans er i grunn ikke så ulik den jeg vil benytte. Han benytter komparativ metode for å se hvordan forholdene i Norge forholder seg innad, samt til forholdene på kontinentet. Utgangspunktet hans er at det har eksistert markante forskjeller mellom de sosiale lagene i det norrøne samfunnet. Analogiene til samfunnsmodellen han konstruerer, er hentet fra kontinentet. Ut fra komparasjon avviser han (op.cit. 34-36) ”Gemeinfreie teorien” (se 3.2.1), både ved å argumentere for at ”norske” forhold generelt og spesifikt ikke korrelerer med denne teorien (op.cit. 28-63). Han har selvfølgelig ikke fått stå uimotsagt i disse påstandene (se 3.2.1 og 5.2.1.3). Hovedtyngden av kritikken retter seg mot utvelgelsen av, og måten han benytter kildene sine.

6.4 Hvordan se samfunnsklassene i materialet ?

For å kunne finne ut av problemet med samfunnsinndeling må jeg først definere hva som utgjør de forskjellige lagene (se kapittel 12). Ut fra det materialet som finnes, er det vanskelig å lage klare definisjoner. Her må jeg ty til retrospektiv metode for å finne ut om det arkeologiske materialet kan sees i lys av skriftlige kilder som forteller om samfunnet i vikingtid og tidlig middelalder. Inndelingen i samfunnsklasser må i stor grad gjøres ut fra sosial teori og sagaene. I utgangspunktet (se 5.6, 12.2, 12.3 og 12.4) deler jeg inn i tre grupper, trellene, de frie bøndene og eliten. Dette er en grovinndeling som muligens kan utvides om materialet tillater det. De ulike samfunnslagene vil ikke kunne identifiseres uten å ta for seg en rekke aspekt ved samfunnet, som har bidratt til å skape og opprettholde dem. Giddens (1984: 5-14) aktørbegrep er også nyttig i å kategorisere hustuftene. Menneskers sosiale stilling er ifølge dette begrepet avhengig av ressursene en har til rådighet (op.cit. 16). Rollen huset har reflektert, vil derfor avspeiles i dets utforming og lokalisering.

Framgangsmåten videre blir å vurdere hvert enkelt hus opp mot de kriteriene modellen setter for de enkelte samfunnslagene.

Barths (se 6.1) grensdragning mellom etniske grenser, kan brukes på en tilsvarende måte for å dra grenser mellom ulike sosiale lag innad i samfunnet. Ulikhetene mellom de sentrale fornminnekategoriene i denne oppgaven kan forklares etter disse linjene.

6.5 Oppsummering

For å kunne oppnå den målsettingen jeg har satt for denne oppgaven, er komparativ og retrospektiv metode de mest hensiktsmessige framgangsmåtene. Komparativ metode er

den eneste metoden som kan benyttes til å belyse sosiale skiller i bosettingen. Den har en rekke svakheter, og setter en del forutsetninger, men de er likevel mulige å overkomme.

Retrospektiv metode gjør at jeg kan trekke materiale fra sagaer og landslover inn i formuleringen av den modellen jeg formulerer for samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder. Ut fra retrospektiv metode kan jeg også argumentere for standsamfunnets relevans for yngre jernalder. Uten å benytte disse metodene sammen vil det ikke være mulig å drive bosettingsarkeologi innenfor noen norrøn kontekst. Uten komparativ metode er det vanskelig å benytte sammenligninger av tuftene i en arkeologisk undersøkelse, og uten retrospektiv metode er det vanskelig å argumentere for en norrøn kontekst.

Bosettingsforskningen på Vestvågøy har hittil handlet om å lokalisere gårder. Dette arbeidet har ført til at bosettingsbildet på Vestvågøy er bedre kartlagt enn de fleste andre steder i Norge. Kunnskapen om forholdene på Vestvågøy i yngre jernalder kan økes ved å se disse gårdene i en samfunnsmessig sammenheng. Det vil kunne fortelle om sider ved samfunnet som gårdslokalisering ikke har mulighet til. Resultatet vil bli kunnskap om nye sider ved yngre jernalder samfunnet på øya.

Kapittel 7

7.0 Hva er et langhus ?

Langhus er en hustype som tas som en selvfølgelighet blant jernalderarkeologer. Når det kommer til stykket, finnes det ingen eksakt definisjon av hva et langhus egentlig er. De definisjonene som er vanlige å bruke tas opp hver for seg nedenunder. Til slutt vil jeg bruke disse definisjonene til å forsøke å finne ut av hva som kjennetegner langhus på Vestvågøy. Dette gjør jeg ved å kombinere de tre definisjonene. Kombinasjonen vil oppveie en del av svakhetene ved de enkelte definisjonene.

Langhus er et begrep skapt i nyere tid for å beskrive hus slik vi oppfatter dem. Disse husene skiller seg ikke nødvendigvis ut fra andre på annet enn lengden. Langhus er vanligvis tenkt som treskipa, hvilket betyr at de er bygd etter samme grunnprinsipp. Enskipa hus dukker opp i Sørskandinavia i vikingtid (Skov 1994: fig 10 s.144). Det er også funnet eksempler på hus av denne typen i samme periode i Tønsberg (Brendalsmo 1994: 77), men ingenting tyder hittil at de dukker opp på Vestvågøy i samme tidsrom.

En definisjon av langhus bør omfatte størrelse (lengde og bredde), bruk og konstruksjonsprinsipp. Alle disse faktorene henger sammen. Behovene til menneskene

som bygger huset er avgjørende for hvor og hvordan det til slutt blir ført opp. De blir realisert etter de konstruksjonstekniske løsningene en rår over. I norrøn yngre jernalder er langhuset den normerende byggeskikken, men det betyr ikke at det er en ensartet symbolikk i det.

7.1 Definisjon etter lengde – bredde forholdet

Bendix Trier (1969: 46) definerer langhus som et hus som er minst dobbelt så langt som bredt (lengden ≥ 2 x bredden). Fordelen ved denne definisjonen er dens enkelhet. Enkeltheten gjør at den kan brukes i felt uten fysisk å forstyrre tufta.

Denne definisjonen innebærer en rekke problem som jeg vil sette fingeren på. Satt på spissen vil for eksempel et hus på 2 x 1m ifølge definisjonen være et langhus. I seg sjøl setter den ingen nedre grense for lengden på huset. Problemet med denne definisjonen overført på dataene fra Vestvågøy er at bredda på hustuftene i de fleste tilfelle er målt ut fra utflytende torvvegger. Ytterligere får en problem fordi nausttufter etter denne definisjonen i prinsippet er å betrakte som langhus (Komber 1989: 29).

7.2 Definisjon etter funksjonsdeling

Alexander Fenton (1982: 231) har definert langhus ut fra funksjonsdeling. Huset må etter denne definisjonen ha minst to deler, en for mennesker og en for dyr, uavhengig av husets form (Komber 1989: 28). Denne definisjonen er i stand til å skille mellom naust og bolighus. Når en begynte å skille ut bolig og fjøs (samt hallen) i egne bygg, er disse byggene etter denne definisjonen ikke langhus.

På Vestvågøy fører denne definisjonen med seg det problemet at relativt få hus er gravd ut og at det derfor vanskelig kan sies noen om funksjonsdeling. I hustuftene som er registrert på gnr 126 Kongsjord Nedre (felt id. 05940 fornminne nr. 2), Gnr 139 Malnes (Bujord felt id. U45768 fornminne nr. 1) er det oppført at den har en mulig skillevegg. Ei av hustuftene som er registrert på Gnr 24 Voie Indre (Havnø 1934) er tredelt. I tillegg har en Gnr 93 Borg, hvor ”høvdinghuset” er delt inn i tre hoveddeler (figur 3,)(Johansen 1988: 41, Munch 1989: 47).

Hustufta på Petvik er ifølge Svestad (2001: 7-10) ikke noen bolig, men derimot et ”produksjonslokale”. Da følger det ikke Fentons (1982: 231) prinsipp om funksjonsdeling og kan dermed ikke regnes som et langhus.

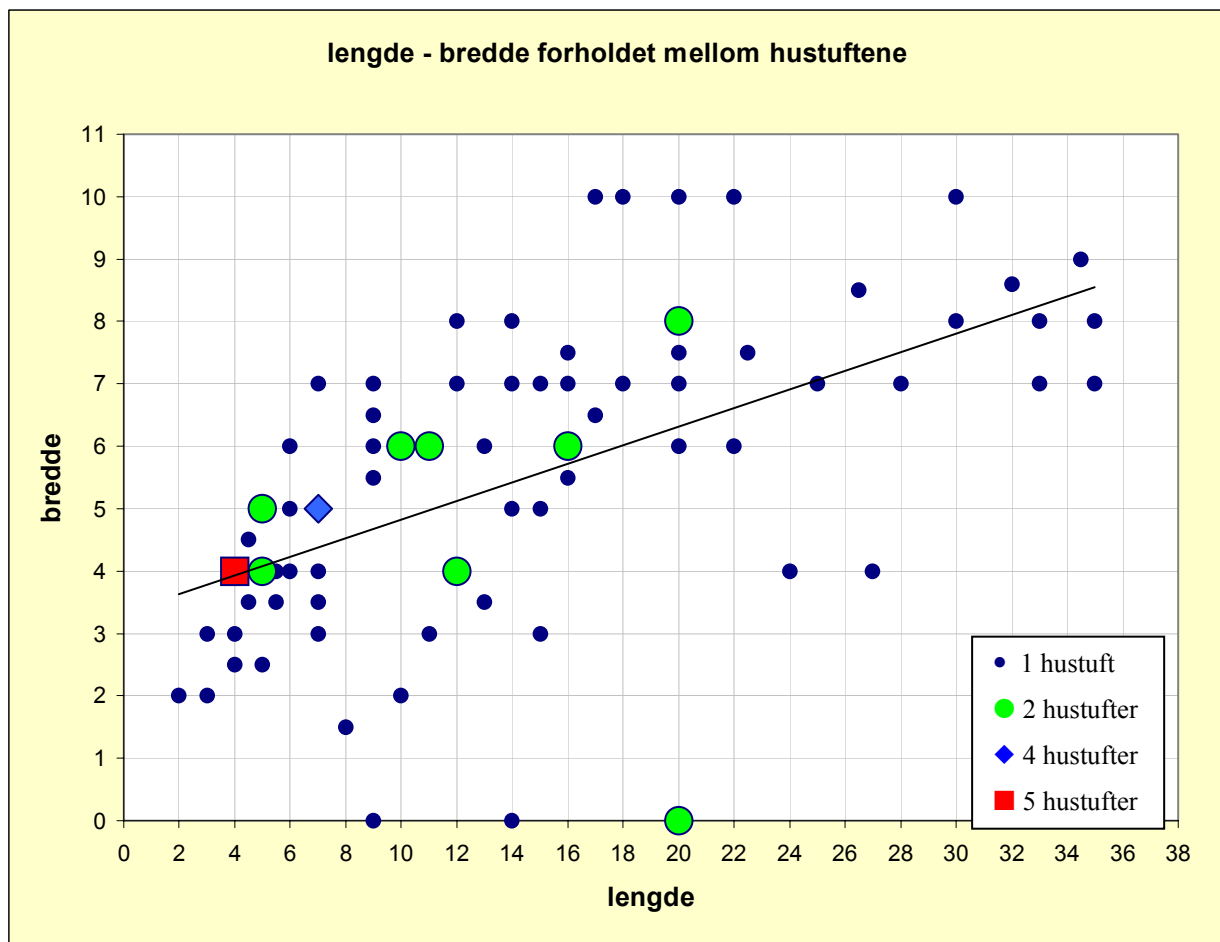
7.3 Definisjon etter konstruksjonsprinsipp

Bente Draiby (1991: 110) definerer langhus som rektangulære hus med minst fire sett takbærende stolper. I en treskipa konstruksjon vil det være fire stolper i bredden (faget), og for å kunne definere det som langhus, må det da ha fire fag eller flere. Det betyr at huset må være rektangulært og være treskipa. Fordelen med denne definisjonen er at den er spesifikk i hvilke kriterier en må sette for hva som er et langhus. Lengden på huset vil i stor grad avhenge av hvor mange fag det er bygd opp av, samt avstanden mellom fagene (fagdybden). I definisjonen ligger også en praktisk nedre grense for hvor lite huset kan være, men den spesifiseres ikke.

Denne definisjonen har en svakhet i at den ikke kan brukes på "langhus" uten takbærende struktur. Slike hustyper må derfor holdes utenfor langhus definisjonen. Den gir også vanskeligheter i og med at så få av tuftene fra Vestvågøy er gravd ut, og at en fra andre steder i Nord Norge kjenner toskipa hustufter av betydelig størrelse (Binns 1983: 47-48). Heller ikke denne definisjonen kan ut fra de kriteriene den setter opp skille langhus og naust.

7.4 Hustuftene på Vestvågøy

På Vestvågøy er ikke materialet av en slik art at det går å sette hustuftene inn i typologier henta utenfra uten som vist å komme opp i problemer som vanskelig lar seg løse. For Vestvågøy vil jeg derfor forsøke å dele inn tuftene etter lengde – breddeforhold, og se hvordan dette korrelerer til plasseringen.

Figur 4. Her vises forholdet mellom lengde og bredde for alle hustufter i arkivene og litteraturen det er oppgitt mål på (bortsett fra høvdinghuset på Borg). Trendlinjen (beregner en linje ved hjelp av minste kvadraters metode, gitt ved $y=mx+b$ hvor m er stigningstallet og b skjæringspunktet) viser hvordan forholdet mellom lengde og bredde varierer. Trendlinja i denne figuren er ikke korrekt fordi variablene ikke er symmetriske og normalfordelt, men jeg har satt den inn fordi den likevel indikerer at bredda øker med lengden.

Ut fra Figur 1 er det en konsentrasjon av tufter med lengde ifra 4 til 10m. Bredda på disse husene varierer fra 1,5 til 7m. Det er stor variasjon imellom disse tuftene, men en av grunnene til dette er nok at disse husene ikke har vært ordinære boliger. De har vært rorbutufter, uthus, sommerfjøs, verksteder, lager osv. Beliggenheten deres viser også at de ikke har vært ordinære boliger. Tidsmessig er det vanskelig å si noe sikkert om dem, men det har vært vanlig å datere dem til middelalder og nyere tid. Tuftene som ligger innenfor dette intervallet, (1,5-7m) er ikke å regne som langhus. Noen av dem er breie nok, men for å kunne defineres som langhus, er det ikke nok med bare en mulig treskipa konstruksjon.

Neste konsentrasjon forekommer fra 14 til 20m i lengde. Innenfor dette intervallet ligger 19 tufter hvor det er oppgitt lengde og breddemål. I tillegg kommer det tre tufter (gnr 37

og 86), som om de gis breddemål etter trendlinja havner innenfor denne gruppa. Innenfor denne gruppa varierer breddemåla enda mer enn for den forrige. Noe skyldes at vollene har gitt problemer med oppmålingen, men det er også forskjell i om det er oppgitt indre eller ytre mål. Korrigeres de smaleste og bredeste tuftene i denne gruppa for unøyaktigheter som indre eller ytre mål, faller de godt sammen med resten.

Denne gruppa er lang nok og samtidig brei nok til å være langhus. Den er heller ikke like problematisk tidsmessig som gruppe 1. Tufta fra gnr 71 Liland Nedre (16x7m (felt id. 05853)) er ¹⁴C datert til 600-800 tallet ut fra dateringer gjort på ildsteder (Johansen 1982b: 137, Df 582 T-1671, Df 582 T-1672). Tufta på gnr 139 Malnes (Bujord (felt id. U45768 fornminne nr. 1) har den karakteristiske buede formen som regnes for typisk vikingtid.

Figur 1 viser at det er betydelig spredning i størrelse på hustuftene på Vestvågøy. Noe av spredningen må dårlige oppmålinger ta skylda for, andre er reelle. Spredningen har også med det at det i Figur 1 ikke er tatt hensyn til dateringen av tuftene.

Særlig bredda på mange av tuftene er problematisk. Den er i noen tilfeller så liten at det ikke stemmer overens med den byggeskikken en regner med var den tradisjonelle på øya. På Voie Indre gnr 24 oppgir Havnø (Havnø 1934) at det finnes to hustufter på henholdsvis 27 x 3-4 og 24 x 4m. Den ene av tuftene han har registrert på Gnr 99 Borgfjord Indre, er på 15 x 2-3m. Dette er så smalt at det er problematisk å regne dem som treskipa. At de er så smale, kan ha flere årsaker. Måla som har vært tatt kan være innermål på området mellom vollene. Det vil bety at huset nok har vært bredere, men uten opplysninger om vollens bredde, er det vanskelig å avgjøre hvor mye bredere det indre målet har vært. Fornminneregisteret inneholder opplysninger om vollens bredde for gårdene som er registrert i det, dessverre er ikke disse to gårdene det. Vollene i fornminneregisteret varierer i bredde fra ca 7m til 1m, vanligst er rundt 2m. Om breddemålene fra Gnr 24 og 99 er indre mål kan en spekulere om at de kan ha vært minst 2m bredere om vollene har vært utflytende. Da regnes bredda ut fra midten av den tenkte 2m breie vollen. Resultatet av dette vil bli at disse hustuftene får en bredde som ikke er å anse som problematisk. En annen måte å gjøre det på er å anta at bredda er feil og benytte trendlinja på Figur 4 som mal på bredda. Tuftene på gnr 24 er registrert av Havnø (1934) og seinere av H. E. Lund (Ringstad), hvor nøyaktige oppmålingene de gjorde har vært vites ikke (Ringstad og Topografisk arkiv). Hustuftene på gnr 37 Farstad (14 og 20m lange (felt id. U39628)) og gnr 86 Eggum (20m langt (felt id. U 39634)) har ikke oppgitte

breddemål. Hadde jeg gitt dem breddemål etter trendlinja, ville de falt inn i de grupperingene jeg mener å kunne se.

Nå viser ikke Figur 4 forskjell i tid på tuftene, så en god del av dem er ikke å regne for yngre jernalder tufter. Likevel er det slik at de ikke uten videre kan utelukkes fra en definisjon av langhus. Konstruksjonsprinsippene som ligger til grunn for langhus, er det som må ligge til grunn for definisjonen, ikke tidsmessig homogenitet. Selvfølgelig ville tidsmessig homogenitet være en stor fordel, men den er likevel ingen nødvendighet.

7.4.1 Hvordan skille ut langhusene ?

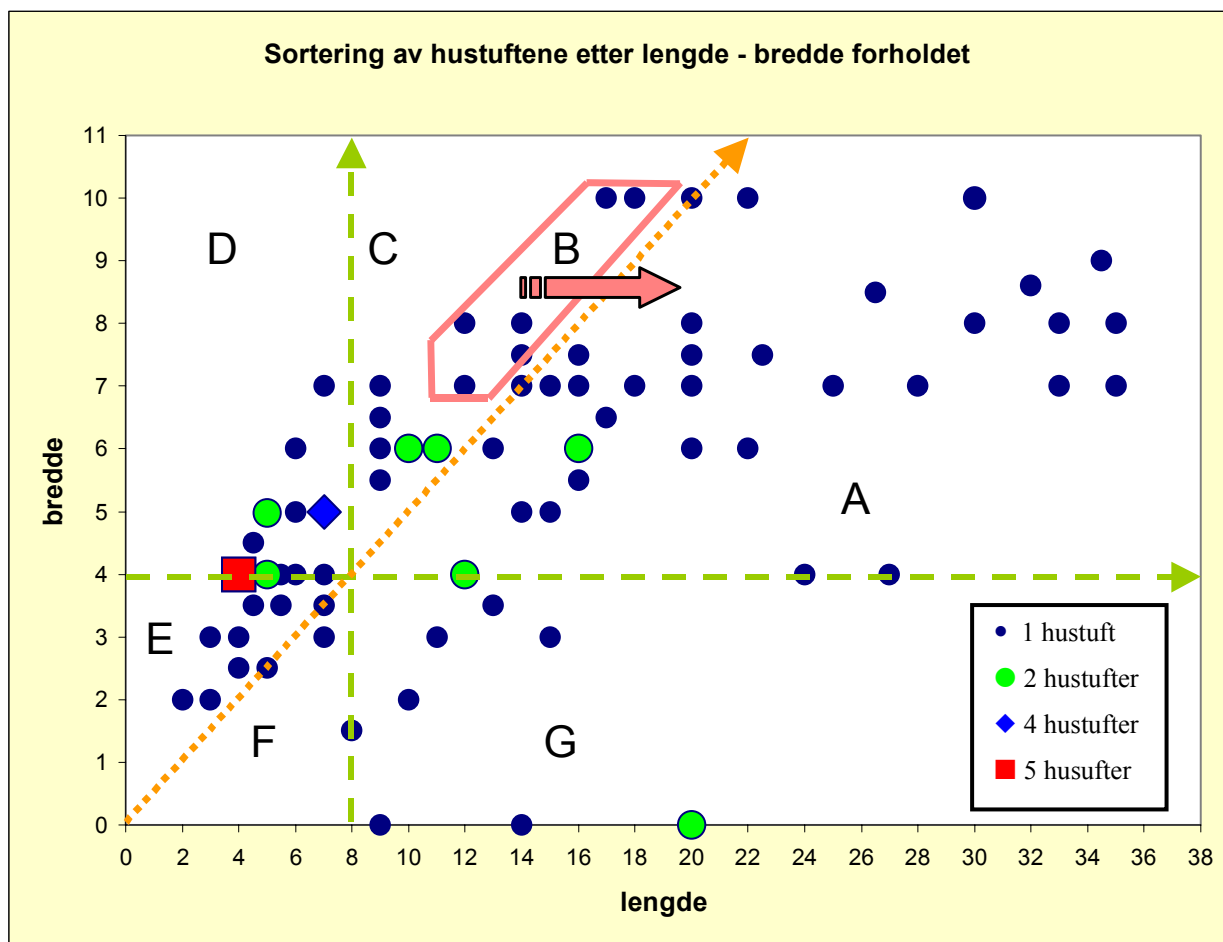
For å skille ut hva som er langhus fra resten av tuftene, vil jeg begynne med definisjonen Trier (1969:46) opererer med. Med krav om at langhus skal være minst dobbelt så lange som brede, kan en (i en tabell hvor x-aksen viser lengde og y-aksen bredde) trekke en linje gjennom origo som stiger med to lengdeenheter for hver bredde enhet. Alt som havner på høyre side av denne linja, er ikke å regne som langhus ifølge denne definisjonen. Der hvor det er hustufter som tangerer denne linja, velger jeg å beholde dem. Når dette er gjort, er neste steg å finne en akseptabel minste grense for langhus.

Draiby (1991: 133-169) definerer langhus som treskipa konstruksjoner. Det gjør at det blir ei grense for hvilken bredde som er ”praktisk”. Et veldig smalt hus vil bli en ugjennomtrengelig masse av stolper. I tillegg til denne definisjonen har vi Alexander Fentons (1982: 231) krav om at langhus skal være funksjonsdelte. Skal jeg komme videre med denne argumentasjonen, må jeg avgjøre hva som er en plausibel minste bredde for et langhus.

I de fleste rekonstruksjoner av treskipa langhus plasseres dyra rett ovenfor hverandre på tvers av lengderetningen i huset. Dette er en inndeling av fjøset som kjennes fra utgravninger andre steder (se for eksempel Hvass 1982: 130-144, Løken 1983: 87, Skare 1999: 61-62). Om en forutsetter at dette stemmer, har vi en situasjon hvor lengden på dyrene kan brukes som et mål på den mulige minstebredde. På Vestvågøy antar jeg at storfe har opptatt mesteparten av plassen i fjøsenden av huset. Gjennomsnittlig har de vært en del mindre enn dagens dyr, med ei omtrentlig lengde rundt 2m (Lie 1979: 115-116). To dyr i bredda gir ei minimumsbredde på 4m, men det er å forvente at ei mer praktisk minimumsbredde nok har vært på 5-7m (Trier 1969: 47). I figur 4 indikerer trendlinja ei praktisk minimumsbredde litt i overkant av fem meter for et langhus på 12 meters lengde. Den viser også at bredda øker med lengden.

Denne argumentasjonen om ei minste bredde for langhus hviler på to forutsetninger. Den første er størrelsen på dyra. Lengden på storfe har ikke forandra seg like mye som høyde, vekt osv over tid. Størrelsen på storfe så lang tid tilbake er for Norges del basert på undersøkelser fra Oslo. Funn av beinrester av storfe har lagt grunnlaget for statistiske analyser som har gitt den gjennomsnittlige størrelse som jeg opererer med (Lie 1979: 115-117).

en andre forutsetningen er dyra har stått parvis på tvers av lengderetningen i huset. Basisen for å hevde dette er funn og utgravninger av hustufter hvor man har funnet spor av skillevegger mellom båser. Andre måter å løse dette på har sikkert eksistert, og resultert i hus med andre konstruksjonsløsninger, men på Vestvågøy har en ikke spor etter slike løsninger.

Figur 5. Her er det satt inn linjer for å vise hvilke hustufter som faller inn under definisjonen av langhus ("høvdinghuset" på Borg er ikke med). Den diagonale linja er forholdet mellom lengde og bredde i 2:1 etter definisjon av Trier. Den horisontale linja viser minimumsbredden og den vertikale viser minimumslengden etter forutsetningene som tas opp i teksten.

I figur 5 er de forskjellige delene av diagrammet (slik det deles inn etter de minimumsgrenser linjene representerer), gitt en bokstavverdi. Hver av delene er definert ut fra de forskjellige linjene som er dratt. Resultatet blir som følger :

Gruppe A består av tufter hvis lengde og bredde forhold stemmer overens med alle de tre definisjonene av langhus. Det er sju tufter i denne gruppa som så vidt havner innenfor. Det gjelder er de som tangerer den diagonale og den horisontale linje. I gruppe A er det slik at det er 4m fra det ”definerte minimum” (en lengde på 8m) til den korteste tufta. Dette indikerer at minimumet ikke trenger være annet enn en hypotetisk verdi basert på to forutsetninger, hvilket jo er tilfellet. Når den hypotetiske minimumslengden varierer fra den som skjemaet og dataene viser, velger jeg å benytte 12m (etter figur 5) som minste lengde på et langhus. Dette får følger for gruppe B og C.

Gruppe B består av tufter hvis lengde bredde forhold stemmer overens med hva som forutsettes i definisjonene til Draiby (1991: 133-169) og Fenton (1982: 231). Den nedre lengden av tuftene i denne gruppen er styrt ut fra minste lengde på ei hustuft i gruppe A. I denne gruppa er det for alle tuftene unntatt ei, minst snakk om feil på 2m i lengde og 1m i bredde om de skulle falle inn under Gruppe A. For tuftene i gruppe B regner jeg avviket til å være for stort til å kunne havne i gruppe A.

Gruppe C består av tufter som er for brede i forhold til lengda ifølge Trier (1969: 46). De er også kortere enn den minste av tuftene i gruppe A. Forskjellene mellom noen av hustuftene i gruppe C i forhold til grensene for gruppe A og B, er forholdsvis små og i en hvis grad subjektive. I gruppe C er det fem tufter som ligger innenfor 1m av gruppe A i lengde og bredde. To ligger innenfor 1m i lengde og 0,5m i bredde, mens tre ligger 2m i lengde og 1m i bredde unna. Jeg har valgt å skille hustuftene i gruppe C fra de tuftene jeg har gruppert som gruppe B, fordi de er kortere enn minste tuft i gruppe A.

Gruppe D består av tufter som ikke er lange nok til å oppfylle kravet om at lengden skal være dobbelt så stor som bredden (ibid). I denne gruppen vil målefeil og andre feil måtte være relativt store for å spille inn på om de defineres som langhus. Kun en tuft ligger slik til at 1m større lengde ville putte den innenfor gruppe A, men den ville da kun oppfylle det absolutte minimumskravet.

Gruppe E består av tufter som er for små til å kunne huse to storfe i bredda dvs at de er under 4m brede. Lengden er dessuten under 8m. Her er det slik at om det skulle finnes målefeil som skulle føre til at de blei liggende utenfor de definerte grensene for et langhus, så måtte de forkomme både på lengde og bredde målet. Sjansen for feil på begge er til stede, men jeg bedømmer den til ikke å være så stor.

Gruppe F består av tufter som er for smale og korte til å kunne huse to storfe i bredda, og være over 8m i lengde. Målefeil i denne gruppa vil kunne forandre den, men det må være målefeil i både lengde og bredde. For at den eneste tufta her som engang ligger i nærheten skal kunne komme over i gruppe A, må målefeilen være 1m både for lengde og bredde. Den ville kun oppfylle minimumskravet til gruppe A.

Gruppe G består av tufter som er for smale i forhold til lengden til å oppfylle kravet om to storfe i bredda dvs 4 meters bredde. Inkludert i denne gruppa er også hustufter uten oppgitt bredde, men med en lengde som svarer til eller overgår "minimum" på 8 meter. Gis disse tuftene breddemål etter trendlinjen på figur 4 ville de tilhørt gruppe A. Tre av tuftene i denne gruppa har bredde fra 3 til 3,5 meter. Det gjelder tuftene fra gnr 70 Skjerpen Øvre (13 x 3,5m felt id. 05846 fornminne nr.3), gnr 85 Unstad (11 x 3m felt id. U46172) og gnr 99 Borgfjord Indre (15 x 3m felt id. 05952 fornminne nr.2). For disse tuftene er avviket muligens forårsaket av dårlige oppmålinger grunnet utflytende torvvegger. Dette er de tre eneste tuftene over 7m som ikke har ei minste bredde på 4m eller mer. Alle tuftene med noenlunde lik lengde har bredder fra 4 opp til 8m. Sjansen for at de er målt feil er absolutt til stede, men jeg velger likevel å holde dem utenfor hva som skal regnes som langhus.

Ut fra Figur 5 kan alle tufter under 4 meters bredde og 8 meters lengde skilles ut. Dette er også ensbetydende med at alle tufter under 8m lengde ikke er med i betraktinga om hva som er langhus. Ut fra skjemaet sitter en da igjen med 38 (minus Petvik se avsnitt om feilkilder) hustufter i gruppe A som kan klassifiseres som langhus ("høvdinghuset" på Borg må også tas med). Minste hustuft er da på 12 x 4 meter. I tillegg til disse kommer de seks hustuftene i gruppe B, som også er å regne for langhus. Disse hustuftene oppfyller krava som Alexander Fenton (1982: 231) og Bente Draiby (1991: 133-169) stiller til langhus. De er brede nok til å kunne huse dyr parvis på tvers av lengderetningen, samt lange nok til å ha minst fire fag i konstruksjonen og formen er rektangulær. Det er også to hustufter lengre enn 12 meter som faller utenom fordi de ikke er mer enn 3,5 og 3 meter brede. Avviket fra kravet til minste bredde på fire meter er ikke stor, men de utelates likevel.

I tillegg finnes det opplysninger om ytterligere tre tufter hvor det kun er oppgitt lengdemål. De er henholdsvis 14, 20 og 20 meter lange. Regner en med ei bredde ut ifra trendlinja (se Figur 1) for lengde bredde forholdet, vil de føye seg pent inn i skjemaet. Likevel har jeg valgt å utelate dem inntil videre.

Resultatet er at det totale antall mulige langhus på Vestvågøy kommer opp i 44. De langhusene med dateringer til yngre jernalder hører alle med i blant disse 44. Det samme gjør de hustuftene hvor det er registrert mulige funksjonsdelinger. Daterbare konstruksjonsprinsipper i husene forekommer også innenfor denne gruppa, men dog bare i ett tilfelle (på gnr 139, 18 x 10m felt id. U45784). Denne tufta har tydelige buede langvegger, som regnes som karakteristisk for vikingtid (Myhre 1980: 471).

Tabell 1. Hustufter gruppert etter definisjonene i figur 5

Gruppe A

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
1	14	7
	20	7
19	20	10
	28	7
	16	6
24	27	4
	24	4
39	14	5
70	30	8
	35	8
	26,5	8,5
	20	8
	16	6
71	16	7
72	20	6
	17	6,5
	15	5
	20	7,5
74	15	7
84	18	7
	13	6
85	33	7
	33	8
86	22	6
92	16	7,5
93	35	7
	83	10
109	12	4
	12	4
114	30	10
125	22	10
126	25	7
132	16	5,5
139	22,5	7,5
140	34,5	9
	32	8,6

Gruppe B

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
70	12	7
72	14	7,5
92	17	10
93	14	8
	12	8
139	18	10

Gruppe C

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
1	9	6,5
23	11	6
38	10	6
39	10	6
83	9	6
97	9	7
140	11	6

Gruppe D

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
10	7	5
14	4	4
17	5,5	4
31	5	4
43	7	7
	4	4
72	5	5
	7	5
	6	5
84	4,5	4,5
93	4	4
99	7	5
113	7	4
	6	4
117	4	4
125	5	4
	7	5
126	6	6
132	5	5
	4	4

Gruppe E

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
10	3	2
13	3	3
	2	2
14	4,5	3,5
70	5	2,5
99	4	2,5
	4	3
109	7	3,5
126	5,5	3,5

Gruppe F

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
70	7	3

Gruppe G

Gårdsnummer	Lengde	Bredde
1	8	0 (?)
	8	1,5
37	20	0 (?)
	14	0 (?)
38	10	2
70	13	3,5
85	11	3
86	20	0 (?)
99	15	3
125	9	0 (?)

7.5 Feilkilder

Den største feilkilden med tanke på langhusdefinisjonen er utvilsomt oppmålinga av bredda. Her kan det ha oppstått feil på en rekke måter. Det kan rett og slett være reine oppmålingsfeil, dvs at en har vært unøyaktig.

Mer problematisk å finne ut av er feil som har oppstått fordi det er vanskelig å avgjøre hvor en voll starter og slutter. I fornminneregisterets registreringer av hustuffer på Vestvågøy står det nesten alltid et mål på tykkelsen og høyden av vollene som omgir huset. Det er vanskelig å avgjøre hvor mye de har seget sammen uten å foreta graving av en profil eller prøvestikk.

Velger jeg en feilmargin på +/- 1m får ikke det all verden å si for definisjonen av hva som er å regne som langhus. Forandres kravet til minstebredde fra 4 til 5m mister jeg fire hustuffer (to fra 109 Høyenes (felt id. U39680 fornminne nr.2) og to fra 24 Voie Indre (Havnø 1934). Dette vil påvirke resultatet noe, men ikke nok til å rokke ved det. Minskes kravet til minstebredde til 3m vil ytterligere tre tufter måtte inkluderes. To av disse er datert som "etterreformatoriske" i fornminneregisteret (85 Unstad felt id. U46172 fornminne nr.1 og 99 Borgfjord Indre felt id. 05952 fornminne nr.2). Med ei minstebredde på 3m vil det bli unødvendig og upraktisk å bygge en treskipa konstruksjon. Ifølge kravene i Draibys (1991: 110) definisjon kan de da heller ikke kalles langhus.

Resultatet er at de feilkildene som eksisterer og en feilmargin på +/- 1m ikke vil ha noen særlig innvirkning på resultatet.

Spørsmålet om husene har vært funksjonsdelt i en bolig og en fjøsdel er vanskelig å avgjøre uten bedre materiale. Her ligger løsningen i utgravninger, prøvestikk eller geofysiske søkemetoder. Så godt som alle tuftene er prøvestukket fra før, men det finnes ikke dokumentasjon på det.

7.6 Oppsummering

Det som kan slutes ut fra dette, er at langhusene på Vestvågøy må defineres ut fra en blanding av tidligere brukte langhusdefinisjoner. Det er ingen enkelt definisjon som har klart å skille dem fra andre hustuffer eller naust tidligere. Den definisjonen jeg bruker her, er en kombinasjon av tre tidligere benyttede definisjoner. Uten å kombinere dem ville resultatet blitt noe annerledes. Sjøl om det i Figur 2 bare er gruppe B som inkluderes på annet grunnlag enn Triers (1969: 46) definisjon (dobbel så lang som brei), er ikke dette hele bildet. Uten å kombinere ville jeg ikke kunnet ekskludere nausttuftene fra undersøkelsen på annet enn lokaliseringmessig grunnlag. Resultatet har blitt at den nedre grensen for langhus på

Vestvågøy er 12 x 4m. Arealet i huset er ikke med som definerende faktor fordi et minimums areal ut fra 12 x 4 meter kan oppnås også av andre kombinasjoner av lengde og bredde.

Kapittel 8

8.0 Hustuftene på Vestvågøy

På Vestvågøy er det registrert 89 hustufter fordelt på 35 gårdsnummer. Langhus har vært den dominerende byggeskikken på Vestvågøy blant den ikke-samiske delen av befolkningen igjennom hele jernalderen. På enkelte gårder finnes flere hustufter, hvilket det er større grunn til å regne som tegn på kontinuitet enn samtidighet. På en rekke av gårdene med flere hustufter ligger de slik at de overlapper hverandre, i andre tilfeller kan en ut fra ressurstilgangen ikke forvente at det har stått mer enn ett hus av gangen. Den moderne gårdsinndelingen skjuler i en del tilfeller at det innen samme moderne grenser har ligget flere separate og muligens også samtidige gårder i yngre jernalder.

Mange av de mindre husene som er registrert ligger i tilknytning til langhusene, og kan ha hatt noe med dem å gjøre. Dessverre mangler det dateringer for å kunne avgjøre dette, men denne hypotesen virker likevel bedre enn at de skulle ha ligget der alene. Argumentasjonen bak dette er at disse hustuftene er for små til å være annet enn sesongboliger eller verksteder.

Jeg har valgt å utelate gårdshauger fra undersøkelsen, sjøl om det ikke er grunn til å trekke dem i tvil som bosettingsspor. Årsaken til dette er hovedsakelig knyttet til oppmålingsproblematikken. Forskningen i dag er ennå ikke kommet til et punkt hvor vi veit nok om byggeskikken som husene på gårdshaugene har vært innenfor. Uten kunnskap om byggeskikken vil det være vanskelig å sammenligne gårdshauger med langhustufter på basis av fysiske og symbolmessige kriterier. Dateringsmessig er de også problematiske, sjøl om det er god grunn til å hevde at mange av dem går tilbake i vikingtid eller lengre tilbake (Bertelsen 1995b: 43).

Opplysningene i arkivene jeg har benyttet meg av, er ikke alltid av slik art at det går å gi fornminnene presise plasseringer og beskrivelser. Identifikasjon av de enkelte fornminner er gitt i de tilfellene det finnes felt identifikasjon, flyfotonnummer eller ts nummer. Fornminnene uten denne typen identifikasjon vil kunne gjenfinnes i arkivene jeg har benyttet meg av.

8.1 Klassifisering av hustufter

Hva som skal regnes som sikre hustufter fra yngre jernalder er problematisk. Løsningen er å sette opp et klassifikasjonssystem som vurderer graden av sannsynlighet.

Boplass spor er de eneste sporene som med sikkerhet kan fortelle at det har vært en gård på stedet. Som boplass spor regner jeg hustufter og gårdshauger, men jeg ilegger dem forskjellig betydning (se nedenfor 7.1.1, 7.1.2). Andre spor er gravhauger og gravrøyser (7.1.3), naust (7.1.5) og løsfunn. Disse andre sporene er ikke i seg sjøl nok til å vise annet enn tilstedeværelse i området. Som følge av dette vil jeg ikke benytte de sistnevnte fornminnetypene til annet enn i tolkningen av gårdene med boplass spor. Nedenfor vil jeg ta opp hvilken rolle de kan spille i tolkningen av gårders sosiale status.

8.1.1 Hustufter

Hustufter som kan dateres til yngre jernalder regner jeg som sikre spor etter yngre jernalder bosetning. Finnes ikke dateringer på sjølve tufta/ene søkes de datert ut fra andre tilknyttede strukturer eller funn, eller ut fra komparasjon. Hustufter fra yngre jernalder trenger ikke være ensbetydende med treskipa langhus (se for eksempel Binns 1983). Lokale skikker, kunnskap, trevirke og hvilke investeringer en kunne gjøre, har vært avgjørende for hvordan man bygde hus. Den tilgjengelige empirien ser ut til å vise at langhuset i en eller annen utførelse har vært den normerende byggeskikken gjennom eldre og yngre jernalder, iblant den norrøne delen av befolkningen i Nord-Norge.

Hvordan huset har vært konstruert vil kunne gi opplysninger om når det blei bygget. Situasjonen er dessverre slik at kun et fåtall hustufter er gravd ut så datering på dette grunnlaget er problematisk. Unntaket er for hustufter med buede langvegger, de blir først vanlige i vikingtid (Myhre 1980: 471).

Hustufter uten sikre opplysninger om lengde og bredde behandles separat, eller utelates. De registrerte hustuftene som ikke kan klassifiseres som langhus og ikke kan knyttes til fossile gårder, vil også bli utelatt.

Sannsynligheten for at det finnes en gård øker jo flere av kategoriene ovenfor som finnes på stedet. Hustufter som er daterte er den eneste funntypen som kan indikere bosetting uavhengig av noen annen kategori, under forutsetning av at de kan dateres. Alle andre kategorier er avhengige av hverandre.

De empiriske forutsetningene for datering av tuftene er som følgende:

”Sikre” hustufter: Daterte hustufter + yngre jernalder, tidlig middelalder eller jernalder spor

”Mulige” hustufter: Hustufter som kan klassifiseres som langhus + andre yngre jernalder spor

8.1.2 Gårdshauger

Gårdshauger er boplass spor, og det finnes belegg for å hevde at noen av dem går tilbake til vikingtid eller enda lengre (Bertelsen 1985: 149). Det er grunn til å stille spørsmål om gårdshauger er tidsmessig like. Når Reidar Bertelsen (1995b: 43) mener at noen gårdshauger kan trekkes bakover i tid fra middelalder og inn i jernalder betyr ikke det at alle nødvendigvis kan det. Det finnes per i dag ingen klare kriterier for å avgjøre hvilke gårdshauger som har opphav i jernalder – yngre jernalder eller middelalder. For å kunne benytte gårdshauger som boplass indikator også i yngre jernalder, må de knyttes sammen med andre levninger som kan føre bosettinga bakover i tid, etter en slags retrospektiv metode. For eksempel kan en via retrospeksjon knytte gårdshauger sammen med gravhauger og på det viset tolke det som at gården var bosatt alt i yngre jernalder. Gårdshauger i seg sjøl er ikke like godt egna til å forklare eller påvise yngre jernalder bosetting som hustuffer. Formasjonsprosessene som skapte gårdshaugen har gjort at utgravning er eneste løsning om en vil finne spor av gården som var utgangspunktet for haugen. På grunn av dette er det ikke mulig å dele inn gårdshauger på samme måte som hustuffer, fordi huset (ene) på den opprinnelige gården ikke er kjent. Størrelsen på gårdshaugen kan indikere sosial status, men oppmålingene og tolkningene av gårdshauger er problematiske.

8.1.3 Gravhauger og røyser

Graver er spor etter menneskelig aktivitet eller tilstedeværelse i et område, men om de kan defineres som direkte bosettingsspor er omdiskutert. I dag heller de fleste til at det er en klar sammenheng mellom bosetting og gravmonument (for eksempel Johansen 1982a: 56-57). Likevel kan ikke graver i seg sjøl bevise bosettingens plassering. Sammenhengen mellom grav og tuft er ikke alltid klart tilstede, spesielt i tilfeller hvor gravene ligger slik til at de kan knyttes til flere tufter (for eksempel Borg og Bøstad), eller når de ligger langt fra nærmeste kjente gård som for eksempel gravrøysa på Einangen (felt id. 06131 fornminne nr. 1).

Hvilken vekt en skal legge på gravene, avhenger av hva en skal tolke dem som. Det vil si at de kan ha fungert som ankerpunkter i deres måte å oppfatte og forholde seg til landskapet rundt seg, både spirituelt og verdslig (Heidegger 1996: 353-363).

Gravhaugene har hatt en lokaliseringmessig tilknytning til gården. Røysene på Vestvågøy ligger i mange tilfeller slik til at det kan være vanskelig å knytte dem til gårder. De dette gjelderlandskapet på en noe annen måte enn gravhaugene. Nes og øyer benyttes i større grad enn tilfellet er for gravhauger. Gravrøysene ligger også på mange steder samla i

konsentrasjoner som tyder på at de har vært benyttet av flere gårder, men slike konsentrasjoner dateres vanligvis til eldre jernalder.

Differensieringen mellom hauger og røyser er først klar og konsekvent i registreringene for økonomisk kartverk på begynnelsen av 1970-tallet. Holand (1989: 40) skiller ikke mellom gravrøyser fra gravhauger fordi *"det ofte er umulig å skille mellom gravrøys og gravhaug, da det ofte er umulig å avgjøre byggemåten visuelt, og de forskjellige registrantene ikke har vært konsekvente i sine benevninger"*. Ifølge Johansen (pers meddelelse 30.08.00) er forskjellene mellom røyser og hauger på Vestvågøy markerte nok til å avgjøre med sikkerhet i de fleste tilfellene.

Gravhaug og gravrøys er begge samlebegreper for mange forskjellige typer gravmonumenter. På Vestvågøy benyttes blant annet kategoriene rund, oval og skipsformet, for å beskrive både gravhauger og gravrøyser. Noen av disse kategoriene er mer spesifikke for yngre jernalder enn andre. "Ovale" og "skipsforma" gravhauger og gravrøyser er ifølge Ingegerd Holand (1989: 44) slike fornminnetyper.

8.1.4 Flatmarksgraver

Flatmarksgraver i Nord-Norge dateres i de fleste tilfeller til yngre jernalder (op.cit. 40). Hele 92% av kjente flatmarksgraver i Nord-Norge er ifølge Holand (ibid) fra yngre jernalder. Om de kan knyttes til andre fornminnekategorier, kan de være en brukbar måte å få fram relative dateringer. De resterende 8% tilhører eldre jernalder (ibid), og er en feilkilde det er vanskelig å gjøre noe med.

På Vestvågøy er det ikke mange registrerte flatmarksgraver, men det er all grunn til å tro at de nok er vanligere enn det registreringene tilsier. Hovedproblemet med å registrere flatmarksgraver er at de vanligvis ikke lar seg finne ut fra spor på overflata. De gravene av denne typen som er registrert på Vestvågøy, er registrert som følge av pløying, graving eller annen aktivitet i jorda. På de stedene det er registrert flatmarksgraver, er det gjerne på grunnlag av muntlige opplysninger fra folk på stedet. Flatmarksgraver er først relativt nylig tatt med som fornminnekategori på Vestvågøy, og økt oppmerksomhet rundt dem vil resultere i flere funn. Det argumenteres for at mange av løsfunnene som er gjort kan være rester av overpløyde flatmarksgraver. Noen løsfunn sies å stamme fra overpløyde gravhauger, men de kan like godt være spor av flatmarksgraver.

En annen mulighet er at flatmarksgraver er et tegn på en differensiert gravskikk. Gravskikken på Vestvågøy i yngre jernalder er ikke godt nok kjent til å avgjøre om dette er tilfellet.

8.1.5 Naust

Naust finnes det mange av på Vestvågøy og de kan knyttes til bosettinga på flere måter. Mange naust ligger slik til at de er i umiddelbar nærhet til hustufter, gårdshauger osv. Spørsmålet er om de nødvendigvis trenger å høre sammen. Gøril Nilsen (1997: 107-108) mener det ikke finnes godt nok empirisk grunnlag for å knytte gård og naust sammen på Vestvågøy. Det er slik at på langt nær alle gårdene på Vestvågøy har direkte tilknytning til havet. Kriteriene for en god plassering av naust er først og fremst en god og trygg tilgang til havet. Dette sammenfaller ikke nødvendigvis med de kravene man har til jordbruk eller bosetting. Hva som har vært foretrukket ut fra de lokale forholdene og kulturen, har hatt betydning for hvilken vekt en har lagt på naustene og deres lokalisering.

Størrelsen på naustene gjenspeiler båtene som har vært i bruk (Nilsen 1995: 65-67). Større båter krever større investeringer både i tid, mennesker og ”kapital”, som betyr at disse menneskene har hatt større handlingsmuligheter og har vært høyt oppe i samfunnhierarkiet (se 5.3, 5.5.1.1 og 5.6).

8.2 Datering av langhusene

Her forsøkes de hustuftene som er å definere som langhus datert (se 7.4.1). Det er kun et fåtall av hustuftene på Vestvågøy hvor det finnes ¹⁴C dateringer. Dateringene av de resterende tuftene, er avhengig av at det kan argumenteres for en sammenheng mellom boplassporet (hustuft eller gårdshaug) og daterbare graver. I hvilken grad det lar seg gjøre å datere på denne måten, avhenger først og fremst av om det er noen forbindelse mellom hustuft eller gårdshaug og grav. Metoden vil bare kunne brukes i de tilfellene hvor en kan argumentere for en slik forbindelse.

På enkelte av gårdene finnes flere langhus. Her blir det et problem å forsøke å skille dem tidsmessig. Dette trenger ikke få så stor innvirkning på tolkningen om det ikke finnes betydelige størrelsesforskjeller mellom tuftene.

8.2.1 Sammenhengen mellom bosted og gravsted i yngre jernalder

I dag har vi et klart skille mellom bosted og gravsted. Dette skillet er i utgangspunktet basert på religiøse forestillinger, men disse religiøse forestillingene har også blitt manifestert i de verdslige lovene. Søker vi tilbake etter utgangspunktet for dette skillet, gjør vår viten om de kristne skikkene at vi kan kjenne igjen overgangen fra hedensk til kristen skikk. Alle kristne hadde rett til å gravlegges i kristen jord. Hedenske graver kunne markere status, rikdom og eierskap for konkurrerende slekter og riker, men det fantes ingen gitt målestokk (Bagge 1998: 217). Det vil si at gravene ikke nødvendigvis lå slik til at de konkurrerte med hverandre om

oppmerksomhet på samme måte som gravene på en kirkegård gjør det. Med kristendommens innføring fikk man en slik målestokk. Kristendommen innførte et slags offentlig rom (kirke/kirkegård) hvor alle begravelser skulle finne sted. Dette offentlige rommet gjenspeiler samfunnet for øvrig og var derfor hierarkisk oppbygd (ibid). Desto nærmere du blei begravd alteret (eller andre steder av religiøs betydning), jo frommere / mektigere hadde du vært.

Norrøn gravskikk avspeiler en tankegang med basis i kosmologien vi kan få et glimt av gjennom sagaene og gravmaterialet (for eksempel Egilssoga 1994: 49, Snorre 1993: del I. 47, Njálssaga 1997: 133). Sagaene har et heller problematisk forhold til denne gravskikken, fordi de er skrevet av mennesker utenfor det norrøne trosfellesskapet (for eksempel gravlegginga av Halvdan Svarte (Snorre 1993: del I. 47) og gravritualet i Risala (2001)). Likevel gir de oss et blikk inn i en verden hvor det var stor differensiering mellom hvordan mennesker blei gravlagt og ikke minst i hvilke muligheter de hadde etter døden.

Gravgods fulgte den avdøde for å brukes i "det neste liv" og for andre mer verdslige hensikter, som å vise status overfor andre gjenlevende. Ættekult slik det tradisjonelt fremstilles (Holmsen 1977: 70-71), har også en rolle i dette om en tenker seg at en av hensiktene med store begravelser og verdifullt gravgods var å sikre seg den dodes gunst. Den avdøde skulle være et slags bindeledd mellom ætta og gudene. Gravgodset forsvant ikke ved innførselen kristendommen, den tok simpelthen andre former.

Den verdslige siden ved begravelsene forandret også mening ved trosskiftet. Når gravstedet forandres, forandres også gravas betydning. Den sentralisering av verdslig og religiøs makt som skjer i overgangen fra vikingtid til middelalder, reflekteres i gravskikken. Før hadde folk sjøl kunnet bestemme mange av aspektene rundt begravelsen, nå blei de formalisert og sentralisert (Bagge 1998: 100). Det har vært et anliggende først og fremst for familie, ætta og lokalsamfunnet. Dette sentraliseringsprinsippet kommer tydelig til uttrykk i kravet om at alle kristne skulle gravlegges i vigslet jord. Betydningen av graven og ritualene rundt den flyttes fra den "hjemlige" til den kirkelige sfæren. Om gravskikken i yngre jernalder har hatt med arv og arvefølge å gjøre, er det ganske innlysende at gravene må plasseres et eller annet sted på eller i nærheten av den eiendommen som skulle gå i arv. Det landslovene lovene sier om arv og hvordan en kan kreve odel over en eiendom, gjør sammenhengen mellom grav og jord klart. Før kristendommen har kravet på arv eller odelsrett til gården vært avgjort av at folk i familien og lokalsamfunnet har kunnet vitne om arvefølgen, i tilfelle den skulle bestrides. Med konge og kirke har denne viktige oppgaven skifta hender, fordi de overtar tingets rolle som garantister for lovenes opprettholdelse og innhold (Bagge 1998: 84-87).

På Vestvågøy er det vanligvis en klar sammenheng mellom de registrerte langhusene og graver. Gravene ligger knytta til langhusa på en måte som for de som bygde dem var innlysende, men som vi bare kan øyne konturene av. Beliggenheten har nok både religiøse og verdslige aspekt ved seg.. En noe annen måte å se det på, er slik Heidegger (1993: 354-355) gjør det når han sammenligner funksjonen til et gravmonument med ei bro. Gravmonumentet er det jordiske forankringspunktet for den ferden den døde må gjennom for å komme til himmelen eller Valhall. Graven kan være lagt til gården i fordi det har eksistert forestillinger om at en kunne kommunisere med de døde og dra godt av det (Gunnes 1986: 170-173), eller de kan ha fungert som arvemarkører (Skre 1998: 198-213), eller begge deler.

Forholdet mellom de kjente hustuftene og kjente jernaldergraver på Vestvågøy er slik at det kun er gnr 64 Petvik hvor det finnes ei hustuft hvor det ikke er kjente jernaldergraver i nærheten.

Det er likevel problematisk å legge altfor stor vekt på en sammenheng mellom tuft og grav. Spesielt om en benytter graven til indirekte datering av hustufta. I en situasjon med ei udatert hustuft og en eller flere daterte graver regner jeg det for sannsynlig at tufta representerer siste bosettingsfase.

8.2.2 Klassifisering av gårdene med langhus etter daterbare hustufter, graver eller løsfunn

Gårds nr.	Gårdsnavn	Ringstads arkiv			Fornminne registeret				Topografisk arkiv Tromsø museum				Nicolaiszen (1884)			Rygh (1901)		
		Hus tuft	Grav haug	Grav røys	Hus tuft	Grav haug	Grav røys	Flat marks grav	Hus tuft	Grav haug	Grav røys	Flat marks grav	Hus tuft	Grav haug	Grav røys	Hus tuft	Grav haug	Grav røys
1	Lilleeidet	4	5	4	4	1	7	0	0	2	0	0						
19	Himmelstein	1	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0						
20	Bolle	1	5	5	2	14	7	0	0	3	1	0	0	12	0	0	12	0
23	Flæsa	1	1	0	3	0	0	0	1	0	1	0						
24	Voie indre	2	3	2	0	3	0	0	1	0	2	0						
39	Skulbru	1	4	2	1	9	0	0	0	1	1	0	0	8	0	0	8	0
64	Petvik	1	0	0					0	0	0	0	0	0	0			
70	Skjerpen Øvre	5	5	50	8	0	41	0	8	55	0	0						
71	Liland Nedre	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0						
72	Liland Øvre	9	0	20	3	2	18	0	0	0	0	0						
74	Nykmark	1	10	0	3	8	0	0										
84	Sortland	3	1	0	3	0	0	0								0	2	0
85	Unstad	2	5	0	3	6	0	1	0	1	1	1				0	1	0
86	Eggum	2	14	0	2	0	15	0	0	0	0	0	0	17	0	0	17	0
92	Bøstad	2	1	2	1	8	1	0	0	0	0	0	0	8	0	0	8	0
93	Borg	4	15	2	5	45	2	0	1	0	0	0	2	1	0	0	1	0
109	Høynes	0	3	3	7	4	11	0	0	0	0	0	0	2	1	0	1	0
114	Smedvik Indre	1	1	0	0	2	0	0	3	2	0	0						

125	Kongsjord	5	2	0	4	3	0	0	4	0	0	0						
126	Kongsjord	3	1	2	3	2	1	0	0	0	0	0						
132	Kartfjord	3	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0						
139	Malnes	2	0	13	3	9	29	0	1	0	3	0				0	1	4
140	Moland	8	1	32	11	2	23	0	2	0	0	0				0	1	0

Tabell 2. Her vises de gårdsnummer hvor det er registrert hustufter av langhustypen (se definisjon), gravhauger, gravrøyser og flatmarksgraver.

Tabellen (tabell 2) viser sammenhengen mellom hustufter og graver. To av gårdene i tabell 2 har registrerte langhus, men ikke gravhauger. Det gjelder Gnr 19 Himmelstein og gnr 64 Petvik. På gnr 19 Himmelstein er det i arkivet til Kåre Ringstad registrert ei gravrøys og i fornminneregisteret ei flatmarksgrav. Ut fra flatmarksgrava kan tufta med dateres til yngre jernalder. Gnr 64 Petvik har verken registrerte gravhauger eller gravrøyser. Asgeir Svestad (1988 og 1989) har foretatt utgravning av denne hustufta og datert den (¹⁴C datering) til tidlig middelalder (Svestad 2001: 4-5, T.8967 og T.8594). Det skal være spor av tidligere bosetting her, men det løser ikke problemet med mangelen på graver.

I tillegg til gnr 19 og 64 finnes ytterligere en gård som det er tvil om kan dateres ut fra sammenheng mellom hustufter og graver og det er gnr 86 Eggum. Det er i henhold til arkivet til Kåre Ringstad registrert gravhauger der, men de samme fornminnene er i fornminneregisteret registrert som røyser.

Ut ifra den empirien som foreligger fra Vestvågøy vil jeg nedenfor argumentere for hvilke gårder som kan regnes som sikre og mulige yngre jernaldergårder. Gravmorfologien som benyttes nedenfor er hentet fra I. Holand (1989: 38-69) ”Graver og Samfunn”.

Gnr 1 Lilleidet. Her er det gjort et vikingtidsgravfunn fra 800t (ts 6020 jernøks, nagler, hodeskalle og noen få bein), funnet under ploying i 1961 (innberetning ved J. S. Munch 1961 i topografisk arkiv ved Tromsø museum).

Gnr 20 Bolle. Her er det gjort gravfunn (felt id 05464) som dateres til 900t (ts 2623-25 sverd, øks og skjoldbule). Funnet blei gjort i en oval gravhaug (Ringstad). Her tilsier både funn og form yngre jernalder.

Gnr 23 Flæsa. Det finnes ingen gode daterbare formelementer ved de haugene som er registrert her (felt id. 05378). Kun ei av hustuftene (felt id. U40182) har en størrelse og form som indikerer jernalder/middelalder, de andre er å regne som relativt moderne. Dateringen av hustufta er gjort ut fra hustypologi og plasserer den i yngre jernalder-middelalder. Ifra Bøstad har en et hus med de samme dimensjoner og form som er datert til yngre jernalder (Johansen 1982b: 124). Det at det er registrert en gravhaug på Flæsa gjør at jeg vil datere ”gården” til yngre jernalder. Registreringene er såpass usikre at det er problematisk hvorvidt dette er en yngre jernalder gård.

Gnr 24 Voie Indre. Vanskelig å datere ut fra det lille gravmaterialet som finnes. Det finnes et funn som kan tolkes som ei flatmarksgrav (Havnø 1934). Funnet det her er snakk om er et menneskeskjelett funnet under dyrkningsarbeid. Det er ingen opplysninger om at det skal ha ligget i ei røys eller haug.

Gnr 39 Skulbru. Gravfunnene sannsynliggjør en datering til yngre jernalder (blant annet ts 4029 sverd og spydspiss fra 800t).

Gnr 70 Skjerpø Øvre. Gravmorfologien plasserer flere av haugene i yngre jernalder. Her er registrert 3 ovale (felt id 05847 fornminne nr. 19, 30, 35) og 3 skipsforma graver (felt id 05847 fm. 17, 39, 40).

Gnr 71 Liland Nedre. Hustufta (felt id 05853) er ¹⁴C datert til 6-800t ut fra ildsteder (Johansen 1982b: 137-139, Df 582 T-1671, Df 582 T-1672).

Gnr 72 Liland Øvre. Her finnes to gårdsanlegg Moa (felt id 05863) og Slettan (R1 3155 K15). Ingen av dem kan ut fra gravmorfologi med sikkerhet dateres til yngre jernalder.

Gnr 74 Nykmark. Haug 1 viste seg ved utgravning å inneholde en båtbegravelse (felt id 05811, fornminne nr. 1). Dateringen er merovingertid - vikingtid ut fra ts 7694 (en fingerring av sølv).

Gnr 84 Sortland. Gravhaugen som Nicolaissen (1884: 12) registrerte her er ikke i stand til å gi noen datering annet enn jernalder.

Gnr 85 Unstad. Her er det gjort flere gravfunn som dateres til yngre jernalder (felt id 05778, ts 4007 jernøks fra 1000t, ts 4461 a-c terracottaperler, vevsverd og beinkam fra 7-800t, ts 2875 spydspiss trolig 900t). Det er også registrert ei flatmarksgrav her (felt id. 05778).

Gnr 86 Eggum. Det er registrert ei oval gravrøys her (felt id U39634, fornminne nr. 2), som ifølge gravmorfologien skulle kunne indikere yngre jernalder.

Gnr 92 Bøstad. Her finnes det ¹⁴C dateringer fra hustufta (felt id 05871) som spenner perioden fra ca 200 f.kr. til 1000 e.kr (Johansen 1982b: 124-127). Her skal det være funnet klinksaum og skår av kleberstein i ei grav som blei fjernet for å gi plass til husbygging (felt id U46282). Opplysningene tyder på yngre jernalder datering.

Gnr 93 Borg. Her finnes ¹⁴C dateringer som plasserer deler av det kjente materialet i yngre jernalder (Munch 1985:166, Solli pers.med., Solli 2001: 2). Det finnes ovale/båtforma graver på terrassen nord for museet (felt id U46331, felt id 05815) som også kan dateres til yngre jernalder.

Gnr 109 Høyenes. Her er det registrert minst 2 ovale gravhauger, muligens flere (Ringstad). Det er også gjort et gravfunn som er datert til 4-500t (ts 1292 og 1306).

Gnr 114 Smedvik Indre. De to gravhaugene (felt id. U45234) som er registrert her har ikke daterbare trekk eller funn.

Gnr 125 Kongsjord Øvre. Gravhaugene (felt id. 05942) som er registrert her er usikre som graver, og har heller ikke trekk ved seg som går å datere.

Gnr 126 Kongsjord Nedre. En oval gravhaug (felt id 05941, fornminne nr. 2) som etter gravmorfologien kan dateres til yngre jernalder.

Gnr 132 Kartfjord. To doble skålspenner fra vikingtid er funnet i en åker (Ringstad). Dette funnet kan tolkes som ei flatmarksgrav.

Gnr 139 Malnes. ¹⁴C datering plasserer hustufta på Bujord et sted rundt 1000t (Johansen 1982: 157). Det finnes ei oval gravrøys her (felt id U45768, fornminne nr. 2). Etter gravmorfologien skulle den kunne dateres til yngre jernalder. Det finnes ingen gravfunn herfra som kan datere gravene.

Gnr 140 Moland. To av hustuftene på Moland (tuft 2 og 6) er ¹⁴C datert til yngre jernalder (Johansen 1982b: 127-129). Det finnes ei "skipsforma langrøys" (felt id: 06017 røys 17), som kan dateres til yngre jernalder.

8.2.2.1 *"Sikre" yngre jernaldergårder, ut fra hustufter og daterbare graver og gravfunn*

Til sammen har jeg 15 moderne gårder hvor det ligger langhustufter som enten er datert i seg sjøl eller det kan knyttes daterbare gravhauger til (se kart 3, mellom 77-78). Gårdene det her er snakk om er : Gnr 1 Lilleeidet, gnr 20 Bolle, gnr 39 Skulbru, gnr 70 Skjerpen Øvre, gnr 71 Liland Nedre, Gnr 74 Nykmark, gnr 84 Sortland, gnr 85 Undstad, gnr 92 Bøstad, gnr 93 Borg, gnr 109 Høynes, gnr 126 Kongsjord Nedre, gnr 132 Kartfjord, gnr 139 Malnes, gnr 140 Moland. Felles for alle disse gårdene er at de har minst ei hustuft som ifølge langhusdefinisjonen (7.4.1) er å klassifisere som langhus (ligger innenfor område A i figur 5).

8.2.2.2 *"Mulige" yngre jernaldergårder ut fra tilknytning til udaterte graver og gravfunn*

I tillegg kommer ytterligere 4 moderne gårder hvor det ligger langhustufter med tilknytning til graver som ikke lar seg datere uten utgravning (se kart 3, mellom 77-78). Dette er gårdene gnr 24 Voie Indre, gnr 84 Sortland, gnr 114 Smedvik Indre, gnr 125 Kongsjord Øvre. Disse gårdene er å regne som mulige yngre jernalder gårder. Også disse gårdene har minst ei hustuft som ifølge langhusdefinisjonen (7.4.1) er å klassifisere som langhus (ligger innenfor område A i figur 5).

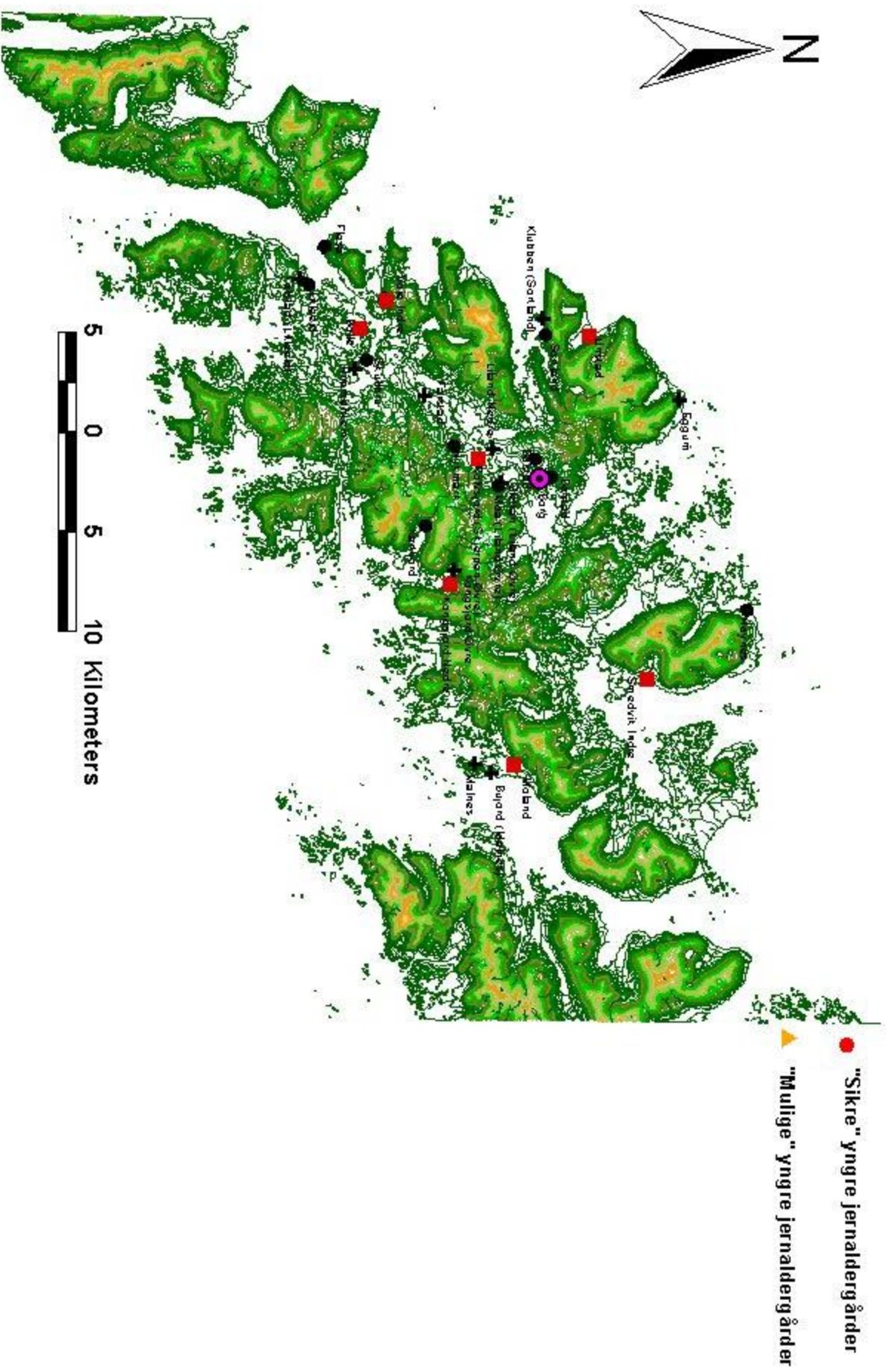
8.2.2.3 *Gårder med både langhus og gårdshaug*

Fem av gårdene med hustuft og daterbare graver/gravfunn har også gårdshaug. Dette gjelder gnr 1 Lilleeidet, gnr 20 Bolle, gnr 39 Skulbru, gnr 71 Liland Nedre, gnr 74 Nykmark, gnr 85 Undstad, gnr 92 Bøstad, gnr 93 Borg, gnr 132 Kartfjord, gnr 139 Malnes, gnr 140 Moland. Av de gårdene med hustufter som ikke lar seg nøyaktig datere ut fra gravmorfologi eller gravfunn, har følgende til knytning til gårdshauger : Gnr 84 Sortland, gnr 125 Kongsjord Øvre.

8.2.2.4 *Ødegårdene Moa og Slettan på gnr 72 Liland Øvre*

Ødegårder er sett på som ressursfattige gårder, som kun har eksistert i tider med høyt befolkningsantall og press på ressursene. Johansen (1982b: 139) kaller Moa for en jernalders husmannsplass. Situasjonen er den samme på Slettan. På grunn av plassering og det at de er bebodd i "forholdsvis kort" tid, er det grunn til å tro at de har vært anlagt i yngre jernalder. Johansen (1982a og b) og Bertelsen (1985) har vist at folketallet på Vestvågøy når et maksimum i vikingtid, og Nielsen (1977) har vist at dette ser ut til å holde seg fram til Manndauen. Det betyr at sannsynligheten er stor for at disse gårdene blei anlagt i dette tidsrommet. Det er vanskelig å argumentere for at "innlandsgårder" så marginale som dette,

Boplasser med langhus ifra yngre jernalder

har mening i annet enn en jordbruksdominert økonomi. Dette kan indikere at de er anlagt før tørrfisk handelen etablerer seg.

Kapittel 9

9.0 Primærnæringenes rolle i bosettingen

Jordbruk og fiske har historisk sett vært primærnæringene på Vestvågøy. Dyrkningsforholdene på øya er tilstrekkelige til å gi gode sjanser for avkastning, men dyrkningsarealene er begrenset. Husdyrhold og da spesielt storfe, har spilt ei stor rolle innenfor jordbruket. Beitearealene på øya er tilstrekkelige til at det har vært mulig å basere hovedvekten av jordbruket på storfe og sau. Dette løser også en del av problemene rundt usikre avlinger, i det dyrehold ikke har like små marginer som åkerbruk så langt nord. Jordbrukets rolle som bosettingslokalisator har vært betydelig, noe flere forskere har vist (Nielssen 1977: 164, Johansen 1982a: 47, Schanche 1986: 19-20). Siden jordbruksarealene er begrensa og av ulikt potensial er det ikke urimelig at det har vært konkurranse om dem. Fiskets rolle som bosettingslokalisator avgjøres av i hvilken grad det legger føringer på menneskene som bedriver det. I hovedsak drives to forskjellige typer fiske fra Vestvågøy, heimefiske og lofotfiske. Heimefiske er et helårsfiske etter den fisken som holder til i havområdene rundt øya. Lofotfisket er et sesongfiske etter skrei som kommer inn fra Barentshavet for å gyte i Vestfjorden. Når det gjelder næringsstrategi gir de også forskjellige muligheter. De to fiskeriene vil ut fra dette behandles separat. Valget av hvor en skulle bo i forhold til heimefisket er et helt annet enn valget i forhold til Lofotfisket. Det er også nærliggende å tenke seg at ettersom jordbruksarealene blei mindre så blei heimefisket viktigere for plasseringen av bosettinga. Lofotfisket får en større betydning i en situasjon hvor arealene er låst fast av bebyggelse og utnyttelse. Sesongfiske setter helt andre krav til lokalisering i nærheten av ressursene enn heimefiske gjør. Jeg tar opp et eventuelt markedsfiske i yngre jernalder i 9.3.3.1.

9.1 Jordbruksareal og potensiale

I følge Leiråmo (1966: 9) har Vestvågøy 46,4 kvadratkilometer dyrket land (11,5 % av øya) hvilket er 64,9 % av jordbruksarealene i Lofoten. Sjøl om undersøkelsen hans er fra 1966, er arealet omtrent uendret i dag. Likevel er ikke omfanget av jordbruket på Vestvågøy stort om man sammenligner med Nordland for øvrig. Vår kunnskap om jordbruket på Vestvågøy gjennom forhistorien og historien gjør at vi kan slå fast at jordbruket har spilt ei relativt større rolle her i forhold til resten av Lofoten. Hvor stort areal de dyrket i yngre jernalder, er

vanskelig å avgjøre. Fossile åkre er kun kjent fra ødegårdene, og det er problematisk å avgjøre i hvilken grad de er representative for resten av øya. Jordbruksteknikkene har vært forskjellige fra i dag, så sammenligninger er vanskelige å gjøre mellom historisk og moderne materiale. Jordtypene og jordbunnsforholdene gjør det også vanskelig å beregne omfanget. Før dreneringen tok til vil det ha vært større problemer med kulde og sein vekst på avlinga. I dag regnes over halvparten av den jorda som er dyrkbar på Vestvågøy som god jord.

Jordbruket foregår langs kysten, og i ei stripe i innlandet fra Leknes til Borgepollen. I dag ligger all bebyggelse på øya under 60 meter over havet (Nielssen 1977: 11), og dette bildet ser ut til å være det samme i yngre jernalder. Vilkårene for korndyrking forverres desto høyere en kommer, og det er heller ikke mange områder med god jord over 60 meter. Arealene over 60 meter er viktige som beiteområder for småfe.

I tillegg til arealene som brukes til jordbruket, er det områder som brukes som beiteområder for storfe, geit, sau og gris på øya, omtrent de samme husdyrene (i tillegg kommer høns og gås) en kan forvente at det fantes i yngre jernalder. Sjøl om det er de samme dyreartene, må en ikke glemme at artene er blitt manipulert bevisst for å øke kjøttmengder, melkeproduksjon, ullmengde osv, hvilket generelt sett har ført til at dyrene i dag er mye større enn de var i yngre jernalder (Lie 1979: 110-119). Resultatet av dette er at dyrene i dag ikke er særlig representative for dyrene i yngre jernalder. Problemet er at om artene er de samme, så er rasene (egenskapene) nye. Moderne storfe, sau og hest har andre krav til stell, for osv, enn de rasene en før har satt sin lit til. For eksempel kunne Lofothesten gå ute hele året og fores på tang, men den forsvant fordi den var for liten til å dra jordbruksmaskinene som kom fra 1900-tallet av. Det som i dag bestemmer hvilke dyr som holdes er lønnsomhet, mens det som styrte hvilke dyr som blei holdt tidligere, i større grad var knyttet til overlevelsessevne, tilgangen på og kravene til for, fjøskapasitet og kulturelle aspekt.

Husdyrholdet og særlig feholdet er viktig på Vestvågøy. Øya har flere kyr enn gjennomsnittet i Nord-Norge, og flere enn noen av de andre øyene i Lofoten og Vesterålen (Leiråmo 1966: 17). Ifølge jordbrukstillingen i 1969 hadde Vestvågøy 1878 kyr, mens resten av Lofoten hadde 620 til sammen. Nielssen (1977: 15) har regnet ut at forholdet mellom fedrift og åkerbruk i 1667 var 7,69 kyrslag per tønne utsed. Kyrslag er et gammelt mål på størrelsen av husdyrholdet, 1 kyrslag er ei ku og det går 6 sauer på ei ku. Denne måleenheten er problematisk fordi den har variert over tid, ut fra årstid og landsdel (Fladby 1974: 183). Sammenligner man Vestvågøy med andre steder er husdyrholdet veldig viktig i forhold til åkerbruket (Nielssen 1977: 15).

Vestvågøy har store områder som egner seg til beiteland, og en har også brakk lagte jorder. Hva som har satt tak for antallet dyr en kunne holde i yngre jernalder, er et komplekst spørsmål, som både har hatt med naturressurser og kultur å gjøre.

9.2 Hvilken rolle har jordbruket hatt i plasseringen av bosettinga

I bosettingsarkeologiske undersøkelser er det vanlig å knytte jordbruksmulighetene tett sammen med bosettingen. Argumentet er at uten jordbruksmuligheter, finnes heller ingen jordbruksbosetning. Dette vil igjen bety at forutsetningene når det gjelder vær, vind og jordforhold må være slik at de muliggjør denne næringsveien (se 2.2). Problemet med denne framgangsmåten i Nord-Norge, er om en i det hele tatt kan regne med at det finnes "reine" jordbruksbosettinger.

Hvordan bosettingen og jordbruksarealene er plassert i forhold til havet, vil være med på å bestemme hvilke følger vær og vind vil gi. I et område med såpass "marginale" forutsetninger for jordbruk som Vestvågøy, er det viktig å plassere bosettingen så gunstig som mulig i forhold til vær og vind. Det er nærliggende å tro at de best eigna stedene var de som først blei fast bosatt, og det er disse stedene en kan forvente at det kan finnes kontinuitet. Nielszen (1977: 186) viser at dette er gårder med tilgang på både landlige og marine ressurser. Marine ressurser er mer enn bare fisk. En har benyttet seg av for eksempel tang og tare til dyrefor, gjødsel og brensel.

9.3 Fiskets rolle som bosettingslokalisator

9.3.1 Problemene med å tolke fiske som bosettingslokalisator

Å se på fiske som et bosettingslokaliserende aspekt på Vestvågøy, er et komplekst problem. Fisket i seg sjøl har mange sider, først og fremst naturens luner slik som tilgangen på fisk, men også kulturelle sider. Blant disse er slikt som redskapsteknologi, fangstmetoder, organisering og distribusjonsnettverk.

Områdene med best tilgang på fisk er med stor sannsynlighet de samme i dag som i yngre jernalder. Det vi veit om hvor forekomsten av fisk var best, kommer fra bruk av retrospektive undersøkelser, og antagelser om at havforholdene ligner de vi har i dag.

Naustene er en viktig kilde til kunnskap om fiskets betydning og omfang. Problemet er å knytte naustene til gårdene. Nilsen (1997: 107-108) hevder at det med dagens kunnskap og forståelse av yngre jernalder gårdene ikke er mulig å knytte dem sammen med de kjente naustene i annet enn et fåtall tilfeller. Når dette ikke kan løses er det vanskelig å argumentere for at naust kan fortelle om gårders sosiale betydning.

Redskapsteknologien er av betydning for alle sider av fisket fra effektivitet til hvilke fiskeslag en kan utnytte. Problemet med fisketeknologien er at det er vanskelig å finne dateringer på når forskjellige tekniske løsninger tas i bruk. De forskjellige redskapenes dateringer blei tatt opp av Helberg (1993: 107-125) i hans magisteravhandling. Redskapsteknologien er med å styre hvilke metoder en bruker. Her er det mulig å diskutere om redskapene styrer metodene eller omvendt. Problemet er at sjøl om redskapene er kjent, trenger ikke fiskemetodene å være det. Organiseringen av fisket på Vestvågøy i yngre jernalder er problematisk, men likevel ikke umulig å si noe om. For fiskets del betyr god organisering at en setter inn ressurser på rett tid og sted for å oppnå det utbyttet en trenger. Heimefiske og salgfsiske krever forskjellig type organisering fordi formålet er ulikt.

Fiskets omfang og økonomiske betydning må undersøkes dels for å finne ut av hvilken betydning fisket har hatt i det daglige kostholdet, men også for å finne ut av om det blei brukt til annet enn fødevarer på lokalplan. Problemet med heimefisket er at Vestvågøy også har et innland hvor det for en del gårders vedkommende, ikke finnes direkte tilgang til havet.

9.3.2 Boplasslokalisering og fiskeriteknologi

Teknologi kan også ha en innvirkning på boplasslokaliseringen ved at det kan ha vært forskjeller i hvordan fiskere og jordbrukere har sett på seg sjøl og andre. Helberg (1993: 215) mener å se en tendens til at fiskeredskapene blir brukt til å markere tilhørighet eller avstand til ”bøndene” etter hvert som fisket blir mer profesjonalisert. Han mener at ettersom fisket blei en viktigere del av økonomien, så økte fiskernes behov for å markere seg overfor jordbrukerne (Helberg 1993: 216, Cohen 1985: 27-28). Dette har gitt seg uttrykk i utviklingen og bruken av fiskeredskapen og båtene (Helberg 1993: 217). Naustene kan også benyttes i denne argumentasjonen, fordi de forteller om størrelsen på båtene de har vært ment for (Nilsen 1995: 65-67). Om redskapene kan indikere at jordbrukere og fiskere utviklet egne symboler for å definere seg sjøl i forhold til den andre parten, vil husene og boplassenes lokalisering sannsynligvis ha gjort det samme. Hovedproblemet med en slik tilnærming er om vi er i stand til å gjenkjenne og forstå symbolverdien.

Undervannstopografien er med på å bestemme vanntemperatur, strøm forhold og undervannsvegetasjonen, akkurat som landtopografien gjør det for vær og vegetasjon på land (se 2.1.1). Ulike fiskeslag foretrekker ulike havdybder. Fiskeriteknologien er en tilpassning til de fiskeslagene og den undervannstopografien som er på stedet. Undervannstopografien er avgjørende for hvor fisket er best og kan av den grunn være en faktor i lokaliseringen av bosettingen. Det er undervannstopografien som gjør innersida av Lofoten så viktig som

gyteplass for skreien, som utgjør grunnlaget for det sesongbaserte lofotfisket. Grunnene nordøst for øya er de beste helårs fiskeplassene (se kart i Nielssen 1977: 154). Nielssen (op.cit. 153) hevder at tilgangen til disse helårs fiskegrunnene har vært en viktig lokaliseringsfaktor.

9.3.3 Heimefiskets betydning

Heimefisket var i yngre jernalder et fiske etter de fiskeressursene (både i saltvann og ferskvann) som fantes i nærheten av gården og som var tilgjengelig med den/de båter de hadde tilgjengelig til enhver tid. Hvor stort område en utnyttet er det vanskelig å avgjøre, fordi det avhenger av hvor stor vekt enkeltpersoner la på fisket. Generelt er heimefiske et fiske av slik art at en også må bedrive annen matauk eller næringsvirksomhet.

Vestvågøy ligger slik til at mulighetene for heimefiske ikke er like gode over alt. På Vestvågøy kan en egentlig si at lofotfisket tilhører heimefisket fordi alle nok har kunnet delta i det.

De beste områdene av øya med hensyn til heimefiske er yttersiden og særlig den nordvestlige delen (Kvalnes). Kart 8 (mellom 118-119) indikerer den lokaliseringmessige betydningen fisket har hatt for de "frie" bøndene (hustufter i gruppe II).

Det som gjorde heimefisket så viktig på Vestvågøy, var dets mulighet til å kunne gi stabile og pålitelige fangster, som kunne supplere det en fikk ut av åkerbruk, husdyrhold eller lofotfisket. Fiskets betydning varierte ettersom resultatene fra jordbruksdelen (inkludert husdyrholdet) av økonomien varierte (om en regner jordbruk som den foretrukne næringsveien). Heimefisket aleine er nok ikke hovedårsaken bak plasseringen av boplassene, men det er sikkert et like viktig aspekt enkelte steder som jordbruket var. I tidsperioder (for eksempel vikingtid og høymiddelalder) hvor befolkningen har vært høy og tilgangen på jord var knapp kan en derfor tenke seg at heimefiskets betydning økte, både næringsmessig og lokaliseringmessig. Nielssen (1977: 164) har kommet fram til interessante resultat i sin undersøkelse av manndauens virkning på boplass valgene samfunnet i Vestvågøy har gjort. Han har kommet fram til er at det er de plassene med best mulighet for kombinasjonen av godt heimefiske og godt jordbruk som blei foretrukket av befolkningen i seinmiddelalder (ibid).

9.3.3.1 *Fantes det et markedsfiske i yngre jernalder ?*

I Europa var kristendommen allerede godt etablert de fleste steder i den perioden vi her i Norden kaller yngre jernalder. Kristendommens regler angående fasten var fastsatt lenge før Lofotfisket kom i gang som en kommersiell virksomhet. Har fisket gitt opphav til nye marked

eller har markedet ført til fisket ? Det er ikke konsensus i forskningsmiljøet om tidfestingen av markedsfiskets oppkomst, verken i tidfesting eller markedssituasjonen (Nilsen 1997: 79).

En veit en del om markedet for, og handelen med, tørrfisk i middelalderen. Det henvises gjerne til hentydninger om fiske og skattlegging av fiske i sagalitteraturen (for eksempel Egilssaga 1994: 38, Ågrip 1936: 58). Arkeologisk materiale som entydig forteller om eksistensen av et markedsfiske på 900-tallet kjennes ikke. Det finnes materiale som kan fortelle om fiskemetoder (Helberg 1993: 165-166), men det er ikke funnet spor som kan gi entydige svar på hvor mye fisk de tok opp eller solgte. Svestads (2001: 7-9) tolkning av som et produksjonslokale med en mulig tilknytting til fiskeri, er interessant i denne sammenhengen. Denne hustufta på Petvik dateres til 1200-tallet (op.cit. 4-5). Sammenligner man med situasjonen når det gjelder arkeologiske spor av tørrfiskhandel fra middelalderen finner man at det er den samme tendensen der. Sett under ett er det veldig få arkeologiske spor etter handel med tørrfisk. Nielssen (1977: 151) har kommet fram til at det er blir lagt færre gårder øde som følge av manndauen på yttersida enn på innersida. Hans tolkning av dette er at salgsfiske i liten grad influerte bosetningsmønsteret (ibid).

En annen måte å angripe dette på, er å leite etter distribusjonsnettene som fisken har vært fraktet gjennom. I middelalderen er situasjonen igjen slik at vi veit en hel del om distribusjonsnettene, men hvordan dette kan ha artet seg i vikingtid (eller yngre jernalder) veit en ikke. I Egils saga (1978: 38) (omhandler ting som skal ha gått for seg i 874-875) fortelles det om Torolv som seilte til England med *skrei*, huder og røyskattskinn for å handle. Spørsmålet er likevel om fisken er med som mat på reisen eller til salg. Det er klart at Torolv hadde med seg andre varer som nok kan ha vært høyere verdsatt enn fisk, men dette kan ikke av utelukke at han ikke også handlet med fisk. I Ottars beretning (1993: 13-15) står det ingen ting om handel med fisk.

Skal en videre i et studie av handel med fisk i vikingtid må en gå arkeologiens vei. De arkeologiske sporene en har av fiske så langt, er knyttet til forbruk på stedet, omlegging av næringsstrategi (gårdshaugene) og fiskeriteknologi.

Et annet problem når en kommer til spørsmålet om tørrfisk handelens økonomiske betydning i vikingtid, er at de varene en veit blei handlet med, i seg sjøl er sett på som en god nok forklaring på de importvarene en har funnet. På toppen av dette kommer inntekter fra plyndringstokter (sjøl om de ikke skal overdrives) og annen form for kontakt med områder en før ikke har hatt så god kontakt med. Fiskens betydning som handelsøkonomisk faktor er ikke alene bestemt av egenverdi, men avhenger også av hvilke andre handelsvarer det har vært etterspørsel etter.

9.4 Oppsummering

Det er vanskelig å skille ut jordbruk eller fiske som den avgjørende lokaliseringmessige faktoren. De må sees i sammenheng. En dårlig lokalisering ut fra en av næringsveiene, trenger ikke nødvendigvis bety verken dårligere økonomi eller lavere sosial status, så lenge en kan legge desto større vekt på den andre og det ikke eksisterer noen kulturell stigmatisering ut fra næringsvei.

Jordbrukets rolle i bosettingslokaliseringen har tradisjonelt vært regna som avgjørende (for eksempel hos Nielssen 1977: 164). På Vestvågøy har jordbruket alltid vært viktig, men hvor viktig, varierer tidsmessig og geografisk. Det klare forskjeller mellom de forskjellige landskapene på øya både når det gjelder jordbruks og fiskeri potensialet. Det er all grunn til å forvente at jordbruks og fiskeressurser har vært ettertraktet og gjenstand for konkurranse. Hva en har lagt vekt på har variert etter hvilke ressurser en har hatt til rådighet. Ikke alle har kunnet dyrke korn og holdt større mengder dyr, men alle har etter beste evne forsøkt å utnytte de mulighetene de har hatt. Konsekvensen av dette blir at områdene hvor det finnes jordbruksmuligheter, samt tilgang til heimefiske, har vært de mest attraktive (Nielssen 1977: 186, Schanche 1986: 88).

Fisket har utvilsomt spilt en rolle i bosettingslokaliseringen i yngre jernalder både ut fra en ressursmessig og en ideologisk synsvinkel. De rike marine ressursene er ettertraktet, men ikke jevnt fordelt og det har ført til konkurranse om dem. Her har jeg forsøkt å se på den ressursmessige delen av det, men jeg vil komme nærmere inn på de ideologiske sidene seinere. Det er ikke til å komme utenom at naturgitte ressurser har hatt betydning for bosettingslokaliseringen. Ulik tilgang på ressurser er en av de kanskje mest grunnleggende aspektene ved stratifisering av samfunnet. De forskjellige samfunnslagene kan ha hatt ulike muligheter, behov og preferanser når det kommer til næringsveien, men de har hatt det til felles at de har forsøkt å maksimere utbyttet og minimere risikoen.

Kapittel 10

10.0 Landslovene og eiendomsforhold

Dette kapitlet vil ta for seg de tidlige lovtekstene med det formål å se om de kan benyttes til å gi kunnskap om organiseringen av samfunnet og dets romlige fordeling på Vestvågøy i yngre jernalder. Sentralt i dette står Gulatingslova og Frostatingslova.

I denne delen vil jeg se på hvordan jeg kan benytte landslovene som del av en samfunnsmodell for Vestvågøy i yngre jernalder. Til slutt vil jeg se på hva de kan fortelle oss om samfunnet yngre jernalder og mer spesifikt bosettingsbildet.

10.1 *Utformingen av samfunnsmodeller i lys av landslovene*

Å modellere samfunnet som landslovene beskriver, har den hensikt å skape en bevisst forenkling av det. Lovsamlingene fra norsk høymiddelalder er unike kilder til viten om datidas samfunn. De forteller om et samfunn hvor det fantes lover og forordninger som regulerte hverdagen for folk. Samtidig gir de også et glimt inn i organiseringa av samfunnet. Samfunnet som beskrives i Gulatingslova og Frostatingslova, er et samfunn med klare skiller mellom folk basert på hvilken stilling og funksjon de hadde. Disse forskjellene kommer klart fram i differensieringen av rettigheter og plikter imellom samfunnslagene. Ut fra hvordan lovtekstene regulerer disse forskjellene mellom folk, dannes et bilde av hvordan samfunnet har vært strukturert og hvordan denne struktureringen har artet seg.

Lovtekstene sier lite om praktiseringa av loven. Praktiseringen er viktig fordi det i stor grad er den som til slutt bestemmer utfallet av sakene som trekkes for tinget, og fordi den slett ikke trenger å være i tråd med lovteksten. Om man skal forsøke å bygge en samfunnsmodell, må man ta høyde for at det kan ha vært store forskjeller mellom teori og praksis. Ut fra lovene er det mulig å sette opp samfunnsmodeller, basert på de lover og regler lovsamlingene inneholder, samt de mekanismene de inneholder for å opprettholde og utføre disse lovene. Lovtekstene er å regne som en plantegning for middelaldersamfunnet slik det ideelt sett var og oppfatta seg. De er av stor betydning for oss i dannelsen av samfunnsmodeller nettopp fordi de er normerende for det samfunnet de er ment å virke innenfor.

Noen grunnleggende forutsetninger må være til stede for at landslovene skal kunne benyttes til å formulere samfunnsmodeller. Først og fremst må en avgjøre om landslovene i det hele tatt har hatt betydning i det samfunnet en forsøker å modellere (se 4.5). Dernest må det finnes ting i landslovene som kan danne basis for modellen. Klarer landslovene å oppfylle disse kravene, er det mulig å danne seg modeller ut i fra dem.

Som basis for samfunnsmodeller er landslovenes styrke at de inneholder kontrollmekanismer som er til for at samfunnet skal kunne fungere og utvikle seg i ønska retning kommer fram. Disse mekanismene er med å styre hverdagen til folk, fordi de styrer forholdet mellom mennesker, samfunnsklasser, eierskap osv. Likevel er det slik at det finnes regler og normer som ikke er bevisste i den måte at de er gjenstand for tankevirksomhet. De utføres eller

overholdes som en nesten instinktiv del av samkvemet mellom mennesker i samme samfunn eller samfunnsgruppe uten å trenge lovregulering.

Et problem med å bruke landslovene til samfunnsmodeller, er at de er formelle lover. Slik har det også vært i den tiden landslovene oppsto. Det er likevel ikke slik at vi står uten kunnskap om praktiseringen av lovene. Njåls saga (1997: 18 og 291) forteller om hvordan lovene ble brukt på Island i siste halvdel av 900-tallet og litt inn på 1000-tallet. Andre sagaer gir også informasjon om dette. Problemet er mangelen på andre kilder som kan fortelle oss om praktiseringen av lovene, så det er lett å falle for fristelsen og se litt gjennom fingrene med kildekritikken.

10.2 Forståelsen av samfunnsinndelingen og samfunnsorganiseringen

Samfunnsinndelingen hadde sin drivkraft i de mekanismer som regulerte forholdet mellom folk av forskjellig samfunnsmessig stilling og status. Alle samfunn har slike sett av mekanismer (se 5.2.1.1 og 5.2.1.2), men hvilke og hvordan de i praksis virker, er forskjellig. I lovtekstene fungerer mekanismene som retningslinjer for hvordan forhold i samfunnet skal være og hvordan konflikter skal løses. Frostatingslovas (1994: XIII §15, s194) landnåmsbøter er et godt eksempel på den klasseinndeling som landslovene inneholder. Her går de forskjellige samfunnslags rettigheter klart fram. En må likevel være oppmerksom på at de samfunnslagene som nevnes her, tilhører middelalderens samfunn. I Njålssaga (1997: 259) går det helt klart fram at hvilken stilling en hadde i samfunnet, var viktig for ens muligheter til å føre fram saken sin. Et eksempel på dette er når Eyolv Bølverksson og Mørd Valgerdsson strides om to vitners rett til å høres på tinget i saken om drapet på Helge Njålsson (op.cit. 258-265). Eyolv Bølverksson ("sakfører") hevder at de to vitnene ikke har rett til å vitne, fordi han mener de er busetmenn og ikke bønder. Dette blir motbevist av Mørd Valgerdsson som hadde rollen som "forsvarer". Forskjellen i status mellom busetemann og bonde avgjør om en har rett til å vitne eller ikke (op.cit. 259). Det synes som om forståelsen av forskjellene mellom rettighetene knytta til det å være busetemann og bonde er allment kjent. Denne forskjellen er ikke nødvendigvis den samme som skillet mellom fri og ufri.

Andre viktige elementer for å kunne føre sak på tinget var slekt, men også kontakter, rikdom og personlige egenskaper har spilt inn.

10.3 Hvordan speiler lovene fordelingen av jord ?

Både Gulatingslova og Frostatingslova inneholder omfattende lover angående arv, odel, salg, kjøp, leie og andre forhold knytta til jord. Nær sagt alle former for utnyttelse av jorda og hvilke måter en utnytta den på, er regulert. Jorda var viktig ikke bare for å overleve og fø seg

sjøl og familien, men den var også en av de viktigste inntektskildene en hadde og et viktig statussymbol og kommunikasjonsmiddel. I middelalder og antagelig også i yngre jernalder var rikdom i stor grad knytta til det å eie og kontrollere jord (Helle 1993: 39). På denne bakgrunnen er det lett å forstå at samfunnet hadde behov for et regelverk som styrte fordelinga av jord. Gulatingslova (1981: §103-130 s.129-146 og §265-294 s.239-264) har både arvebolk og ei om odelsløysing. Frostatingslova (1994: del VIII 131-136 og IX 137-149) har to arvebolker, men ingen egen odelsbolk, odels spørsmål tas opp under andre bolker som i Jordkaupebolk (op.cit. del XIII, 180-187).

Eierskap til jord, samt salg, kjøp og annet måtte reguleres for å opprettholde samfunnet. Uten en slik regulering, vil det være til liten nytte å gjøre investeringer i produktivitet, eiendom osv. For å kunne unngå dette, har en skapt lover og regler for å kunne opprettholde "balansen" i samfunnet. Denne balansen er ikke en statisk og urokkelig størrelse, men en dynamisk og tilpassingsdyktig løsning. Fordelinga av jord har derfor vært regulert på en slik måte at samfunnet som helhet består og utvikler seg i en retning som har vært akseptabel (samme prinsipp som for individ og samfunn skissert i 5.3.1).

Odel og arv gir rom for en viss dynamikk i spørsmål om eiendomsretten til jord, men de vedlikeholder samtidig samfunnets vante orden. Et samfunn uten en slik regulering av jord ville kommet opp i problemer hver gang det skulle skiftes jord. Problemene ville begynne på person og familienivå og forgrene seg derifra til å undergrave hele organiseringa av rettighetene til jord. Akkumulering av jord og gods ville også ha vært vanskeligere uten lovgivning rundt arv og odel. Samtidig må lovgivningen rundt dette emnet gi rom for dynamikk, ellers vil samfunnet bli statisk og ikke være i stand til å møte de utfordringer det kommer ut for. Knut Helle (op.cit. 154) mener ut fra landskapslovene å kunne ane et eldre rettsstadium hvor nær sagt all jord var odelsjord, men at odelsretten på seinere tidspunkt blir mer spesifikk.

10.3.1 Synet på eiendom

I skriftlige kilder fortelles det om betydningen av å ha eiendomsrett til land. I yngre jernalder var det knyttet mer til eiendom enn kun den materielle siden ved det. Å eie noe betydde at du besatt de egenskapene tingen hadde (Larsen 1989: 24). Larsen (op.cit. 21) bruker begrepet "mana" om den kraften eiendeler kunne inneha, og med det mener han en kraft som på forskjellig vis er til stede overalt. Omfanget eller størrelsen på mana avgjøres av tingen en knytter mana til og de forestillingene og fenomenen en forbinder med tingen (ibid). Et eksempel hentet fra Trymskvida hvor Tor mister hammeren sin (Eldre Edda 1964: 71-75). Uten

hammeren er han ikke i stand til å utføre de oppgavene han har som gud og dermed forskyves balansen mellom orden og kaos. Eiendomsretten til land var ikke bare knyttet til sjølv jord, men også til symbolverdenen.

Det er forskjell på å eie ting med symbolverdi og ting med finansiell verdi, sjøl om en ting kan inneha begge deler. I dag har vi problemer med å skille disse aspektene fra hverandre fordi stort sett alt kan kjøpes og selges. Knytter en symbolverdi til en ting, innebærer dette at en knytter den inn i ens historie og hukommelse (Connerton 1989: 87). Ting som dette er ikke noe en kan skaffe seg over natten, de må etableres og vedlikeholdes over tid. De taper også sin symbolske verdi om de omsettes, fordi de da ikke lengre vil tilhøre dem som knytter symbolikken til tingen. Ting en knytter finansiell verdi til, betyr noe annet enn ting med symbolverdi. De innehar ikke det samme aspektet av hukommelse og tradisjoner og kan derfor omsettes uten at symbolikken går tapt.

Egilssagaens (1997: 117-119, 146-147) kamp om retten til eiendom gjenspeiles også i dette. Egil kjemper for å beholde eiendommer som betyr noe for ham og hans familie, dvs de hadde en viktig symbolverdi (mana).

10.4 Oppsummering

Landslovene gir en verdifull innsikt i vikingtidens samfunn, spesielt lovene som viser til organisasjonsforhold. De kan i større grad enn sagaene forklare samfunnets interne organisering. Likevel må de suppleres med det sagaene forteller om hvordan lovene fungerte og blei praktisert.

Forhold som har med differensiering av rettigheter og plikter samt mye annet, styres ut fra retningslinjene som er nedfelt i loven. Dette muliggjør samfunnsmodeller basert på dem.

Samfunnsmodeller basert på landslovene vil bety at en kan dele inn i sosiale lag ut fra rettigheter, plikter osv. Den gjeldende samfunnsorden kontrolleres og legitimeres gjennom lovene.

Lovtekstenes verdi ligger i at de gir meg et vindu inn i yngre jernalderssamfunnets verdier og struktur. Et samfunns lover er ikke i seg sjøl tilstrekkelige til å danne noe helhetlig bilde av det. Lovene er ment å fungere som et rammeverk for de sidene ved samfunnet som har vært ansett betydningsfulle av lovgiverne. De gir oss et rammeverk for forståelsen av bosettingens strukturering. Empirien fra Vestvågøy har eksistert innenfor normative rammer. Om disse ikke nødvendigvis har vært de samme som landslovene, er det mulig å argumentere for at de har lignet. Landslovene gir meg muligheten til å sette empirien inn i samfunnsmessige sammenhenger som det ellers ville vært vanskelig å gjøre.

Kapittel 11

11.0 Verdensbildet i yngre jernalder

Hvordan folk ser på og oppfatter verden rundt seg, er med på å styre måten de organiserer inntrykkene sine på. Verdensbildet er en tankekonstruksjon laget av enkeltmennesker, grupper eller samfunn om verden, religion og menneskenes plass i dette. At en begynner å oppfatte og organisere ting likt, betyr at en har kommet fram til regler for hvordan dette skal gjøres. Et felles symbolspråk og verdensbilde er med på å legitimere og styre samfunnets utvikling. Både enkeltmennesker og samfunnet som helhet orienterer seg ut ifra kognitive kart (Connerton 1989: 6). Kognitive kart er en del av den kulturelle tradisjonen, oppsamlet gjennom tid og derfor styrt av tradisjoner (Cohen 1985: 101). Mennesker konstruerer samfunnet symbolsk, de lager en ressurs og et sted å lagre meninger, og et sted som henviser til deres identitet (op.cit. 118). Samfunnet må hele tiden vedlikeholdes og det samme gjelder symbolene og verdensbildet det bygger på.

Norrøn religion omfatter alle de ting og aspekter ved verden som var viktige for folk. De fleste ting i det norrøne samfunnet hadde sin forklaring i en eller annen del av de religiøse forestillingene og mytene. Mytene er fortellinger som har vært regna for å være sanne, men som ikke nødvendigvis skal tas bokstavelig (Steinsland 1997: 15). En kan ikke tolke mytene bokstavelig om en vil forstå dem. Poenget bak mytene er heller ikke det eneste aspektet ved dem som har hatt betydning. Hvordan de har vært fortalt og målgruppen de er ment for, må tas med i enhver vurdering av dem.

Yngre jernalders mytiske verdensbilde må ikke forveksles med deres geografiske verdensbilde (op.cit. 24). Mennesker hadde gjennom sine tolkninger av det kosmologiske verdensbildet, muligheten til å finne sin plass i verden og løse problemer de måtte komme opp i (ibid). Nøkkelen til det kosmologiske verdensbildet var å kunne nok om de kodene (mytene) som skulle til for å forstå den. Tilgangen til og forståelsen av disse kodene kan i noen tilfelle være knyttet opp mot de sosiale skillene.

11.1 Orden eller kaos ?

Norrøn religion handler i stor grad om å forsøke å skape orden ut av en uoversiktlig verden. Dette gjenspeiles i hvordan de religiøse forestillingene forholder seg til orden og kaos. Det finnes ikke egentlig et skille mellom godt og ondt slik som kristendommen seinere innfører (Steinsland 1997: 34). Derimot finnes det et skille mellom de kreftene i kosmos som prøver å

skape orden og de som er ute etter å skape kaos (op.cit. 32-34). Dette skillet kan forstås som skillet mellom kultur og natur, med krefter som drar i hver av disse retningene.

Å dele inn i kaoskrefter og ordenskrefter er problematisk først og fremst fordi det er en inndeling som gjøres ut fra vår oppfatning av deres verdensbilde. Det er også problemer med et slikt skille fordi ingen av partene kan sies å passe helt inn i noen av kategoriene. Grunnen er at orden og kaos akkurat som med kultur og natur, er et forhold som bygger på et samspill og ikke på direkte motsetninger.

Kaos var grunntilstanden i kosmos og uten noe eller noen til å motvirke kaoset, kunne ikke verden eksistere. De som motvirker kaos er først og fremst gudene, men også de norrøne lovene og tradisjonene. Før gudene kom til og kunne fungere som en motvekt til jotnene og på så måte skape orden i kosmos var alt kaos, men denne ordenen måtte hele tiden vedlikeholdes. Her kommer parallellen til forholdet mellom kulturlandskap og naturlandskap til syne. Hvorvidt bøndene på Vestvågøy i yngre jernalder tenkte i slike baner er umulig å avgjøre, men jeg vil argumentere for at de kan ha skilt mellom innmark og utmark. Et slikt skille kan være et skille mellom et landskap menneskene vedlikeholder, og ett de overlater til seg sjøl. Kulturlandskapet er basert på orden og vedlikehold, mens naturlandskapet kan forekomme kaotisk og ukontrollert. Det som truer den kosmiske balansen er Utgårds makter, som utgjøres av jotner og andre urtidsvesen. Sjøl gudene kan medvirke til kaos og til å forskyve balansen, og det finnes flere eksempel på dette. Loke er for eksempel ofte forbundet med kaos. Han er også faren til både Midgardsormen og Fenrisulven, som skal spille viktige roller i ragnarok. Tors forsøk på å fiske etter og drepe Midgardsormen (Den yngre Edda 1998: 76-78), er også et eksempel på at gudene kunne forskyve balansen i kosmos. Hadde han klart det hadde han satt seg som mål, hadde balansen mellom gudene og jotnene blitt forskjøvet nok til å forstyrre og forandre kosmos. Sjøl om det finnes guder som havner i situasjoner hvor de er med på å skape kaos, er gudene som kollektiv skapere av orden og balanse (Ström 1985: 101). Skillet mellom kaos og ordenskrefter er ikke en absolutt størrelse og både jotner og guder er kapable til begge deler (Steinsland 1994: 38-39).

Jotunkvinnene Skade og Gerd regnes som de norske herskerslektenes stammødre (Steinsland 1997: 33). Dette viser ganske tydelig at jotnene ikke var knyttet til ensidig negative verdier. Det er også slik at når det gjelder nye skaperoppgaver, er det jotunkvinnene som skal stå for dem (ibid). Skillet mellom guder og jotner blir av den grunn vanskelig å definere om en ikke generaliserer og ser på dem som grupper og ikke individ.

Jotnene og Utgard er viktige i opprettholdelsen av orden, fordi de innehar ting og kunnskap som gudene må ha for å kunne opprettholde orden (op.cit. 25). Den kosmiske orden som

gudene sto for var altså avhengig av at det fantes andre krefter som var med på å balansere den. Avhengighetsforholdet mellom guder og jotner blir grunnlaget for deres eksistens. Uten kaoskrefter trengtes ingen ordenskrefter og omvendt.

Den kosmiske orden kunne bare opprettholdes ved å være på konstant vakt for kaosets krefter, noe som guden Heimdal personifiserer (Den yngre Edda 1998: 47-48, Ström 1985: 133-137). Likevel var kampen dømt til å mislykkes og ende i ragnarok og verdens undergang. For å unngå dette måtte gudene stå sammen og handle som et kollektiv. Menneskenes rolle i denne kampen er å støtte de kreftene som står for orden, på alle de måter de kan. Resultatet blir til slutt likevel at kaos og orden raderer hverandre ut, og at det skapes en ny verden. Det at guder og jotner er like viktige for opprettholdelsen av kosmos kommer klart og tydelig til uttrykk nettopp i dette at de vil utradere hverandre i ragnarok.

Også innenfor det menneskelige samfunnet er det en konstant kamp mellom kaos og orden. Her opprettholdes ordenen via lover, tradisjoner, ære og familieband. Bryter man med disse bryter man med den ordenen samfunnet eksisterer ut fra. Det norrøne samfunnet var på denne måte strengt regulert og reglene hadde sine paralleller i mytologien.

11.2 Åsgard - Midgard - Utgard, som ideologisk modell for landskapet

Kosmos er ifølge norrøn mytologi delt inn i Åsgard, Midgard og Utgard som er avskilt av havet. Steinsland (1997: 24) argumenterer for at dette er en modell som har kommet før en fikk de første bydannelsene, fordi den bærer preg av hvordan bondekulturen brukte og fordelte landet.

Åsgard er gudenes bosted, det er idealet for det menneskelige samfunn, men må ikke forveksles med kristendommens paradys. I Åsgard hersker æser og vaner og opprettholder den guddommelige orden, men sjøl der er den ikke alltid like stabil. Åsgard har store likheter med hvordan vi ser for oss det norske bondelandet (ibid). Gudene er bosatt i en gårdsstruktur som nok har hatt sin parallell i det verdslige samfunnet. De fleste av gudenes gårder bærer preg av hvordan den verdslige idealgården skulle se ut. Midgard er den delen av kosmos menneskene befinner seg i. Den ligger mellom gudenes hjem og det ville og farlige Utgard. I Midgard virker både gudenes og jotnenes krefter. Menneskene har nok hatt en følelse av å være i midten av denne konflikten mellom orden og kaos som Åsgard og Utgard symboliserer (ibid).

Utgard er jotnenes hjemsted og regnes som et farlig sted å oppholde seg sjøl for gudene. I Utgard hersker fortsatt kaos, men deri ligger også kilden til mye viten og trolldomskraft. Jotnene regnes som urtidsvesen og de har en viten om verdens hemmeligheter som strekker seg fra tidenes morgen og som ingen kan overgå (Ström 1985: 100). Sjøl om Utgard regnes som et

farlig sted, er det likevel slik at det oppsøkes av gudene dels for å kjempe mot jotnene (for eksempel Tors ferd til Utgard i Den yngre Edda 1998: 65-76), men også for å tilegne seg kunnskaper og lignende som finnes i Utgard eller hos dets innbyggere. Sjøl for gudene var det mye å hente på og oppsøke det farlige og ukjente og dette hadde sin parallell i menneskenes verden. For menneskene i yngre jernalder var det å reise på havet sett på som farlig, men en valgte å gjøre det fordi det kunne gi både ære, rikdom og kunnskap. Det blei sett på som en viktig del av dannelsen hos de øvre deler av samfunnet at de tilbrakte tid i fremmede strøk (Kongsspegelen 1976: 22). Å oppsøke farer eller utfordringer var å nærme seg kaos. Gjennom å nærme seg det farlige og ukjente, oppnådde man ting man ikke kunne ha oppnådd foruten. Kaos var på en side noe farlig, men på den andre noe kreativt og verdifullt. I kaos lå de kreftene som var nødvendige for nyskaping og nytenkning (Steinsland 1997: 33-34). I forholdet mellom kaos og orden lå det hele tiden en dynamikk som gjorde at ting kunne forandre seg. Det finnes ingenting som ikke kan forandres eller er i forandring (op.cit. 33).

Måten denne tredelingen av kosmos er gjort på kan gjenfinnes i hvordan en tenkte og forholdt seg til jord på og rundt gården (Vogt 1998: 103-104). En har en parallell til Åsgard i innmarka en rådde over. Dette var et ”trygt” område hvor bonden sjøl dyrka jorda og hadde råderett. Utmarka kan sammenlignes med Utgard, fordi det ikke er mulig å kontrollere den i samme grad som innmarka, hvilket innebærer større risiko. Likevel er begge deler viktig for gården som helhet om vi tenker oss et selvbergingsjordbruk. Her kommer parallellen mellom forholdet Åsgard – Utgard og kultur – natur til syne igjen.

Inndelingen i de forskjellige sfærene avspeiler en slags sentrum – periferi tankegang som kan gjenfinnes i gårdsmønsteret (se kart 8, mellom 118-119). På en litt større skala kan en gjenfinne denne tankegangen i måten samfunnet fordeler seg innenfor de områdene som er tilgjengelige. Her vil sentrum i et område utgjøres av den viktigste gården. Etter denne modellen vil en forvente å finne at gårdene avtar i verdi for samfunnet desto lengre bort fra sentralgården eller de sentrale område en kommer. Denne måten å organisere seg på kan en også se i hvordan enkeltgårdene og husene var organisert. Her har både praktiske og ideologiske ting spilt inn. Resultatet blir en gårdsoppbygning som gjenspeiler gårdens bruk og status, både som enkeltgård og som del av en større bosetting. Organiseringen av bosettingen på Vestvågøy kan tolkes i retning av en slik sentrum – periferi modell. Borg ligger strategisk plassert omtrent midt på øya og kan i kraft av sin lokalisering og beboernes sosiale stilling, tolkes som et sentrum på Vestvågøy etter samme modell som Åsgard er for Utgard.

Dynamikken mellom Utgards og Åsgards krefter og beboere fører til at det også finnes en ideologisk basis for dynamikk i det verdslige samfunn. Om en tenker seg at Utgard – Åsgard

inndelingen har hatt en parallell i gårdsinndelingen, vil det være naturlig å tenke seg at det fantes det samme rommet for forandringer og dynamikk der som det fantes i ideologien. Dermed blir ikke absolutte grensedragninger mellom utmark og innmark, natur og kultur mulig. Dette gir rom for at en har kunnet utnytte jorda og andre ressurser forskjellig ettersom hva en synes en får mest ut av. Samfunnet og eiendomsforholdene i yngre jernalder er langt fra statiske, sjøl om de i arkeologiske tekster ofte kan virke slik.

Arkeologisk vil det være problematisk å finne spor av et slik system, men differensieringen i de arkeologiske funnene, kan tolkes i lys av dette. Et slikt system kan en ane eksistensen av i Landnåmsboken (Landnåmsboken 1997), men det er viktige forskjeller mellom samfunnet som skisseres her og det samtidige "norske" (Cohen 1985: 36). De store landnåmsområdene deles inn i mindre enheter med gårder hvor en ser en klar todeling av forholdet mellom dem. Det finnes en gruppe gårder som kontrollerer andre mindre gårder, og det finnes de som blir kontrollert. Hvilken kategori en gård hører inn under, har ikke nødvendigvis noe med ressursene den rår over å gjøre men med den sosiale statusen til beboerne. Magnus Olsen (1926: 52-53) er inne på samme tanke ut fra gårdsnavnsanalyse. Ut fra arkeologiske utgravninger og rekognoseringer, kan det være vanskelig å finne ut om det har forekommet en slik rangering og plassering av gårdene. For å ta hustuftene først, er det ikke nødvendigvis slik at store hus trenger å ha tilhørt samfunnets overklasse, sjøl om nok de fleste har det. Hustypene er ikke statiske gjennom yngre jernalder, og det skjer strukturelle forandringer som er vanskelige å finne arkeologiske spor av, men som har hatt stor betydning for husets symbolverdi. Det viktigste å ha i tankene når en gjør en vurdering av huset ut fra arkeologiske kriterier, er dets symbolverdi innenfor det samfunnet det eksisterte i. Stilarter og byggeskikk forandret seg mye gjennom yngre jernalder. Langhuset som vi gjerne ser på som denne periodens vanligste hustype, er ikke en måte å bygge hus på, men kun en klassifisering av huset ut ifra lengden og bredden på det. Dessuten kommer problemet med at langhuset langt fra var den eneste hustypen en benyttet seg av.

11.3 Gudenes roller

De norrøne gudene hadde forskjellige roller de skulle oppfylle. Rollene var bestemt ut ifra hvordan folk så for seg at kosmos var organisert. Gudene og de andre maktene var personifiseringer av de krefter og fenomen menneskene støtte på (Steinsland 1997: 25).

Sjøl om hver enkelt gud har sin rolle og sitt ansvarsfelt, er det slik at de på mange måter overlapper hverandre. Dette vil si at de er vanskelig å skille fra hverandre på basis av hvilke egenskaper de innehar og hvilken rolle de har spilt. En mulighet er at de ved å ikke gi en gud

for mye makt, kunne oppnå større sikkerhet for at ting ikke skulle gå galt. Likevel må en ha i bakhodet at det vi kjenner av den norrøne mytologien, er svært fragmentarisk, og at denne tilsynelatende overlappingen av gudenes roller for eksempel kan ha regionale årsaker. Som eksempel på den uklare rolledelingen kan nevnes vanene som er ei gruppe av guder som alle har med fruktbarhet å gjøre (Ström 1985: 102), men likevel finnes det fruktbarhetsaspekt ved enkelte av æsene også (for eksempel Tor (Ström 1985: 121) og Idun (op.cit. 188-189)).

”Høvdinghuset” på Borg og funnene som er gjort i det (Munch 1989: 45-47), tyder på at det har eksistert ulike roller og ansvarsfelt i samfunnet. Salen har fungert som et politisk og religiøst samlingssted (Herschend: 1993: 178), og det er nærliggende å ilegge ”høvdingen” og hans nærmeste spesielle roller i henhold til de sporene vi finner.

11.3.1 Gudenes landskap

Hver av gudene knyttes til et bestemt landskap via gudens bosted, rolle og egenskaper (Eldre Edda 1964: 40-46, Steinsland 1997: 25). I hovedsak kan en si at gudene er knyttet til innmarka og kulturlandskapet, mens jotnene er knyttet til utmark og naturlandskapet. I de skriftlige kildene legges stor vekt på jordbruket og spesielt korndyrking og husdyrhold. Likevel finnes det unntak som det er verdt å se litt nærmere på, som Njord som bor ved Noatun (oversettes gjerne til skipstunet (Holtmark 1989: 89-90)). Noatun ligger ved havet og minner om hvordan vi arkeologer ser for oss den ideelle nord-norske gården. Njord er en fruktbarhetsgud som har med havet og jordbruk å gjøre. Han regjerer over ferdselen på havet og havets ressurser. Njord blir også regnet som den rikeste av gudene, noe som kan tenkes å gjenspeile hvilken rikdom som fantes i havet. Som del av en godtgjørelse for drapet på jotnen Tjatse ender han opp gift med jotunkvinnen Skade, som var regnet som ei skigudinne (Den yngre Edda 1998: 44). Njord og Skade kom ikke overens om hvor de skulle bo, fordi ingen av dem trivdes i den andres rike. Dermed endte de opp med å bo 9 dager ved havet og 9 dager i fjellet (ibid). Tatt i betraktning at Njord ligner det tradisjonelle bilde av nordnorske høvdinger og det vi veit om Skade, er det en slående likhet mellom hvordan en forestiller seg at forholdet mellom de norrøne høvdingene og samene har vært (slik det beskrives i Ottars beretning (1993: 13-15)). Njord står fram som en gud som ser ut til å ha samme næringsvei som det som var vanlig i den norrøne befolkningen i Nord Norge nemlig kombinasjonen av jordbruk og fiske. I tillegg har han en tilknytning til de ville og mystiske folkene som er bosatt i fjellet dvs samene via Skade. Handelen med (og skattlegging av) samene har i følge Ottars beretning (ibid.) vært en meget viktig syssel for eliten i det norrøne samfunnet i Nord Norge.

En annen måte å se det på er at Skade symboliserer landskapet som gudene styrer over (Steinsland 1997: 86-87).

Gudene symboliserer idealer i landskapet i de norrøne områdene. De representerer de viktigste kriteriene som norrøne mennesker hadde til landskapet. Dette fører også til at gudenes roller og landskap kan forandres som følge av at nye områder, og ny teknologi tas i bruk.

11.4 Hellige lover og tradisjoner

Gudene og deres handlinger er ryggraden i de norrøne lover og tradisjoner (Ström 1985: 241). De lover og den orden menneskene har som basis i sitt samfunn, forklares og legitimeres via det ideelle samfunnet i Åsgard. At enkelte av gudene bryter lover og seder, gjør at en kan fortelle om hvordan en løste konflikter. Gudene som kollektiv er et bilde på hvordan en skal løse problemer som oppstår innad i samfunnet, i kontakt med andre og naturen. Mytene som omkranser de norrøne gudene, er ikke bare morsomme historier, men rettesnorer for hvordan en skal takle problemer også innenfor det menneskelige samfunnet.

Det er også slik at om menneskene bryter lover og tradisjoner, så bryter de med den orden gudene har fastlagt og er med på å skape kaos. Rettsoppfatningen tilsa at en forbrytelse eller andre fornærmelser skulle gjengjeldes i samsvar med samfunnets oppfatning av rett og galt. Forbrytelsen og straffen skulle stå i samme proporsjon som kaos og orden.

Sett enkeltvis er ikke gudene særlig gode moralske forbilder (op.cit. 101). Sagaene er fulle av fortellinger om ting gudene gjorde og blei straffet for. Når det fantes rom for feil og forbrytelser i Åsgard, gir dette menneskene spillerom. En kunne spille på gudenes svakheter eller deres interesser. Gjorde man det riktige offer til den riktige guden, kunne denne se gjennom fingrene med ting. Slik kunne en oppnå gudenes tillatelse til ugjerninger, og på den måte forsikre seg om at en ikke fikk gudene mot seg. Lovenes helligdom blei ikke opprettholdt av en enkelt gud (sjøl om Forsete har et spesielt ansvar som lovenes beskytter (op.cit. 190-191)), men av gudene som gruppe. Av den grunn henvendte man seg til gudene som gruppe om en skulle avlegge viktige eder eller lignende. En kan finne samme parallellen i det menneskelige samfunnet. Eder eller lovnader betydde ikke det samme om de ikke var bevitnet av tilstrekkelig mange mennesker til å gi det kraft (Gulatingsslovi 1981: §59-60 s.86-87 og §151 s.171-172). Hvem som bevitnet løftet eller avtalen, er også viktig fordi det er et samfunn med store forskjeller i sosial innflytelse.

Sosial rang har vært avgjørende ved inngåelse av avtaler eller lovnader. Om personen er av lavere sosial rang enn en sjøl kunne en komme unna med mer enn om personen var ens like

eller var viktigere enn en sjøl. Odin var for eksempel kjent som en som før eller siden alltid svek en (Ström 1985: 118-119), men hans stilling som den øverste (men ikke nødvendigvis den viktigste) av gudene ga ham mulighet til det. Tingenes rolle og betydning innenfor det norrøne samfunnet har vært knyttet til at det var viktig å kunne påberope seg vitner til avtaler og dommer. Denne rollen hadde også et guddommelig sidestykke. Gudene satt til tings hver dag for å dømme i saker som blei lagt fram for dem (Holtmark 1989: 71-72).

11.5 Oppsummering

Det er mange aspekt ved yngre jernalders verdensbilde som har innflytelse på hvordan bosettingen har tatt seg ut. Verdensbildet har omfattet både ideologiske og mer praktiske hensyn, slik som ressurser og andre naturforhold. Landskapet er blitt sett på som både noe naturgitt, men har også hatt betydning i egenskap av dets mer hellige karakterer. Lovene har også en slik ideologisk og praktisk betydning. De har vært med på å styre tilgangen på eiendom og jord slik at samfunnets natur og sosiale forhold vedlikeholdes på best mulig måte for medlemmene.

Norrøn mytologi kan forstås som en slags idealmodell for både utnyttelse av og romlig fordeling i landskapet. Denne har vært med på å legitimere og skape det samfunnet og den fordelingen av naturgitt og symbolske ressurser som eksisterer på Vestvågøy i yngre jernalder. Samfunnsstruktureringen er legitimert gjennom verdensbildet.

Kapittel 12

12.0 Bosettingens stratifikasjon

”The finer the differences between people, the stronger is the commitment people have to them”

(Cohen 1985: 110).

Stratifikasjonen har hatt betydning for bosettingsbildet. Forskjellene mellom folk og samfunnslag kommer til uttrykk gjennom hvor og hvordan de bodde. Nedenfor vil jeg ta for meg hva som har kjennetegnet gårdene til de tre klart definerte lagene i befolkningen.

Forståelsen av landskap og tilknytningen til det kan variere innad i samfunnet (Barth 2000: 19).

Forskjellige samfunnslag vil forstå og forholde seg til landskapet på ulike måter.

”Different people oriented to the same phenomenon are likely to differ from each other in their interpretations of it”

(Cohen 1985: 17).

Forskjellene mellom treller og bønder er i utgangspunktet ganske vanskelig å identifisere. Problemet er å finne grensa mellom dem, dvs det bønder har som trellene mangler. Hovedforskjellen er at bøndene er aktive medlemmer i samfunnet, med plikter og rettigheter, de er ”aktører”. Giddens (1984: 5-16) aktørbegrep ser ut til å kunne passe godt som et skille mellom dem. Aktørbegrepet hans er ment å gjelde for alle i samfunnet, men i yngre jernalder har ikke trellene vært medlemmer av samfunnet. De jeg definerer som bønder, har stått innenfor samfunnet og hatt mulighet til å bidra etter evne. I aktørbegrepet er evnen til å være en aktør utgjort av de ressurser en har kunnet spille på. Forskjellene mellom bønders og elitens gårder er ikke like problematisk.

Sagaene forteller oss en del om ”vanlige” bønder. De forteller oss blant annet om kårene de levde under og hvilke problemer de til tider sto overfor. Samtidig skilles det klart mellom treller og bønder i Rigstula (Eldre Edda 1964: 83-85), både i avstamning og materiell kultur. Vi kan også forvente forskjeller i klær og frisyre (Gurevitj 1979: 145). Det er heller ikke uvanlig å finne fysiske forskjeller mellom samfunnsklasser som følge av differensierte arbeidsoppgaver (Giddens 1997: 249). Begge disse typene forskjeller kan anes i Rigstula (Eldre Edda 1964: 83-88). Rigstula som er den kilden jeg trekker størst veksler på problematiseres i 4.4.1.

Kildene jeg benytter her er valgt ut for å kunne argumentere for og bygge opp under argumentene om en lagdelt befolkning på Vestvågøy i yngre jernalder. Forsvarstale for Kong Sverre mot bispane (1940: 25-28) legitimerer samfunnet på en helt annen måte.

Mulige forskjeller mellom hustypene kan ha tatt flere former. Vår kunnskap om langhusenes konstruksjon er fortsatt mangelfull (spesielt i Nord Norge). Først og fremst fordi det er veldig få eksempler på hus hvor det har vært bevart materiale fra vegger og tak. Vanligvis finner vi kun avtrykk etter de delene av konstruksjonen som har stykket ned i jorda. Vegg og takløsninger veit vi derfor relativt lite om. Størrelsesforskjellene mellom hustuftene på Vestvågøy tas opp i 8.2.1.

12.1 Det lagdelte samfunnet i landslovene

Lovene forteller oss om et samfunn med store skiller mellom samfunnslagene. Ingen andre kilder gir en så grundig og detaljert innsikt i hvordan samfunnet var inndelt. Problemet her er igjen lovtekstenes anvendelighet på yngre jernalder, men dette tas opp i 4.5 . Lovtekstenes

skiller mellom lagene er konkrete og kommer klart fram (Frostatingslova 1994: bolk XIII §15, 194).

Ut fra lovene er det vanskelig å definere skillet mellom der overklassen sluttet og bondeklassen begynte. Hva som utgjør overklassen og hva som utgjør bondeklassen, kommer til en viss grad fram fra for eksempel lovene om landnåm. Landnåmsboten en måtte betale for urettmessig bruk av jord, varierte ut fra hvilken status den som eide jorda hadde. Fra ledd til ledd doblet denne bota seg (Gulatingslovi 1981: §91 118). Lovtekstenes fininndeling av samfunnet lar seg nok vanskelig gjenfinne i det arkeologiske materialet. Jeg vil i utgangspunktet ta tak i hovedskillene som lovene framviser, dvs skillet mellom elite, bonde og trell.

12.2 Hvordan ser en trelldgård ut ?

**”Kom til eit hus,
hurdi var stengd.
Inn mun han gange,
eld brann på golvet,
og eit gråhjert hjon
grov frami åren,
Åe og Edda
med aldriug skaut.”**

(Rigstula vers 2 (Eldre Edda 1964: 83))

I Rigstula i Eldre Edda (op.cit. 83-84) skisseres husholdet hos trellene. Her skisseres et bilde av trellene som fattigslige folk som lever godt under akseptabel standard. Ut fra den beskrivelsen som gis av dem, synes det naturlig å forklare deres manglende fysiske skjønnhet som et resultat av feilernæring og knappe ressurser.

Det trekket som best kjennetegner trellene, er at de i all hovedsak er passive medlemmer av samfunnet. De har likevel hatt mulighet for å komme seg ut av trelldommen. Landslovene forteller om hva som skulle til og hvordan dette skulle skje (for eksempel Gulatingslovi 1981: §57-71 s.81-98, Frostatingslova IX §10-13 s.141-143). Uten en slik mulighet ville det være lite insentiv for en trell til ikke bare å ta livet av seg.

Rigstulas beskrivelse av trellene bør gjenspeile seg i deres muligheter og begrensninger i valg og lokalisering av bolig. De har kun hatt mulighet til å kunne bosette seg på steder hvor de har fått tillatelse av andre.

Det er verdt å merke seg at trellenes bolig beskrives som hus (op.cit. 83 vers 2). Når Rig (Heimdal) går videre, spesifiseres det at den neste boligen (samfunnssklassen) han kommer til, er en hall (op.cit. 84 vers 13). Det er interessant at forskjellen mellom trell og fri, hus og hall blir spesifisert. Forskjellen mellom hus og hall trenger nødvendigvis ikke ha vært så stor konstruksjonsmessig, men at det her spesifiseres en forskjell, betyr at det lå en del tanker og oppfatninger til grunn for forskjellen.

12.2.1 Trelldgårdens økonomiske grunnlag

**”... dei laga skigard,
frøydde åkrar,
ól på grisar,
gjætte geiter
og grov opp torv.”**

(Rigstula vers 11 (Eldre Edda 1964: 84))

I Rigstula skilles det mellom treller og frie ut fra hvordan husene deres kan ha vært utformet og også i dyrene de holder. Trellene holder geiter og gris, mens bøndene holder okser og kyr (op.cit. 84 vers 11 og 85 vers 20). I Njålssaga (1997: 259-260) kommer det fram at en måtte eie et visst antall dyr for å kunne tale eller vitne på tinget. Forskjellige typer dyr har hatt forskjellig ”sosial” verdi. De forskjellige husdyra har også forskjellige krav til hold. Geiter og gris er på langt nær så ressurskrevende som okser, kyr og hester. De stiller også andre krav til fjøs og lager. Ut fra dette er det ikke lange tankespranget at trellenes ”hus” har vært mindre og enklere enn bøndenes ”hall”. Rigstula nevner av en eller annen grunn ikke sauer, sjøl om sauehold nok har vært viktig for alle samfunnslag.

Lokaliseringmessig vil det også være forskjeller mellom trellenes og bøndenes boliger. Ser vi på forskjellen i dyreholdet som Rigstula peker på, så går det klart fram at forskjellene i dyrehold vil fremtvinge forskjeller i gårdenes lokalisering og utforming. Det faller godt på plass i bildet av trellene som den fattigste gruppa av befolkningen.

I Rigstula går det ikke fram om trellene drev åkerbruk, men det fortelles det om i andre kilder. Snorre forteller at treller ikke bare dyrka korn, men også kunne selge det fritt (Snorre 1979: 324). Virkeligheten har nok vært at de har kunnet dyrke det de hadde kapasitet til, men at denne kapasiteten har vært marginal. For den som eier treller, har nok idealet vært å utnytte trelle mest mulig, men likevel ikke mer enn at han/hun kunne fø seg sjøl. Hvilket de så har hatt frie hender til å gjøre på de måter som har vært tilgjengelige. Fiske har nok spilt ei stor rolle hos de trellene som har hatt mulighet til å bedrive det.

Langhusdefinisjonen (7.2 og 7.4.1) har et argument som går på at husets minste bredde er avgjort av kravene storfe hold stiller. Dette argumentet kan ikke anses gyldig for trelleenes hus, om en fester lit til at trellene i liten grad har holdt storfe.

12.2.2 Fulgte trellene vanlig gravskikk ?

Hvor går skillet mellom trellene og de dårligst stilte av bøndene ? Dette skillet kan søkes gjennom både arkeologiske og skriftlige kilder. For å finne dette skillet gjennom arkeologiske metoder, er gravmaterialet et naturlig sted å begynne. Spørsmålet er om gravskikken har hatt samme former hos trellene som hos de frie ? En kan også stille spørsmål ved om treller av utenlandsk (og kristen) opprinnelse har konvertert og deltatt i norrøn religionsutøvelse og gravskikk. Gravens funksjon som arve- og odels ”markør” kan ikke ha vært den samme hos trellene som for resten av samfunnet, fordi trellene etter alt å dømme ikke har eid jorda de drev. Gravgodsets karakter har nok vært en annen, enklere og mindre forseggjort, samt at våpen ikke har vært til stede pga. lovens bestemmelser om hvem som kunne eie og bære våpen (kun frie menn kunne eie og bære våpen (Frostatingslova 1994: VII §13 126, Gulatingslovi 1981: §308 278)). Og til sist kan en stille spørsmålstegn ved trelleenes motiv for å delta i den norrøne fedrekulten.

Hvilken mening har fedrekult hatt for mennesker som er født i trelldom ? Hvilken nytte har det å holde sine fedre høyt, bortsett fra personlige årsaker ? I det norrøne trossystemet var livet på jorden kun ett av stadiene i livet. Posisjonen en fikk i det neste liv, var i stor grad styrt av det livet en hadde levd og de forhold en kom fra. Et av fedrekultens viktigste formål var å kommunisere med gudene gjennom sine avdøde forfedre. Hvordan kunne en gjøre dette om ikke ens avdøde hadde mulighet til å kommunisere med gudene ? Hvilken del av den norrøne gudeverdenen en havnet i, har hatt avgjørende betydning for evnen til kommunikasjon med gudene. Om det er slik at trellene har havnet like langt utenfor i livet etter døden som de var i samfunnet, hvorfor da bedrive ættekult ? Dette er interessante problemstillinger som det dessverre ikke finnes plass til å forsøke løst innenfor rammene av denne oppgaven.

Jeg ser ikke bort fra at det skal kunne finnes gravrøyser eller gravhauger på trelldårder, men antallet og omfanget av dem, er formodentlig ikke særlig høyt. Gårder uten graver eller med få graver, kan derfor være trelldårder. Problemet på Vestvågøy er at røyser konsekvent er registrert som graver.

12.3 Hva kjennetegner en "fri manns" gård ?

**"Gjekk Rig sidan
radne vegen,
kom til ei hall,
hurdi på glytt;
inn han gjekk,
eld brann på golv.
Ave og Amma
åtte huset"**

(Rigstula vers 13 (Eldre Edda 1964: 84))

I dette verset er det verdt å merke seg et par ting. Først og fremst at det er snakk om en hall og ikke et hus som i verset om trellene. Videre at det faktisk presiseres at de eier hallen. Her er det snakk om en reel differensiering fra trellene. Det nevnes også at døra står på gløtt. Dette kan tolkes på mange måter, som for eksempel at de evner å ta imot besøkende. Jeg er likevel fristet til å hevde at det kan bety at de har hatt økonomi som går utover det å kun berge seg.

Rigstula forteller videre om at bøndene holdt okser, pløyde jorda, vevde, smidde og bygde. De har altså hatt en helt annen økonomi enn trellene. En annen økonomi setter også andre krav til blant annet jordbruksforhold. Derfor er det å forvente at bøndenes gårder er lokalisert bedre i forhold til ressursene enn det trellenes er. At det spesifiseres at de pløyde jorda, antyder at de dyrka større areal enn trellene kunne. Frostatingslova (1994: Bolk IV § 44 s.72) definerer gårdsbruk ut fra antall dyr og treller. Denne definisjonen kan tolkes som minstekravet til en "normalgård", men om dette i praksis er det samme som "normalgården" er vanskelig å avgjøre.

Kravene som bøndenes økonomi stiller til huset de bor i, er større enn for trellene. Ut fra dette er det lett å tenke seg at de har bygd større hus enn trellene hadde mulighet til og behov for. Både den håndverksmessige og jordbruksmessige delen av økonomien har satt slike krav. Det spesifiseres også at bøndene "bygger". I teorien vil også tilgangen til havet og fiske gi slike

utslag, men forskningen rundt samfunnet i yngre jernalder har ennå ikke i stor nok grad tatt opp denne problematikken.

Arkeologiske spor etter bondestanden er også hyppigere. De har hatt større økonomiske muligheter enn trellene, hvilket resulterer i at det er mer å finne etter dem.

Frie menn / kvinner kunne eie våpen, og graver med våpen er derfor å regne som tilhørende bønder eller adel. De hadde også smykker og andre luksusgjenstander etter evne. Resultatet er at de har gitt sine døde graver og gravgods som ikke trellene har hatt mulighet til.

Bøndene har hatt muligheten til å opparbeide arv eller odel på gårdene sine. Landslovene forteller oss om de kravene som måtte oppfylles for at dette skulle være mulig (se kap om eiendom). Disse kravene synes å kunne oppfylles igjennom gravskikken.

12.4 Elitens gårder

**”Gjekk Rig derifå
radne vegen,
kom til ein sal,
mot sud vende dōri,
opi ho stod,
ring var i stolpen.
Gjekk han så inn,
golvet var strålagt.”**

(Rigstula vers 24 (Eldre Edda 1964: 86))

Her drar Rigstula flere skiller mellom de bønder og eliten. Elitens boliger er ikke hallen, men salen (Brink 1996: 247). Hallen har to funksjoner, bolig og møterom, mens salen er et spesialisert ”møterom”.

Det presiseres at døra vender mot syd. Tolkningen av at døra vender mot syd er at de har hatt tilgang på de beste områdene. Ser en det i nord-norsk sammenheng, er det å ha mye sol spesielt viktig for å oppnå gode avlinger. At døra står oppe, kan bety at de har hatt en økonomi som har vært såpass god at de har hatt et godt overskudd. Bagge (1998:37-39) viser betydningen av å kunne holde gjestebud og gjester i vikingtidens politikk. Å kunne ha ei åpen dør som Rigstula forteller, er å regne som et tegn på status og makt. Det viser til at eieren av huset har ressurser til å ta imot folk. En oppnår to ting ved dette, først å signalisere at en bestemmer i eget hus og videre at en er en politisk aktør.

Herschend (1993: 195) hevder at hallen allerede på 500-tallet var blitt etablert som det stedet beslutningene blei tatt av lederen / lederne av samfunnet, det være seg militære, sosiale eller økonomiske beslutninger. Herschend (ibid) viser dette gjennom eksempel henta fra hele Skandinavia. Utviklinga av salen som sosialt, økonomisk og militært senter, har hatt følger for konstruksjonen. Herschend (op.cit. 190) påviser at de kravene en stiller til hallen, gjør at den over tid utvikler seg slik at det først blir lengre mellom de indre takbærende stolpene som er typiske for langhus, til den blir et bygg uten indre stolper. Elitens sal har derfor et grunnplan som vi kan gjenkjenne arkeologisk ved at fagdybden øker. Arkeologisk kan vi avgjøre om det er en sal eller ikke ved å undersøke grunnplanet i tufta.

Sist nevnes at eliten hadde strådekt gulv i salene sine. Dette vil jeg tolke dithen at sjøl om bygningene nok kan ha sett like ut, så er det vesentlige forskjeller i inventar og lignende.

Andre arkeologiske spor etter elitens bosteder er statuspregede artefakter og fornlevninger. Fra ”Høvdinghuset” på Borg (gnr 93) kjennes gullfolierte glassbiter, gullgubber og annet som tyder på høy status (Munch 1991: 45-47).

Størrelsen og plasseringa av huset er også et tegn på status. Lokaliseringa av huset har åpenbart noe med dets status å gjøre, men det er vanskelig for oss arkeologer å kunne avgjøre hvilke kriterier som har gitt status. Vår oppfatning av hvilke kriterier som har vært statusbringene i yngre jernalder, er stort sett basert på det bildet vi har av samfunnet fra sagaene. Jeg går nærmere inn på disse kriteriene i 13.3 (men også 13.1 og 13.2), og vil der ta opp hvilke utslag de får på Vestvågøy.

Rigstula gir også et bilde av elitens økonomi. De er jordeiere, men det sies ikke noe om at de drev jorda sjøl. Deres gjøremål har mindre med livberging å gjøre enn for trelle og bønder. Forskjellen mellom hva som var idealet og hva som har vært praksis i elitens livberging, har nok vært større enn for de andre samfunnsgruppene. Gjøremålene som trekkes fram er maktutøvende. Kvinnenes fremste oppgave ser ut til å ha vært og styre husholdet. Hvilket i praksis betyr at det er de som har ansvaret for det daglige styret med gården og dens verdier.

Graver og gravmateriale hos eliten skiller seg i mange tilfeller fra de andre klassene, ut fra fysisk størrelse, beliggenhet og innhold. Eliten har hatt større mulighet til å bruke ressurser på graver og gravgods. Religionen deres har også tilsagt dette fordi livet etter døden har foregått i et stratifisert rike. Materielle og symbolske ressurser skulle sikre dem status og makt også i det neste livet.

Både arkeologiske og skriftlige kilder viser at eliten i samfunnet har hatt større sosialt spillerom. De har vært aktive agenter som har kunnet sette store ressurser inn på å oppnå

målene sine. Innen eliten er den individuelle makten og påvirkningskraften i og overfor samfunnet større enn for noen andre samfunnslag.

12.5 Oppsummering

På tross av kildeproblemer er det gode argument for en sosial tredeling av det norrøne samfunnet. Tredelingen gir seg utslag i en rekke aspekter ved livet og samfunnets organisering. Denne tredelingen kommer til syne i hvordan de forskjellige lagene organiseres og forholder seg til hverandre, kulturen og naturen. Hvert av samfunnslagene fyller forskjellige roller. Rollene de har spilt, har vært avgjørende for hvilke verdslige og symbolsk / religiøse ressurser de har hatt behov for eller krav på.

De forskjellige samfunnslagene er differensiert i en rekke aspekt (se 5.6). Materiell kultur kan benyttes til å fremheve eller skjule en slik differensiering. Hvilket sosialt sjikt en har tilhørt, har vært med på å avgjøre hvilken av disse løsningene en har valgt. Uansett sosialt sjikt har materiell kultur vært et virkemiddel til å kommunisere med.

Huset har som rammen for en rekke både dagligdagse og høytidelige gjøremål, vært et symbol med stor betydning. Byggeskikken har vært differensiert etter de samme linjer som resten av den materielle kulturen. Den har vært utnyttet av bevisste brukere til spesifikke mål. Huset har fungert og betydd forskjellige ting i ulike sosiale lag. Funksjonelle krav har nok bidratt til at husene har tatt seg ulike uttrykk mellom samfunnslagene. Likevel skal en ikke undervurdere de symbolske aspektene. Tredelingen av samfunnet vil finnes igjen i byggeskikken og lokaliseringen av bosettingen. I en tolkning av husets betydning må en ta høyde for manipulasjon av symbol, men det er likevel gode argument for å hevde at huset gjenspeiler beboerne og deres stilling i samfunnet.

Å føre bevis for en lagdeling av samfunnet ut ifra kildene jeg har benyttet i dette kapittelet, er umulig. Jeg vil likevel argumentere for at det sannsynliggjør en slik tredeling, og vil benytte denne inndelingen videre i oppgaven.

Kapittel 13

13.0 Analyse av bosettingssporene

På basis av de foregående kapitlene vil jeg trekke fram det jeg mener kjennetegner samfunnslagene. Jeg kan i utgangspunktet ikke dele samfunnet i mer enn tre lag. Empirien fra Vestvågøy støtter ikke noen ytterligere inndeling, sjøl om det er å forvente en ytterligere

lagdeling (se for eksempel Frostatingslova 1994: XIII §15, 194). For å kunne utføre denne komparasjonen, har jeg valgt ut følgende kriterier: Størrelsen på huset, husets beliggenhet, økonomi og hvilken samfunnstilhørighet tufta ser ut til å vise. Når jeg har trukket opp hvordan de forskjellige samfunnslagene forholder seg til disse kriteriene, er neste steg å tolke gårdene ut fra dem. Dette er i mange tilfelle problematisk og gårdene dette gjelder vil måtte tas opp spesielt.

Jeg vil også sette lys på en del problemer som kan få direkte betydning for tolkningene av sosiale forhold på øya.

13.1 Problemer med kategoriseringen av hustuftene

Kriteriene jeg har valgt ut som basis for kategoriseringen, kan problematiseres hver for seg og i fellesskap. Jeg har tidligere i oppgaven tatt opp problemer knyttet til modellbruk (5.1 og 5.1.1), størrelse (kapittel 7 og 13), beliggenhet (kapittel 2, 9, 11 og 13), økonomi (kapittel 2, 9 og 13) og tilhørighet (kapittel 10, 11 og 13).

Jeg har lagt stor vekt på de registrerte tuftenes størrelse. Dette medfører at kvaliteten på oppmålingene kommer i fokus, noe jeg tar opp problemene med i 4.1.2 og 4.1..

Fiskets betydning for beliggenheten, økonomien og den sosiale statusen en gård har hatt er ofte vanskeligere å sette mål på enn jordbrukspotensialet. Resultatet blir lett at fiskets rolle underkommuniseres. At fiske har hatt en betydelig rolle på Vestvågøy, er hevet over enhver tvil. Det har betydd mye uansett sosial rang, men gårdenes beliggenhet avspeiler at ikke alle har hatt en like god tilgang til de ressursene havet gjemmer. Ut fra kart 6 (mellom 111-112) og 7 (mellom 112-113) fram at mange av de minste gårdene ikke har direkte tilknytning til havet. Dette betyr at de har hatt begrenset tilgang til fiske og andre marine ressurser (for eksempel tang og tare). Resultatet er begrensede sosiale muligheter og valgfrihet.

13.2 Hvordan trellene er lokalisert i bosettingsbildet

13.2.1 Størrelsen på hustuftene

At trellenes vilkår har variert kjenner vi fra sagaene, og også etter hvert fra arkeologien (Skare 1999: 105-107). Deres vilkår har spilt inn på hvordan de har bodd.

For eieren er det god økonomi å ha treller som er i stand til å klare seg sjøl og ikke blir en utgiftspost. Fra eierens synspunkt er det en god ide at trellene har husly av en slik kvalitet at de ikke får altfor store problemer gjennom vinteren i Nord-Norge.

Det er nærliggende å tenke seg trellenes hus som relativt små og enkle i forhold til normen i samfunnet. I definisjonen av langhus (7.4.1) har jeg valgt bort hustufter under 12 x 4 meter.

Med tanke på trelles posisjon kan det godt tenkes at jeg risikerer å ha definert bort husene deres. Dette problemet kan likevel løses ved å vurdere de mindre tuftene som kan ha tilknytning til større tufter som mulige trellboliger.

Størrelsen på trelles hus er også problematisk ut fra spørsmålet om hvem som eide det og at de huset andres dyr. Hvis trelle for eksempel huset storfe for eieren sin vil det være vanskelig å skille trell fra bonde. Husene som kan ha tilhørt trell, er sannsynligvis med i grupperingen av hustufter mellom 12 og 18m i lengde (gruppe IV)(kart 7, mellom 112-113).

13.2.2 Beliggenhet

Trellgårdens beliggenhet vil være bestemt av en rekke aspekter, men felles er at de i hovedsak styres av andre enn trelle sjøl. Eiendomsretten til jorda trelle har bodd på og drevet, har ikke ligget hos dem sjøl. Det er nærliggende å tenke seg at trellgårdene har vært lokalisert til marginale steder, men det behøver ikke være tilfellet. Kriteriene for hva som er marginalet avhenger av geografi, topografi og klima, i tillegg til kulturelle forhold. Et annet aspekt ved trelles bosetting er at det nok har vært vanlig å bosette dem på steder der de kunne kontrolleres. Tilknytning mellom gårder vil dermed spille inn på tolkningen av mulige trellgårder. Når det gjelder beliggenheten til trellgårdene, er det å forvente at de ligger i tilknytning til større gårder.

Treller blei behandlet ulikt ut fra personlige egenskaper, arbeidsoppgaver, eierens interesser og behov og lignende, hvilket bør gjenspeiles i lokaliseringen.

Ut fra trelles virkelighet som omsettbart gods, er det ikke å forvente og finne noen bosettingskontinuitet på trellgårdene. I den grad den finnes, trenger det ikke bety annet enn at samme gården har vært trellgård over en lengre periode.

13.2.3 Økonomi

Trelles økonomi er også vanskelig å avgjøre fordi det er mange virksomheter de kunne settes til. Det som likevel er viktigst, er at trelle har måtte fø seg sjøl og sin familie, i tillegg til sine plikter overfor eieren. Næringsvirksomheten de har kunnet bedrive, blei tatt opp i 12.2.1. Økonomiens rolle i hvor de har vært bosatt, har nok spilt mindre rolle for trelle enn for de andre gruppene.

Trelle har hatt tilgang til begrensede ressurser. Praktiske økonomiske årsaker tilsier at en ”sunn og mett” trell bedre skikket til å utføre pliktene sine enn en syk og sulten. Trelles egne behov har nok likevel ikke kunnet stilles, før pliktene overfor eieren har vært oppfylt. Likevel har nok begge parter, ifølge sagaene og deres kristne verdisyn, hatt interesse av å produsere et overskudd som har vært øremerket løsepenger (Snorre 1981: 223).

13.2.4 Tilknytning til samfunnet

Trellene har en spesiell tilknytning til samfunnet, i det de står utenfor det samtidig som de er en forutsetning for deler av det. Tilknytningen trellene har hatt til samfunnet og landskapet, har variert av mange årsaker. Hvordan de kom til å bli treller, hvor de kom fra osv har spilt inn på situasjonen deres (se for eksempel Frostatingslova 1994: X §40, 165-166). Det er ingen grunn til å tro de som eide treller ikke kan ha benyttet seg av trellenes kunnskap fra tida før de ble treller (dvs for de som ikke var født inn i det).

Jeg har tidligere (12.2.2) argumentert for at det har hatt lite mening for trellene å delta aktivt i den norrøne religionsutøvelsen og gravskikken . De har ikke kunnet være agenter på lik linje med andre i samfunnet(se 5.3), hvilket innebærer at de i mange tilfelle har vært begrensa til passive aktører. Trellgårder vil ut fra denne argumentasjonen ikke ha tilknytning til graver (etter norrøn gravskikk).

13.3 Hvordan bøndene er lokalisert i bosettingsbildet

13.3.1 Størrelsen på huset

”Frie” bønder blei ifølge Njåls saga (1997: 260) definert ut fra at de enten eide jord eller (et minste antall) husdyr. For å holde disse dyrene har en måttet ha egne lokaler, hvilket betyr at det er å forvente at det har eksistert et slags størrelsesmessig ”minstemål” for bøndenes hus. Hvor store husene kunne bli, avhenger av hvor en setter skillet mellom bønder og elite. På Vestvågøy er skillet mellom ”høvdinghuset” på Borg og alle andre dramatisk. Videre er det et tilsynelatende skille mellom tufter med lenger ifra 12 til 18m (kart 7, mellom 112-113) og tufter fra 25 til 35m (kart 5, mellom 110-111). I gruppen ifra 12 til 18m er det vanskelig å tolke hvilken tuft som tilhører hvilket samfunnslag. For å skille trell fra bonde innenfor denne gruppen må flere aspekter rundt tuftene inn i bildet. Gruppen ifra 25 til 35m i lengde er mindre problematisk å regne som tilhørende ”frie” bønder.

Hustuftene på en gård kan variere i størrelse hvilket kan være et resultat av sosial mobilitet. Rolvsjord (gnr 70) er et eksempel på dette, med 43 % forskjell mellom det minste (felt id. 05847 fornminne nr. 4) og det største (felt id. 05847 fornminne nr 2) av de sentrale langhusene.

13.3.2 Beliggenheten

Bak bondens hus ligger det andre lokaliseringmessige hensyn enn for trellenes hus. I kapittel 9 og 12 argumenterer jeg for at det har eksistert næringsmessige forskjeller. Disse må ha gjort seg utslag i at bøndene har hatt tilgang på større og bedre områder (enn trellene) ut fra ressursene det krevdes for å være bonde.

Bøndene har hatt større innflytelse på valg av bosted enn trellene. ”Frie” bønder har kunnet lokalisere husene sine utenfor elitens umiddelbare nærhet og maktsfære.

På gårder tilhørende dette sjiktet i samfunnet, vil en kunne forvente kontinuitet, fordi bøndene hadde eiendoms, arv og odelsrett.

13.3.3 Økonomi

Ressursene som har vært tilgjengelige for bøndene på Vestvågøy i yngre jernalder, har hatt betydning for hvor de har bosatt seg. Hvilke næringsstrategier som har vært mulige eller foretrukket, har i stor grad styrt oppfattelsen av hvilke plasser som var gunstige boplasser. Ut fra Nielssens undersøkelse går det relativt klart fram at bøndene i middelalder foretrakk steder med kombinasjonsmuligheter (Nielssen 1977: 187). Ut fra det bildet som tidligere er tegnet opp av bebyggelsen i yngre jernalder (se Johansen 1982a: 57 og Bertelsen 1985: 124), er det ikke usannsynlig at dette også har vært tilfelle også da.

13.3.4 Tilknytning

Til forskjell fra trellene har de ”frie” bøndene vært fullverdige og aktive agenter i samfunnet (se 5.3). Størst betydning for denne undersøkelsen er det at de har deltatt som agenter i samfunnet. Dette innebærer stemmerett på tinget, norrøn gravskikk, å bygge hus etter mønster vi også kjenner fra andre steder, og deltakelse i norrøn religionsutøvelse. Imidlertid har det eksistert skiller mellom bøndenes og elitens praksis og ideologi på disse feltene. Dette kan vi benytte til å skille mellom dem.

Deres tilknytning til gården har vært på både det verdslige og religiøse plan. I det verdslige vil en større følelse av tilhørighet kunne gi seg utslag i at de har investert mer i gården (for eksempel å rydde jorder eller bygget naust).

13.4 Hvordan eliten er lokalisert i bosettingsbildet

13.4.1 Størrelse

Det er hos eliten vi finner de mest ekstreme husene. ”Høvdinghuset” på Borg er utslag av elitens muligheter og behov. Størrelsesmessig er skillet mellom dette huset og resten så stor at det er vanskelig å argumentere for andre forklaringer enn at det har hatt en spesiell betydning.

Kravene eliten har stilt til husene sine, er annerledes enn hos de andre samfunnslagene. De ekstra rollene huset har måttet fylle, vil ha hatt konsekvenser for utseende, konstruksjon og fysisk størrelse (12.4).

Som tidligere nevnt er det størrelsesmessige skillet mellom ”høvdinghuset” på Borg og resten av den kjente bebyggelsen i yngre jernalder dramatisk. Det er vanskelig å tenke seg noe annet

enn at dette har utgangspunkt i hvordan samfunnet var organisert Når husene til bøndene kan komme opp i 35m, vil det være sannsynlig at elitens overstiger dette.

13.4.2 Beliggenhet

Hus som ”høvdinghuset” på Borg lokaliseres ikke tilfeldig. Det har en beliggenhet som må ha signalisert makt, både verdslig og religiøs. Ut fra elitens stilling i samfunnet, er det grunn til å regne med at de også la beslag på de områdene med flest og best ressurser. I Nord-Norge vil dette bety at de har bodd på steder med sydvendt god jord, fiskemuligheter og beiteområder.

For eliten er det ikke bare materielle ressurser som har spilt inn på lokaliseringen av bosettingen. Det er nærliggende å tenke seg at symbolske ressurser har hatt ei betydelig rolle for det øvre sjikt i samfunnet. Symbolske ressurser i dette tilfellet er slike aspekter ved huset og dets beliggenhet som er ment å avspeile dets posisjon i samfunnet. Det er slike ting som utstråler verdslig makt (for eksempel husets størrelse og inndeling og strategisk beliggenhet) og slikt som avspeiler religiøs betydning (for eksempel gullgubber, graver).

13.4.3 Økonomi

Elitens økonomi er nok ikke fullt så idyllisk som Rigstula (Eldre Edda 1961: 83-88) og Ottars (1993: 13-15) beretning vil ha det til. Størstedelen av ressursbehovet eliten har hatt, har de antakelig vært nødt til å dekke sjøl. Det betyr at de må ha hatt muligheten til å dyrke jord, holde dyr og ikke minst fiske. For å opprettholde posisjonen på toppen av samfunnet, har de vært avhengig av en inntektsbasis stor nok til å dekke egne behov og samtidig ha nok til overs til å tillate politiske ambisjoner. Ressursutnyttelsen hos eliten har med stor sannsynlighet vært mangesidig. Å legge for mye vekt på en enkelt ressurs kan ha vært katastrofalt for deres sosiale status om denne ressursen slår feil (for eksempel historien om Asbjørn Selsbane (Snorre 1979: 323)).

13.4.4 Tilknytning

Eliten har stor tilknytning til boplassene sine. Boplassene har fungert som senter for maktsfæren deres. Investeringene de har gjort i hus og gård, har avspeilet denne sentrale funksjonen. Innenfor arkeologien (for eksempel Johansen 1982b: 164-166, Bertelsen 1985: 135-143, Munch 1987: 151-154, 1989: 43) har det vært vanlig å knytte elitens gårder sammen med ”sosialt signifikante” fornminner, for eksempel tunanlegg, tidlige kirker, store naust, store graver og funn av edelmetall. Dette gjøres fordi ”sosialt signifikante” fornminner, krever investeringer ut over det en anser mulig for en ”normalgård” å gjøre. De knyttes også gjerne sammen med tenkte sentralfunksjoner.

Eliten levner liten tvil om hvem som eier jorda. Store graver knytter dem til jordeiendommer og tradisjoner. De har hatt arv og odelsrett til eiendommene sine, og de har hatt midlene til å hevde sin ”rett” (se 5.6).

13.5 Hvordan husene grupperer seg ut fra størrelse

Grunninndelingen er gjort etter hustuftenes fysiske størrelse. Dette er gjort ut fra en forventning om at dette er et signifikant sosialt aspekt ved bosettingens sosiale organisering. Når jeg nedenfor korrelerer størrelse med de andre utvalgte kriteriene, viser det seg at denne inndelingen også finnes i disse aspektene i undersøkelsen.

Bildet som tegnes av hustuftene er firedelt: Gruppe I – lengde over 35m, gruppe II – lengde mellom 25 og 35m, gruppe III – lengde mellom 18 og 25m, gruppe IV – lengde mellom 11 og 18m. Her kan det diskuteres hvorvidt gruppe III og IV kunne vært definert noe annerledes i forhold til hverandre. Grunnen til at jeg opererer med fire inndelinger etter lengde, mens jeg kun har tre samfunnslag, er at jeg på denne måten kan skille ut selvstendige gårder fra de mindre selvstendige (dette skillet kommer fram i kart 8, mellom 118-119).

13.5.1 Langhus som skiller seg ut fra ”normen” i samfunnet (lengder over 35m)

Gruppe I (kart 4, mellom 110-111)

Eliten har hatt behov og mulighet til å skille seg fra andre sosiale klasser. Dette har ikke minst vært gjeldene i hvor de har lokalisert og konstruert boligene sine. Eliten har søkt å skille seg ut for på den måten å hevde sin stilling. Et av de viktigste virkemidlene de har hatt til dette, er huset og alt det som knyttes til det.

”Høvdinghuset” på Borg er det eneste huset som uten videre hører inn i denne gruppen på Vestvågøy.

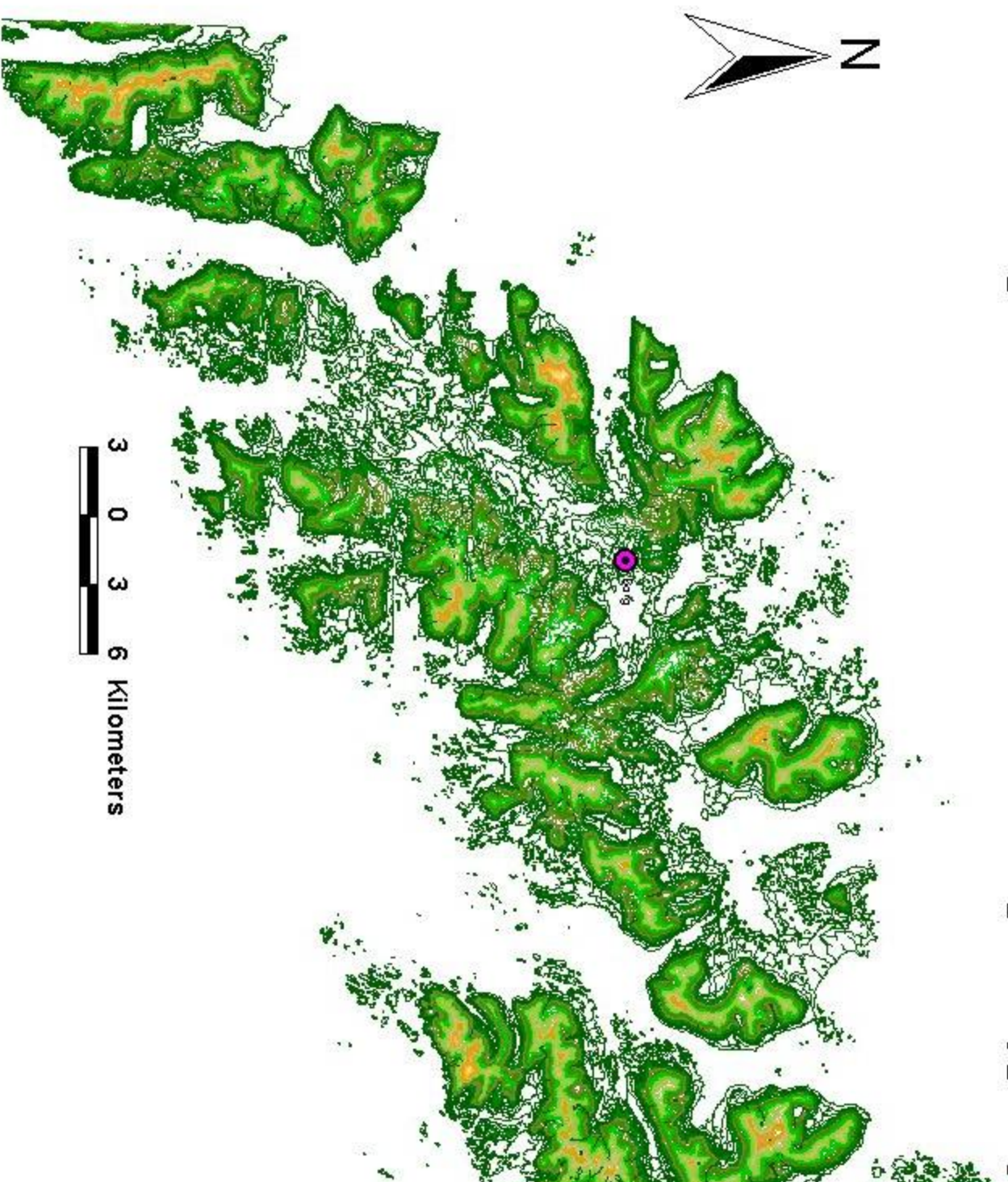
13.5.2 Langhus med lengder fra 25 til 35 meter

Gruppe II (kart 5, mellom 110-111)

For hustuftene med lengde ifra 25 til 35 meter (gruppe II) er bildet klart. De grupperer seg med unntak av Skjerpen Øvre (gnr 70, felt id. 05847) langs kysten. I mange tilfeller har de andre mindre hustufter i ”nærheten”. Alle de gårdene dette gjelder, kan dateres enten gjennom ¹⁴C datering av sjølve tuftene, eller indirekte via tilknytning til graver eller andre funn og fornminnetyper. Bare Petvik (gnr 64) ligger uten noen klar sammenheng til andre fornminner.

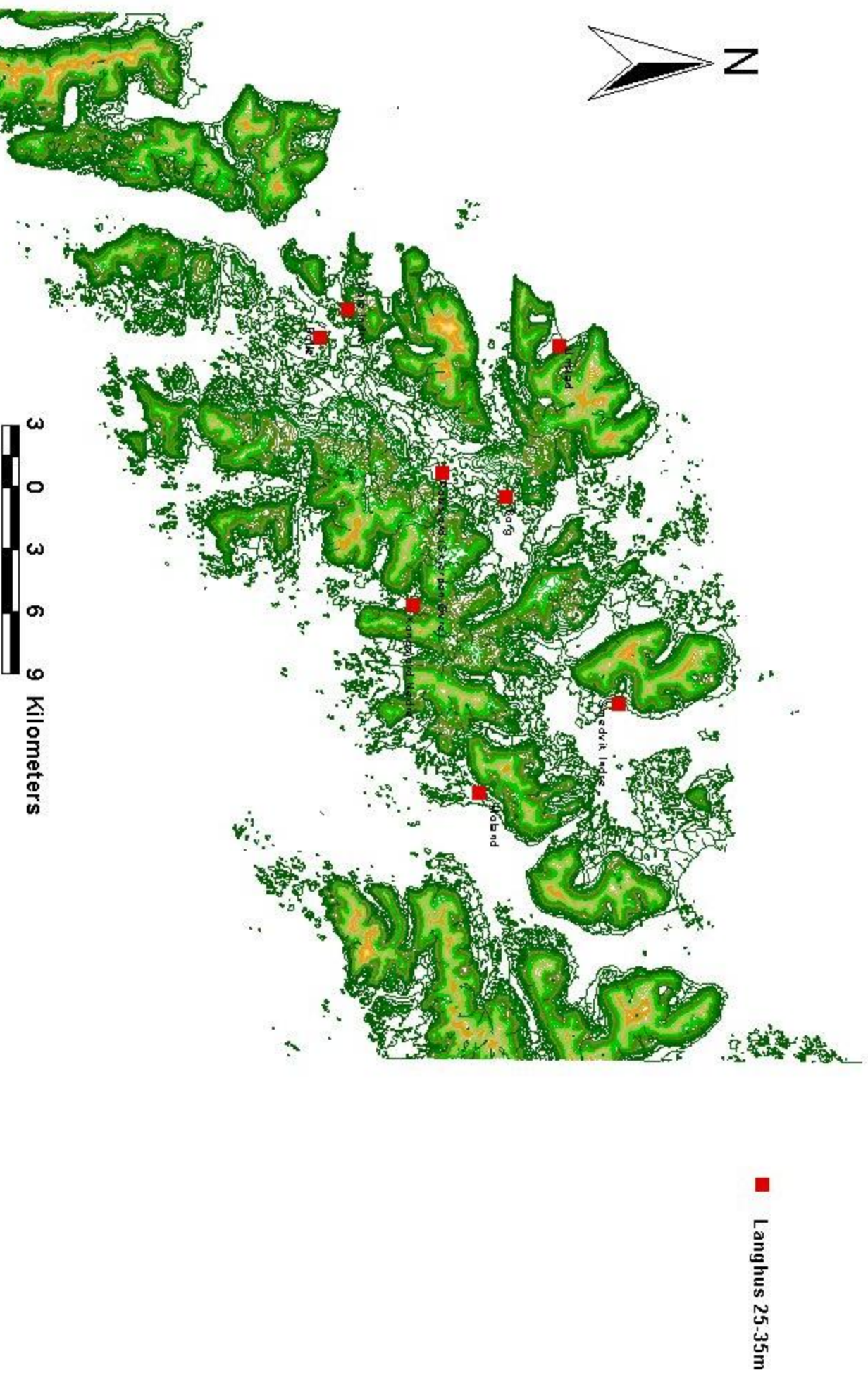
Gårdene i denne gruppa ligger alle unntatt Rolvsjord (gnr 70 Skjerpen Øvre) et stykke unna Borg (gnr 93). Den sosiale signifikansen er at dette kan være at de har ligget utenfor sentralmaktens umiddelbare interessesfære (dvs gårder hvor den har hatt styring over selv de

Langhus over 35m i lengde (gruppe I).

Langhus over 35m

Langhus med lengder mellom 25 til 35m (gruppe II).

hverdagslige gjøremål). Sjøl om gårdene i gruppe II i det store bildet kanskje er underlagt Borg, har de frihet nok til å ha sine egne interessesfærer dvs at beboerne har vært sosiale aktører. At det finnes mindre tufter i nærheten av gruppe II tuftene, kan indikere at det har vært bånd mellom dem.

Beliggenheten til hustuftene i denne gruppen er med unntak av Rolvsjord (gnr 70 Skjerpen Øvre, felt id. 05847) i tilknytning til havet (kart 5, mellom 110-111). Det betyr at de har hatt flere næringsmuligheter. De har alle hatt tilgang på dyrkbar jord og beitemark. Kvaliteten på jorda og beitet kan diskuteres, men det er jevnt over bedre enn for de fleste mindre gårdene.

13.5.3 Langhus med lengder fra 18 til 25 meter

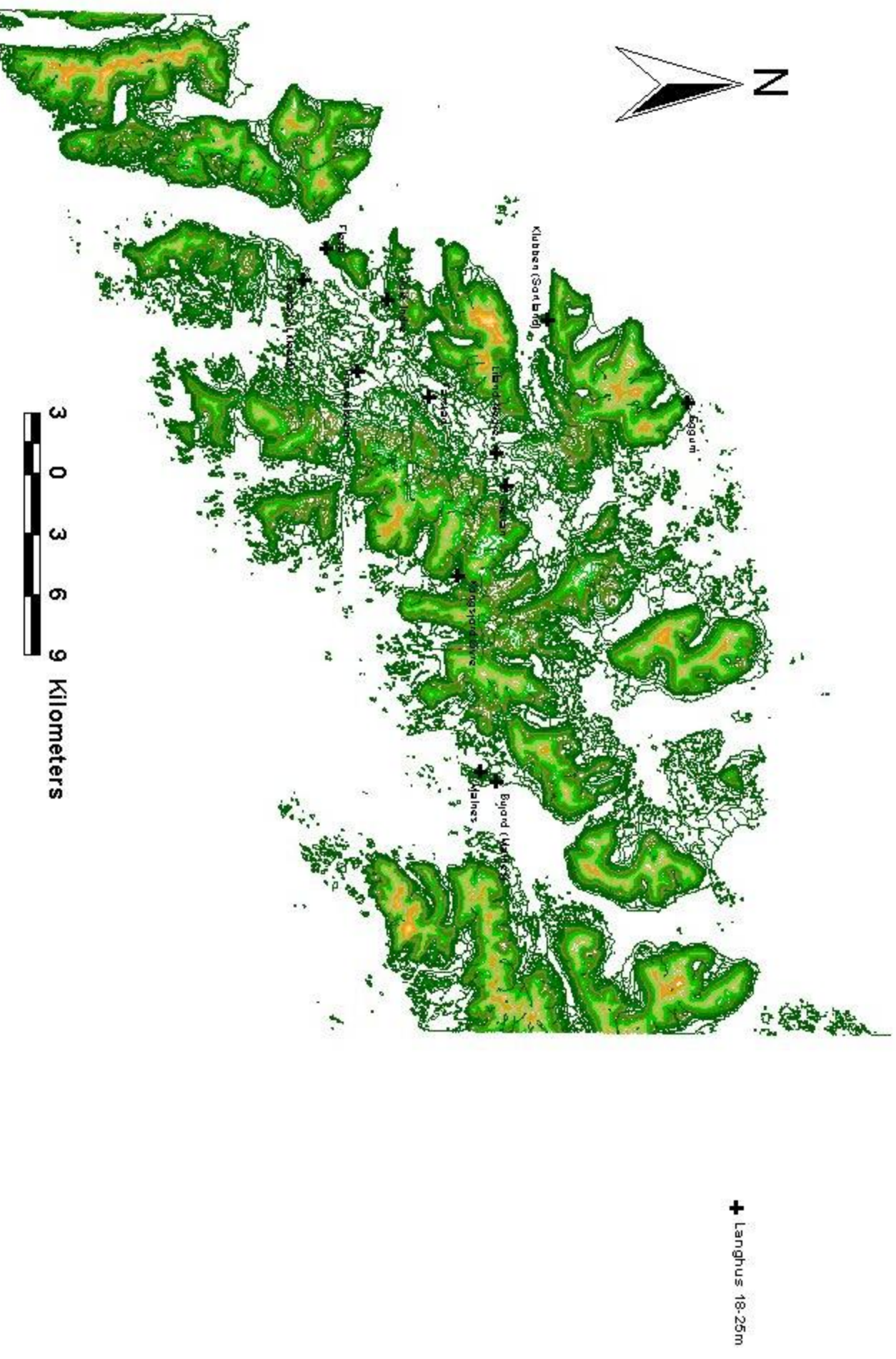
Gruppe III (kart 6, mellom 111-112)

Hustuftene mellom 18 og 25 meter (gruppe III) i lengde fordeler seg på en annen måte enn de i gruppe II. Tufter i gruppe III ligger i mange tilfelle i nærheten av tufter tilhørende gruppe II. De er også vanligere i innlandet mellom Leknes og Borg enn de i gruppe II.

Ressursmessig ser de ut til å komme dårligere ut enn gårdene i gruppe II. Innen gruppe III er det flere av tuftene som ligger i ”nærheten” av større tufter. Dette kan bety at det har eksistert bånd mellom dem. Det er også en del tilfeller hvor hustufter i denne gruppen ligger i nærheten av tufter i gruppe IV. I disse tilfellene er det problematisk å si noe om en eventuell tilknytning mellom dem. På enkelte av disse stedene er det grunn til å tro at nærheten kan ha med forskjellige faser ved samme gård å gjøre (gnr 23 Flæsa, gnr 24 Voie Indre), mens det i andre tilfelle kan se ut som separate gårder (Moa – Slettan (Gnr 70), Litleid – Følstad (gnr 1), Klubben – Sortland (gnr 84)).

Innen denne gruppen er det opptil flere hustufter uten direkte datering (av selve tufta) eller indirekte datering via graver. Kun fem av tuftene kan dateres til yngre jernalder (se 8.2.2 (- gnr 24 Voie Indre, gnr 71 Liland Nedre, gnr 86 Eggum, gnr 125 Kongsjord Øvre og gnr 139 Malnes (Bujord)), 8.2.2.1 og 8.2.2.2). Det er registrert graver i tilknytning til alle hustuftene i denne gruppen. Antallet graver forbundet med hver enkelt gård varierer. Ut fra det kan en argumentere for at de har tilhørt den delen av befolkningen som har vært innbefattet i samfunnet. Det betyr at beboerne har hatt arv og odelsrett til eiendommene sine. Dette trenger likevel ikke være tilfellet for alle. Det kan også føres argument for at enkelte av gårdene i denne gruppen kan ha tilhørt treller, ut fra relativt marginale plasseringer, beliggenhet i forhold til større gårder og lignende. Unntak finnes her også fordi det på gnr 84 Sortland ikke er registrert noen graver annet enn den ene Nicolaisen (1884: 12) registrerte. Denne tufta ligger veldig dårlig til hovedsakelig pga. faren for steinsprang, men også fordi dyrknings og

Langhus med lengde mellom 18 til 25m (gruppe III).

beitemuligheter er minimale. Denne gården må nok sortere i et annet sosialt lag enn de andre i gruppe III. Den er heller ikke daterbar.

13.5.4 Langhus med lengder fra 11 til 18m

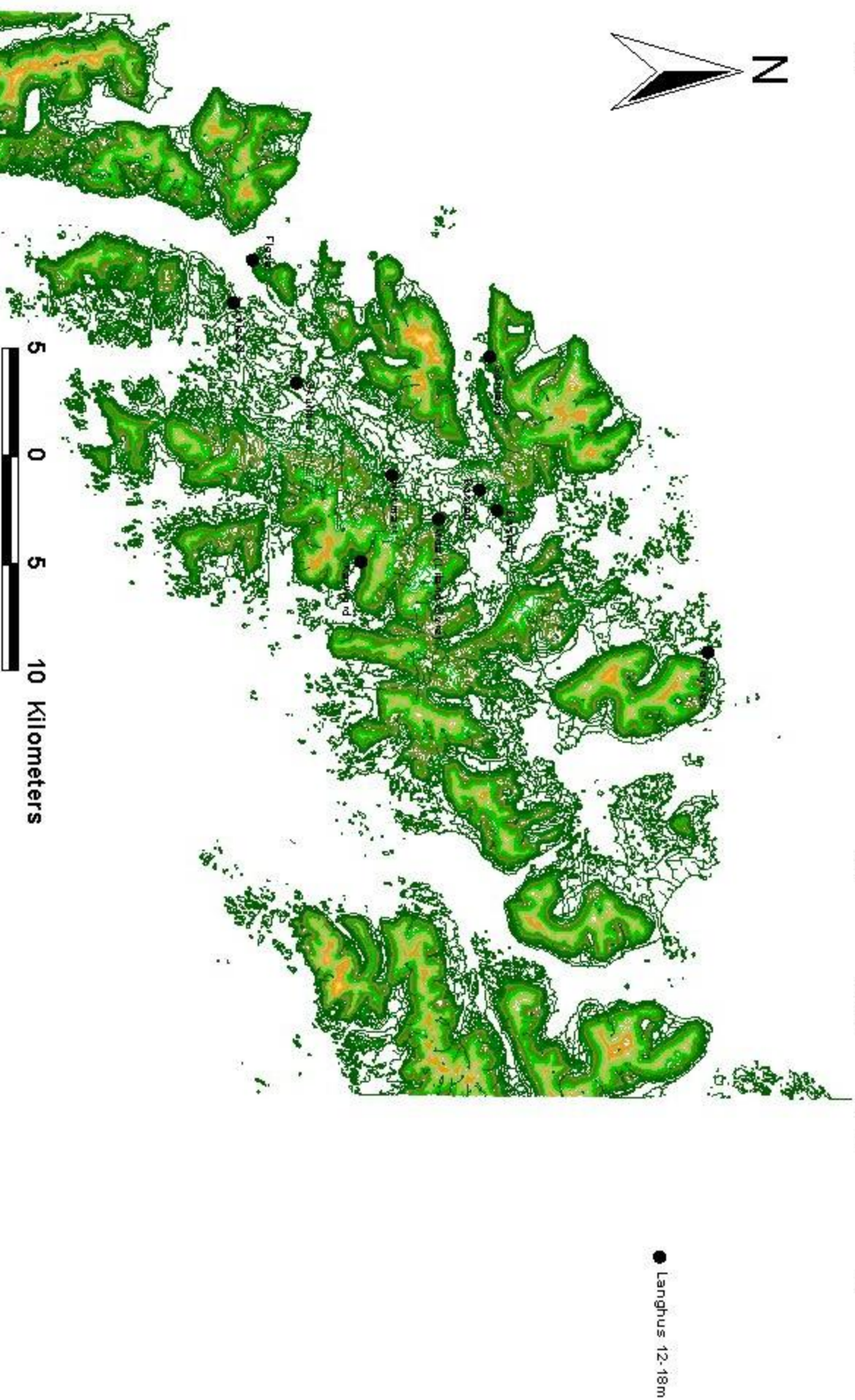
Gruppe IV (kart 7, mellom 112-113)

Innen gruppen inneholdende hustufter fra 11 til 18m i lengde (gruppe IV) ligger de fleste lokalisert i nærheten av tufter ifra gruppe I, II og III. Det er kun hustuftene på Flæsa (gnr 23), Høynes (gnr 109) og Kartfjord (gnr 132) som tilsynelatende ligger for seg sjøl. De ser ut til å ha marginal plassering ut fra jordbruksøkonomiske vurderinger. Det er vanskelig å avgjøre om disse virkelig har ligget aleine eller om vi ikke kjenner gårdene de eventuelt lå i nærheten av. Høynes ligger ikke langt fra Kvalnes (gnr 110) hvor det er registrert en rekke funn som indikerer en gård av en viss sosial rang. Situasjonen kan altså være at Høynes har sin marginale plassering og beskjedne størrelse fordi det har ligget en større gård i nærheten. Kartfjord (gnr 132) ligger mer isolert til, men det kan likevel ikke utelukkes at den har vært underlagt for eksempel gården på Kongsjord Nedre (gnr 126) som er nærmeste kjente gård i gruppe II. Funnet av blant annet skålspenner (omtalt i Ringstads arkiv) synes likevel å indikere at det ikke har bodd treller her. De to hustuftene på Bøstad (gnr 92) ligger slik til at det er grunn til å tro at det har vært bånd mellom dem og Borg. Dette gjelder spesielt tuft R1 3155 H10 (felt id. 05871). Denne tufta ligger marginalt til på alle måter, og kan kun knyttes til en mulig gravhaug (R2 3155 H10, fornminne 2 felt id. 05871). Ødegårdene Slettan (gnr 70), Moa (gnr 70) samt tufta på Liland Nedre (gnr 71) ligger alle slik til at de nok har hatt tilknytning til Borg.

Tilknytningen til andre fornminner er noe annerledes i gruppe IV enn i de andre gruppene. Registreringene tyder på at det er færre graver i tilknytning til tuftene. Tilknytningen mellom tufter innen denne gruppa og andre grupper er tilsynelatende sterk. Ser en dette i sammenheng, kan en argumentere for at hustuftene i denne gruppen synes underordna både i samfunnet generelt og andre gårder spesielt. Her må det skilles mellom to hovedmuligheter. Enten er de samtidige separate hushold, ellers er de to forskjellige faser på samme gård. Tolket ut fra den første muligheten, vil det da kunne være snakk om et hushold underlagt ett større. Ut fra den andre at sosial mobilitet eller noe annet har ført til at husholdets størrelse har forandret seg.

Den beskjedne størrelsen, ressursgrunnlaget og beliggenheten til tuftene innenfor denne gruppen, tyder på at de har tilhørt mennesker uten så store samfunnsmessige muligheter. Deres rolle i samfunnet har i hovedsak vært som passive deltakere. Her er det viktig å

Langhus mellom 12 til 18m i lengde (gruppe IV).

spesifisere at det er forskjellige grader av passivitet. Det er de som står innenfor samfunnet, men har liten eller ingen praktisk innflytelse, og det er de som står helt utenfor (trellene).

13.6 Tolkninger av hustuftenes sosiale tilhørighet

13.6.1 Treller

Dette er antagelig det samfunnslaget som er vanskeligst å skille ut. En del av gårdene nedenfor innehar egenskaper som kan tolkes slik at de tilhører bondestanden. Ut fra en totalvurdering har de likevel havnet i gruppen trellgårder.

Ut fra kriteriene ovenfor er følgende gårder å regne som trellgårder:

Gnr 71 Liland Nedre. Tufta på Tåen (R4 3155 K12, felt id. 05853) ligger marginalt til jordbruksmessig og uten tilknytning til havet. Beitepotensialet er ikke så galt, men ut fra størrelsen på tufta har det vært få dyr på denne gården. Det er heller ikke registrert graver her. Ut fra det materialet vi kjenner herfra er det ikke noe som tyder på bosettingskontinuitet her. De nærmeste større gårdene er Borg (gnr 93) og Rolvsjord (gnr 70). Jeg mener sannsynligheten er størst for at denne tufta har vært underlagt Borg.

Gnr 72 Liland Øvre. Moa (R5 3155 K14, felt id. 05863) ligger dårlig til med tanke på jordbruk. Tilgangen til havet er gjennom Borgepollen, hvilket betyr at det er et godt stykke ut til fiskefeltene. Nærheten til Borg gjør også at Moa ikke kan ha hatt noen særlig grad av "frihet". At det er registrert hele 18 gravrøysen her er et problem i tolkningen. Ut fra gravene skulle ikke dette være en trellgård, men det er grunn til å stille seg skeptisk til registreringene. For det første er de fleste gravene registrert innenfor gjerdet dvs i innmark, og for det andre er det ikke registrert ei eneste rydningsrøys. Spørsmålene omkring bosettingskontinuitet her er også i stor grad knyttet til gravene.

Gnr 84 Sortland. Her er det to tufter, en på Klubben (R1 3155 J4, felt id. U46159) og en på Sortland (felt id. U45537). Ikke bare er jordbruksmulighetene minimale, men faren for steinsprang er høy spesielt på Klubben. Fiskemulighetene skal ikke undervurderes, og har nok stått for største delen av økonomien. Nicolaisen (1884: 12) har registrert en mulig gravhaug her.

Gnr 92 Bøstad. Det er forskjeller mellom disse tuftene, men de ligger begge situert så tett på Borg at det er nærliggende å tro at de har vært underlagt. Tuft 1 (i vest) (R1 3155 H10, felt id. 05871) ligger dårligst til av de to ut fra kriteriene ovenfor. Sjøl om tuft 2 (i øst) (R3 3155 H12) ligger bedre lokalisert ut fra kriteriene ovenfor synes det likevel ikke som den har vært en selvstendig gård. Det er registrert to graver (samt de som tilskrives Borg) i nærheten av tuftene. Tuft 1 (R1 3155 H 10, felt id. 05871 fornminne 1) er utgravd og dateringene viser en til kontinuitet over en lang periode (Johansen 1982b: 124-126). At den på tross av kontinuiteten ikke markerer seg klarere er å tolke som et tegn på at utviklingsmulighetene har vært begrensa og da er det med tanke på området mest sannsynlig at Bøstad har vært underlagt andre. Viser at det er problematisk å knytte bosettingskontinuiteten i pollenanalysene til disse tuftene. Disse to gårdene kan også være to faser ved samme gård, men jeg mener forskjellene i beliggenheten mellom dem er såpass stor at dette nok ikke er tilfellet. Kontinuiteten til tuft 1 tyder på at dette ikke har vært tilfelle.

Gnr 139 Malnes (Bujord). Ødegården på Bujord ligger på skyggesiden av Malneset og sjøl om det er registrert jordbruksspor her er nok jordbrukspotensialet svært begrenset. Likevel er gården situert slik at fiske nok kan kompensere for dette. Bujord er klemt inn av gården på Malnes i Vest og Moland i nord. At

det må finnes bånd mellom dem virker sannsynlig, spørsmålet er hvilke bånd ? Det er registrert gravrøyser på Bujord, noe som tyder på at de har hevdet tilhørighet. Gravene er likevel få, og som andre steder er det problemer knyttet til dem. Johansen (1982b: 166) mener dette er en gård drevet av frigitte trelle, pga. disse gravene.

I tillegg til disse trellgårdene kommer tuftene som kan ha vært trellboliger i tilknytning til større gårder. På disse gårdene er det ikke tegn til at trelle har hatt egen husholdning. Den sosiale avstanden mellom trelle og "herre" blir i disse tilfellene enda større enn for trellgårdene. De tuftene som er mulige å tolke dithen at kan være trellboliger med denne tette tilknytningen, er problematiske. Kunnskapen om dette er foreløpig for liten fordi fokus alltid hittil har vært på de større tuftene de ligger i nærheten av.

Tuftene dette gjelder er:

Gnr 70 Skjerpen Øvre. Foruten Rolvsjord og Toftan finnes ei tuft ca 90m sør for Rolvsjord (tuft 5, R2 3155 K14, felt id. 05849). Tuft 5 måler 12 x 7m, og har vært tolket til middelalder eller nyere tid. Jeg vil likevel ta til orde for at denne tufta kan høre inn under Rolvsjord. Dateringen til middelalder / nyere tid er satt ut fra form og beliggenhet. Denne hustufta er mer kvadratisk enn de fire sentrale langhusene, men ut fra hustypologi fra Danmark kjennes hus av denne formen langt tilbake i jernalder (Skov 1994: 144). Nå er det et veldig langt steg å overføre hustypologier fra Danmark opp hit, men poenget er at en må være åpen for at kvadratiske tufter ikke nødvendigvis trenger å bety middelalder. For å avgjøre dateringsproblematikken er en nødt til å C14 datere tufta.

Gitt en yngre jernalder datering vil størrelsen og beliggenheten til tuft 5 bety at den kan ha tilhørt trelle tilhørende Rolvsjord, men en kan heller ikke utelukke at det har hatt andre funksjoner.

Gnr 140 Moland, grophus 1 og 2 (se kart i Johansen 1982b: 131). Her er det registrert to antatte grophus (felt id. 06017). De kan tolkes som hus ment for spesialoppgaver eller som trelle boliger.

Ut fra denne analysen er det fem trellgårder samt to gårder med hustufter som kan tolkes som trellboliger.

13.6.2 Frie bønder

Gårdene i denne gruppen er differensierte i forhold til kriteriene for bondegårder, men likhetene er likevel store nok til at de danner ei gruppe.

De gårdene som fyller kriteriene til en bondegård er:

Gnr 1 Littleidet. Her er det registrert både ei hustuft (R9 3155 O4) og ødegården Følstad (på grensa mellom gnr 1 og gnr 2 Haug). Hustufta ligger "godt" til ut fra jordbruksmessige kriterier og har tilgang til havet og fiske. Problemet er at ut ifra hustuftas gode beliggenhet ville jeg forvente at den var større. Det er heller ingen registrerte graver innen umiddelbar nærhet av tufta. Dette kan tyde på at denne tufta har vært underlagt en annen gård vi ikke kjenner til. En mulig lokalisering av en slik gård ville være til Haug. Ødegården Følstad ligger situert et godt stykke over Haug, med små dyrkningsmuligheter, men omgitt av gode beiteområder for sau / geit. Ut fra plasseringen har dette vært en marginal gård, og sjansen er stor for at den har vært underlagt andre. Det er ikke registrert graver i forbindelse med Følstad.

Gnr 19 Himmelstein. Hustufta (R6 3155 N8) som er registrert har ingen oppgitt bredde. Jordbruksmulighetene på denne plassen er gode, men det finnes ikke direkte tilknytning til havet. Den er klassifisert som bondegård pga. jordbrukspotensialet, lengden og beliggenheten.

Gnr 20 Bolle. Det er få problem med å kategorisere dette som en gård eid og drevet av bønder.

Gnr 23 Flæsa. Her ligger det to hustufter med forskjellig størrelse innenfor et lite område. Området her er ikke stort nok eller ressurssterkt nok til å muliggjøre to samtidige gårder. Hovednæringsveien her er trolig fiske, jordbruksmulighetene er små, sjøl om det er en del beitemark her (egna for sau og geit). Jeg kunne argumentert for at denne gården skulle havne blant trelldgårdene, men jeg har valgt å plassere den blant bondegårdene. En av årsakene til dette er at den ikke ligger i umiddelbar nærhet til større tufter, samt 4 mindre røyser som i fornminneregisteret oppgis ”å være problematiske å forklare som rydningsrøyser” (felt id U40182). Det er fristende å tolke dette en gård drevet av frigitte treller.

Gnr 24 Voie Indre. Her er det to ganske like tufter (Havnø 1934), som ligger så tett på hverandre at det er naturlig å tenke seg at de er to faser ved samme gård. Det er få problem med å kategorisere dette som en gård eid og drevet av bønder.

Gnr 37 Farstad. ”Gården” på Farstad ligger godt til med tanke på jordbruk, men har ingen direkte kontakt med havet og fiske (om en ikke regner med elva mellom Farstadvannet og Saltisstraumen). Den antatte hustufta her lar seg ikke datere, og vil derfor måtte utelates.

Gnr 70 Skjerpen øvre, Rolvsjord. Denne gården (felt id. 05847) er på mange måter atypisk for gårder med hus mellom 25 og 35m (se 4.1.2, 13.3.2, 13.5.2, 13.6.1). Her er det også slik at det variasjonen i areal mellom den største og den minste av hustuftene er hele 120 kvadratmeter eller 43 %. Årsakene til dette kan være mange, men jeg finner det mest sannsynlig at dette har med sosial mobilitet å gjøre. Beboerne på gården har enten fått eller mistet muligheten til å drive en gård i denne størrelsesorden. Like nord for Rolvsjord finnes ei gruppe hustufter kalt Toftan (felt id. 05846, R1 3155 K14) . På Toftan kan det virke som om det har skjedd en oppdeling av langhuset i 3 mindre deler. Det samla arealet hos disse tre tuftene (om en forutsetter at de var samtidige) er ikke så ulikt det langhusene på Rolvsjord har. Ut fra oppdelingen vil jeg argumentere for at Toftan må plasseres i middelalder. Foruten Toftan finnes ei tuft ca 90m sør for Rolvsjord (tuft 5, R2 3155 K14, felt id. 05849). Tuft 5 måler 12 x 7m, og regnes til middelalder eller nyere tid. Jeg vil likevel ta til orde for at denne tufta kan høre inn under Rolvsjord. Ut fra beliggenheten til tuft 5 er det mulig denne kan ha tilhørt treller tilhørende Rolvsjord.

Gnr 72 Øvre Liland, Slettan. Ødegården Slettan (R1 3155 K15) har 4 registrerte langhustufter samt en rekke mindre tufter(Ringstad). Sammenlignet med Moa (felt id. 05863) som ligger like i nærheten er plasseringen bedre ut fra kriteriene jeg har satt opp. På Slettan er det en variasjon på 50 % i arealet til bygningsmassen (ifra tuft 3 til 4). I en tolkning av dette er det vanskelig å komme utenom sosial mobilitet. Det er nærliggende ut fra lokalisering osv at variasjonen i størrelse kan være et resultat av en overgang fra trell til bonde.

Gnr 74 Nykmark. Tufta på Nykmark (felt id. 05811 fornminne nr. 10) ligger slik til at jordbruksmulighetene ikke er så verst, men den har ingen tilknytning til havet. Ut fra at det er registrert 9 gravhauger (hvorav en inneholdt en båt (Johansen 1982b: 145)) i ”tilknytning” til tufta, synes Nykmark på tross av tuftas beskjedne størrelse å tilhøre ”bondestanden”.

Gnr 85 Unstad. Her ligger det to tufter på henholdsvis 35 x 8m (tuft 1) (felt id. U46172) og 33 x 7m (tuft 2) (felt id. 05726). De ligger ganske isolert til og ut fra hvordan den oppfyller kriteriene er det liten grunn til å tvile på at dette er en gård tilhørende "frie" bønder. Spørsmålet er om de to tuftene er to separate samtidige gårder eller to faser ved samme gård? Ut fra at tuftene er såpass like i størrelse og ikke ligger mer enn ca 100 til 125 meter fra hverandre peker det i retning av at de er forskjellige faser ved samme gård.

Gnr 86 Eggum. Gården på Eggum ligger godt til med tanke på fiskeressurser og beitemuligheter. Dyrkningsmulighetene kan diskuteres, men de er mer enn tilstrekkelige til selvberging. Beitemulighetene for sau og geit synes gode.

Gnr 93 Borg. På Borg er det i tillegg til "høvdinghuset" flere andre hustufter. Om lag 150m vestnordvest av høvdinghuset ligger ei hustuft på ca.35 x 7m (felt id. U45516, R13 3155 J10) som nå er under utgravning av Britt Solli (2001). Med tanke på hvor tett den ligger "høvdinghuset" ville det være overraskende om de var samtidige, men det finnes ¹⁴C dateringer herfra som indikerer bruk før middelalder hustufta bygges (Solli personlig meddelelse 06.11.01, Solli 2000: 21) hvilket betyr at det ikke kan utelukkes at de har vært samtidige ennå. I tillegg til denne hustufta ligger det to små langhustufter (R13 3155 J10, felt id. 05824) ved utløpet av Borgelva. Det er ikke registrert andre fornminner i tilknytning til disse to tuftene. I området mellom Borge Kirke og Skryberget er det registrert 3 hustufter (Ringstad, finnes også i en rapport i topografisk arkiv ved Tromsø museum), en under kirkegjerdet og to under veien. Disse tuftene finnes det dessverre ikke videre informasjon om i fornminneregisteret eller hos Ringstad. Ut fra avmerkingen på kartet er de av en viss størrelse (Ringstad). Om en eller flere av disse husene er samtidig med "høvdinghuset" må de på en eller annen måte ha bånd til menneskene der. Ut fra størrelsen på disse tuftene synes de å falle inn under kategorien "frie" bønder. Det er kun registrert en gravhaug (J10 3155 R2) i nærheten av disse tuftene, men i hvilken grad den kan knyttes til dem er vanskelig å avgjøre. Dessverre må disse tre tuftene utgå fra undersøkelsen så lenge jeg ikke har mer konkrete mål på dem. Det er også funnet rester av ei bru som er ¹⁴C datert til 1088-1237e.kr.kalibrert (Jørgensen 1997: 54-57).

Gnr 109 Høynes. Her er det registrert to små langhustufter (felt id. U39680). Høynes ligger dårlig til med tanke på jordbruk, men meget bra til for fiske. Den tilsynelatende beskjedne størrelsen på hustuftene kan ha med Kvalnes (gnr 110) å gjøre. På Kvalnes er det funnet en rekke artefakter i forbindelse med pløying og fjerning av graver som viser til høy status (se Johansen 1982b: 140-144). I fornminneregisteret er det registrert 3 gravhauger (felt id. 05970, 05990) og 9 gravrøyser (felt id. 05968, 05969, 05992) på Høynes. Dette skulle tilsi at det har bodd "frie" bønder her. Ut fra kart 8 (mellom 118-119) går det relativt klart fram at hustufter av den størrelsesorden som finnes på Høynes vanligvis ligger i tilsynelatende nærhet til større tufter. Høynes er et av unntakene, men som jeg argumenterer for ovenfor kan dette være pga at det ikke er kjent tufter fra Kvalnes ennå. Jeg tolker gården på Høynes som underlagt Kvalnes, men i et annet avhengighetsforhold enn trelldom.

Gnr 114 Smedvik. Det er få problem med å kategorisere dette som en gård eid og drevet av bønder.

Gnr 125 Kongsjord Øvre. Ut fra kriteriene jeg har valgt ut er denne gården mindre og dårligere stilt enn gården på Kongsjord Nedre (gnr 126). Den kan være underlagt Kongsjord Nedre, men forskjellene mellom dem er likevel ikke såpass tydelige at det tyder på at Kongsjord Øvre er en trelldom.

Gnr 126 Kongsjord Nedre. Det er få problem med å kategorisere dette som en gård eid og drevet av bønder. I tillegg kan en argumentere for at gården på Kongsjord Øvre (gnr 125) har vært underlagt den. Det samme gjelder en eventuell gård i Tjønndalen.

Gnr 132 Kartfjord. Funn av både gravhauger og skålspenner tyder på at dette ikke er noen trelldgård (Ringstad). De viser at beboerne her har identifisert seg med og deltatt aktivt i det norrøne samfunnet. Beliggenheten er isolert hvilket gjør den vanskelig å kontrollere, samt det gir beboerne muligheten til å bestemme over seg sjøl i det daglige liv. Alt sett under ett tyder dette på at denne gården har tilhørt "frie" bønder, sjøl om selve tufta er av beskjedne størrelse.

Gnr 139 Malnes. Gården på Malnes er å regne som en liten selvstendig gård. Skillene mellom denne og gården på Bujord er interessante fordi Bujord gitt lengre tid kanskje ville endt opp seende ut som Malnes.

Gnr 140 Moland. Det er få problem med å kategorisere dette som en gård eid og drevet av bønder. Den oppfyller alle kriteriene, har kontinuitet osv. Forholdet mellom tuftene 1-5 (felt id. 06017) og tuft 6 (felt id. 06014) er interessant. Ut fra ¹⁴Cdateringer finnes det en mulighet for at tuft 2 og tuft 6 har vært samtidige (se 8.4 gnr 140). Tuft 6 har en helt annen plassering ut fra fornminnene enn tuft 2 (Johansen 1982b: 131, fig. 13). Om dette skyldes en oppdeling av den opprinnelige gården eller fordi de har flyttet huset, er det per i dag ikke mulig å avgjøre.

Det er registrert to grophus (Johansen 1982b: 127) her som kan tolkes som spesialhus (dvs hus til håndverk eller annen næringsvirksomhet) eller trelld boliger. Det kan også argumenteres for at Bujord (gnr 139 Malnes) har vært underlagt Moland. Samme argument gjelder for øvrig for Malnes (gnr 139), men her peker empirien i retning av at Malnes er et "selvstendig" hushold.

I tillegg til disse gårdene kommer gnr 64 Petvik. Her er hustufta som er funnet datert til middelalder (Svestad 2001: 4-5), og dermed utenfor tidsrammene i denne oppgaven. Videre vil den falle utenfor som følge av argumentasjonen om at den pga funksjon ikke hører inn under langhus begrepet (7.2 og 7.4.1). Petvik er likevel inkludert i analysen fordi det ble funnet flere stolpehull uten tilknytning til middelalder huset og hvor ett av disse er datert til merovingertid/vikingtid (datering -AD 670-885)(Svestad 2001: 5, Df-1994, T-8967). Størrelsen på dette huset er ikke kjent, men de andre kriteriene jeg har lagt vekt på er de samme i merovingertid som i middelalder. Petvik var den kanskje rikeste og beste gården på Vestvågøy i middelalder, både ut fra jordbruk og fiske. Petvik ser i middelalder ut til å ha vært en av de største korngårdene nord for Salten (Svestad 2001: 9). Likevel er sammenknytningen med fisket kanskje vært en vel så viktig økonomisk faktor (ibid). Bortsett fra størrelseskriteriet har Petvik ingen problemer med å oppfylle kravene til en bondegård.

Ut fra definisjonen av "frie" bønder i 12.3, og kriteriene for analysen sitter jeg igjen med 20 gårder som er å regne som bondegårder. Disse gårdene viser relativt stor variasjon i hvordan de forholder seg til analyse kriteriene. De deler seg grovt sett i to grupper. Den første gruppen er de som er fra 25-35m lange. De skiller seg positivt ut i analysen og det kan argumenteres

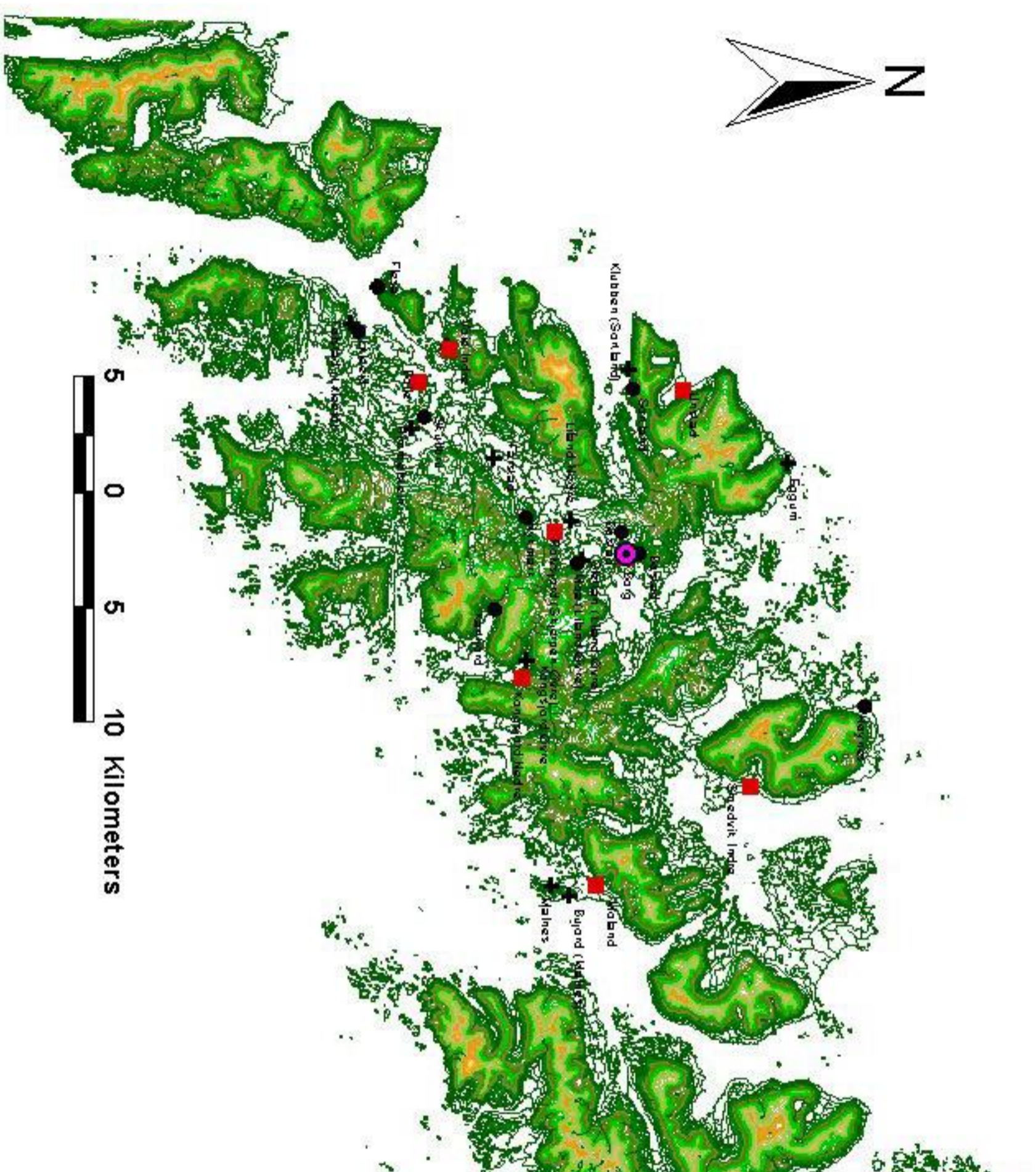
for at de har andre gårder underlagt seg. Den andre gruppen er de gårdene som ligger i tilknytning til større gårder, men som fortsatt oppfyller kriteriene til ”bondestanden”.

13.6.3 Eliten

”Høvdinghuset” på Borg (gnr 93) skiller seg ut som noe spesielt ikke bare i lokalsamfunnet. Et hus av denne typen har krevd enormt mye i bygge og vedlikeholdskostnader. I tillegg kommer driftskostnadene og den kostnadene ved den virksomheten som foregikk i det. En ting er å kunne bære de praktiske omkostningene ved et hus av denne størrelsen, en annen er å oppfylle alt det andre som følger med. Slik samfunnet i yngre jernalder tradisjonelt har blitt forstått, er høvdingen den eneste som har kunnet bo slik. Dette bygget ligger også slik til at det dominerer omgivelsene sine. Kombinasjonen av størrelsen og beliggenheten kan tolkes som en klar maktdemonstrasjon ovenfor samfunnet for øvrig.

Størrelsesmessig er det et langt sprang fra denne tufta til de neste tuftene (gruppe II). Det finnes ingen kjente hustufter imellom gruppe II og ”høvdinghuset”. Tolkningen av dette er at det kun har vært plass til en gård av denne betydningen på øya, om ikke romlig så sosialt. Borg ligger strategisk godt til, med tilgang på egne ressurser, gode kommunikasjoner, sentralt osv. Ut fra et forsvarsmessig synspunkt ligger det også godt til, fordi det har vært vanskelig å komme seg dit usett. Dette har gitt beboerne muligheten til å velge å forsvare seg eller rømme. Ut fra en sentrum – periferi modell vil Borg stå fram som sentrum for samfunnet på Vestvågøy. ”Høvdinghuset” ligger også i tilknytning til andre sosialt signifikante fornminner. I området finnes tunanlegg, store graver, naust, opplysninger om at det har vært ei kirke der i tidlig middelalder og ei bru fra tidlig middelalder. Johansen (1982b: 165) har benyttet disse fornminnene til å argumentere for et høvdingdømme med lang kontinuitet på Borg. Det er problematisk å knytte ”høvdinghuset” til tunanlegget (datert til 120-350 e.kr. kalibrert (Storli 2001: 98)), fordi det er gått ut av bruk før Borg bygges (op.cit. 101). Sammenhengen mellom naustene rundt Borgepollen og ”høvdinghuset” er vanskelig å avgjøre (se 8.1.5), fordi det ligger flere hustufter i området rundt i tillegg til Borg. Oppmålingene av de to største naustene varierer i fra 22 og 26m hos Johansen (1982b: 165), mellom 20-30m hos Munch (1989: 43) til 21,5 og 22m hos Nilssen (1997: 50). Forskjellene i oppmålingene gjør det vanskelig å tolke hvilke typer båter de kan ha rommet. Det er funnet restene ei bru (Jørgensen 1997: 52-53) som krysser Borgepollen hvor den er på sitt smaleste. Mogens Schou Jørgensen (op.cit. 54-57) argumenterer, i motsetning til Munch (1987: 154), for at denne brua ikke kan sees i sammenheng med ”høvdinghuset” på Borg på grunnlag av dateringene.

Langhus på Vestvågøy sortert etter lengde

- Langhus over 35m-gruppe I
- Langhus 25-35m - gruppe II
- + Langhus 18-25m - gruppe III
- Langhus 11-18m - gruppe IV

13.7 Sosiale skiller i bosettingsorganisasjonen

Ut fra kartfestingen og kategoriseringen trer det fram et bilde av et samfunn hvor bosettingslokaliseringen henger tett sammen med ens posisjon og muligheter innen samfunnet. Ut fra kart 8 (mellom 118-119) går tendensene i bosettingen klart fram. ”Høvdinghuset” på Borg (gnr 93) ligger i det kommunikasjonsmessige ”sentrum” av øya. Borg er omgitt av mindre gårder og det er nærliggende å tenke at de har vært underordna enten som trellgårder eller på annet vis. Disse mindre gårdene ser ut til å strekke seg ifra Borg nedover innlandet til Leknes. Lokaliseringen kan se ut til å ha vært sentrert rundt jordbruksressurser. Uansett om fiskets rolle antakelig har vært større enn tradisjonelt antatt, har disse gårdene langt fra noen god lokalisering med tanke på heimefisket. Fokuseringen på jordbruk gjør dem mer sårbare for uventa problemer som for eksempel dårlige avlinger, og dermed mer avhengige av støtte fra andre. I de tilfellene små tufter tilsynelatende ligger for seg sjøl, er det nok stor sannsynlighet for at vi ikke har funnet gården de hører inn under. Dette gjelder Litleeid og Følstad (gnr 1) , Sortland og Klubben (gnr 84), Høyenes (gnr 109). I tillegg kommer Kartfjord (gnr 132) og Eggum (gnr 86), men disse gårdene kan en ut fra empirien lettere argumentere for at har vært ”selvstendige” gårder.

Rundt yttersiden av hele øya ligger det en rekke gårder (gårder i gruppe II) av en slik karakter at jeg regner dem som tilhørende ”frie” bønder. Felles for dem er at de ligger slik til at de havner utenfor den umiddelbare interessesfæren til menneskene på Borg. Det betyr ikke at de har stått helt fritt, men menneskene på disse gårdene har hatt en stor grad av handlefrihet. T annet fellestrekk ved disse tuftene, er at de ligger lokalisert slik at de kan utnytte landlige og marine ressurser. Næringstilfanget blir av denne grunn mer allsidig og mindre risikofylt.

Noen av disse gårdene ser ut til å ha andre gårder knyttet til seg. Det gjelder Bolle (gnr 20), Kongsjord Nedre (gnr 126) og Moland (gnr 140). I tilfellet Moland finnes også to mulige grophus som kan være trellboliger (13.6.1 gnr 140). Hvis dette medfører riktighet, er muligens kategoriseringen av Bujord (gnr 139, felt id U45768 fornminne nr.1) som trellgård problematisk.

13.8 Oppsummering

Det eksisterer skiller i hvordan bosettingen er fordelt ut over øya. Kategoriene jeg har valgt ut for komparasjonen, kan virke styrende for dette resultatet, men jeg mener resultatene av den er et sterkt argument for at dette skillet er reelt. Når spredningen av bosettingen faller sammen med kategoriene (størrelse, beliggenhet, økonomi og tilhørighet) på denne måten, vil jeg argumentere for at årsaken til dette er sosial styring av bosettingen.

Det er en klar tendens til at de mindre tuftene ligger i nærheten av større tufter. Dette er ikke tilfeldigheter, men må sees i lys av de forskjellige samfunnslagene. Her anes bånd av avhengighet, tilhørighet, samarbeid og trelldom. Iversen (1994: 246) argumenterer for at trellehold nok har vært viktig på gårder av ”normal” størrelse. Denne argumentasjonen synes å finne støtte i den romlige fordelinga av tuftene på Vestvågøy.

Kapittel 14

14.0 Konklusjon

Samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder har hatt en organisering som har gitt seg utslag i utformingen av husene og organiseringa av bosettingen. Husets utseende og lokalisering har signalisert hvem en var og hvilken status en hadde i samfunnet.

Sentralt i denne oppgaven står samfunnsmodellen jeg konstruerte i 3.6. Det er en samfunnsmodell hvor jeg kombinerer standsamfunnet og sosial teori. Ved å gjøre kombinere dem kan jeg dra nytte av styrkene ved hver av modellene. De to modellenes ulike styrker, er også med på å løse noen av de individuelle svakhetene. I modellen jeg konstruerer kommer premisene tydeligere fram, enn i de modellene som tidligere er benyttet på yngre jernalder samfunnet i Nord-Norge.

Samfunnsmodellen jeg har konstruert er egna til å vise forskjellene mellom ulike grupper innad i samfunnet. Den gjør dette ved å gi meg ei ramme for samfunnet.

Modellen tillater meg å benytte både komparativ metode og retrospektiv metode, til å undersøke huset og bosettingen. Resultatet av å kombinere disse metodene, er at jeg får avdekket stratifisering av yngre jernalder samfunnet på Vestvågøy. Komparativ metode og retrospektiv metode utfyller hverandre og muliggjør den analysen jeg foretar av materialet. Gjennom retrospektiv metode kan jeg argumentere for at deler av landslovene og sagaene kan ha relevans for yngre jernalder samfunnet. Retrospektiv metode er også viktig for argumentasjonen for at standsamfunnet er den formen for samfunnsstratifisering, som passer best overens med empirien. Komparativ metode lar meg sammenligne hustufter, gjennom å undersøke hvordan de forholder seg til hverandre. De forholder seg til hverandre på en rekke ulike måter og jeg har her i oppgaven bare tatt for meg et par av disse sammenhengene.

Komparasjonen av hustuftene på Vestvågøy, forutsetter at de er kommensurable. Jeg har derfor forsøkt å definere bort alle hustuftene som ikke kan kategoriseres som langhus. Resultatet er at jeg sitter igjen med 42 langhus. Disse varierer i størrelse fra 12 x 4m til 83 x

10m, en forskjell på hele 94,2%. En så stor forskjell mellom dem, er i følge min argumentasjon ikke kun grunnet i funksjonelle og økonomiske årsaker.

Ressursene som har vært tilgjengelige for befolkningen på Vestvågøy i yngre jernalder, har ikke vært jevnt fordelt. De naturgitte forutsetningene har ført til at enkelte områder har vært mer attraktive enn andre. Hvordan en har vært lokalisert ut fra jordbrukspotensiale og fiskeri muligheter, har vært avgjørende for hvilke ressurser en har kunnet rå over. I den samfunnsmodellen jeg har benyttet, vil det si at dette har vært et aspekt ved stratifiseringa av samfunnet.

Det har eksistert tradisjoner, normer og lover som har hatt til oppgave å styre fordelinga av ressurser og eiendom. De har dermed også vært med på å strukturere bosettinga. Jeg har via retrospektiv metode argumentert for at lovgivningen rundt jordeiendom i landslovene, kan trekkes tilbake til yngre jernalder.

Samfunnet og dets organisering har hatt et mytologisk forbilde i Åsgård. Gjennom mytologien har en forsøkt å legitimere samfunnets organisering og statifisering. Mytologien forklarer og legitimerer skillene i samfunnet ved å knytte dem til høyere makter. Graden av kontakt en kunne få med gudene og hvilke guder en søkte kontakt med, har også vært differensiert. Trellene har hatt lite å hente på å hedre de norrøne gudene og delta i religionsutøvelsen. Bøndenes og elitens næringsveier og interessesfærer har vært såpass forskjellige, at de også har hatt ulik tilknytting til gudene. Religionsutøvelsen har også vært med på å skape skiller, i det ikke alle har kunnet bidra like mye.

Jeg har vist at det eksisterte minst tre ulike sosiale lag (stender) i samfunnet på Vestvågøy i yngre jernalder. De har hatt ulike næringsveier, vilkår og rettigheter. På bunnen av samfunnet fantes trellene. Deres økonomiske basis var marginal. De har måttet utføre pliktene overfor eieren, før de kunne stille egne behov. Likevel har det vært en åpning i lovene for at de har kunnet kjøpe seg fri fra trelldommen. Dette har vært en viktig mekanisme, fordi uten den har trellene hatt liten grunn til å holde seg i live.

Bøndene var i følge landslovene og sagaene fullverdige medlemmer av samfunnet, med rettigheter, plikter og de fordeler medlemskapet kunne gi. Næringsveien deres har vært både jordbruk og fiske. De har dyrka mark, holdt storfe, småfe, fisket og drevet handel eller byttevirksomhet i den grad de kunne, kort sagt utnytta de muligheter som bød seg. I tillegg kunne de holde treller som ekstra arbeidskraft. Bøndene har gravlagt sine døde etter norrøn gravskikk og har hatt økonomi til å legge ned gravgods.

Eliten i samfunnet utgjorde i praksis de som bestemte. Sjøl om bøndene hadde rettigheter osv, sto eliten i praksis over dem. På Vestvågøy har nok eliten måtte stå for en stor del av

husholdet sitt sjøl. Eliten har hatt større muligheter enn bøndene til å benytte treller og andre til å jobbe for seg. De har dyrka marka og holdt storfe, småfe og antakelig også hester. Eliten har også hatt store inntekter av å kontrollere handelen. Spesielt kontrollen over handelen med og skattleggingen av samene har vært inntektsbringene. De har også kontrollert handelen med andre norrøne samfunn, men det har vært rom for småskala handel mellom likestilte parter lengre ned på den sosiale rangstigen. Gravskikken hos eliten har vært ment å gjenspeile deres sosiale status inn i det neste liv. Gravene har vært store og det har vært lagt ned mye arbeid i dem. Gravgodset som fulgte den døde har både kvalitativt og kvantitativt overgått det noen andre i samfunnet hadde økonomi til.

Det arkeologiske materialet fra Vestvågøy viser en klar sammenheng mellom husenes størrelse, beliggenhet og ressurspotensial. Trelles hus er lokalisert i de områdene med det jevnt over dårligste ressurspotensialet. De er også lokalisert i tilknytting til bønder eller elite. De fleste av trellegårdene ligger i innlandet, med dårlig tilgang til havet og marine ressurser. For de trellegårdene som ligger langs kysten, kan det argumenteres for at de er underlagt andre og større gårder.

Bøndenes gårder ligger bedre til ut fra ressurser og naturforhold enn trelles. De fleste gårdene tilhørende bønder ligger kystnært, med mulighet for å drive både jordbruk og fiske. Størrelsesmessig er det også forskjeller mellom bøndenes og trelles hus. Dette kommer av at de har hatt større behov av plass og flere materielle og symbolske ressurser å investere i huset.

Elitens gårder har vært mer enn bare funksjonelle gårdsbygninger. De har i større grad enn husene innenfor de andre samfunnslagene vært symbol på makt og status. Det har knyttet seg funksjoner ut over næringsgårdsdrift og fiske til disse husene. ”Høvdinghuset” på Borg har for eksempel vært en politisk og religiøs arena. Likevel er det knytta praktiske gårdsdriftsfunksjoner til dette huset. Den eneste gården på Vestvågøy som klart skiller seg ut som tilhørende eliten er ”høvdinghuset” på Borg. Det er lokalisert på en annen måte enn både trellegårder og bondegårder. ”Høvdinghuset” ligger så å si i sentrum øya, hvilket er det strategiske og kommunikasjonsmessige knutepunktet.

Resultatene av analysen (kapittel 13) viser at det eksisterer en sammenheng mellom bosettingens romlige fordeling og samfunnets stratifisering. Ettersom det kommer til ny kunnskap om Vestvågøy og bosettinga der vil muligens dette bildet forandre seg, men jeg har tro på at det heller vil utfylle det.

Symbolikken i huset og bosettingen har vært med å definere hvem folk var i egne og andres øyne. Her eksisterer det en slags vekselvirkning mellom individ og samfunn. Alle mennesker

benytter symbol til å kommunisere. Symbolenes betydning som kommunikasjonsmiddel ligger til dels i at de lar seg manipulere. Manipulasjon av symboler gir grupper og individ muligheten til å øve innflytelse på sin egen situasjon og samfunnet. For at en skal kunne kommunisere med symboler, forutsettes det at det eksisterer en slags felles forståelse av dem. Denne felles forståelseshorizonten har vært basert på samfunnets tradisjoner, normer og lover. Symbolbruk som ikke forholder seg til den, vil ikke forstås. Et felles symbolspråk er med på å skape fellesskap, men er også et redskap til å uttrykke forskjeller. Huset og bosettingas romlige fordeling viser både til fellesskap, i det de hører til samme samfunn, men de uttrykker også de sosiale ulikheter som eksisterer innad i det.

En av svakhetene med denne undersøkelsen av gården som sosialt symbol, er kvaliteten på og omfanget av empirien. Ideelt sett ville jeg benyttet et større materiale, men det er ingen andre steder i Nord-Norge hvor det finnes materiale med samme kvaliteter og omfang som utgjør, eller ser ut til å utgjøre en sosial og geografisk enhet. Jeg er av den mening at undersøkelser av denne typen, vil kunne gi verdifull ny innsikt i hvordan det norrøne samfunnet i Nord-Norge var organisert innad og utad. Spesielt interessant vil det være å se hvordan det skiller seg fra forhold andre steder i Norge.

Jeg har også utelatt det samiske materialet, fordi det som er kjent av det hittil ikke støtter noen større samisk tilstedeværelse på Vestvågøy i yngre jernalder. Her skal det likevel ikke mye til for å kunne snu på dette bildet. Forholdet mellom norrøne og samer i Ottars beretning (1993: 13-15), ser ut til å fortelle om samhandel, skattlegging og kontakt. Dette vil ha følger for det norrøne samfunnet, men problemet er å identifisere det.

Bosettingsarkeologi har store og spennende muligheter i Nord-Norge. ”Nye” metoder som flateavdekking vil kunne bidra til å danne et nytt bilde av yngre jernalder i den norrøne delen av befolkningen. Nye teorier har gitt oss nye innfallsvinkler til mennesker og samfunn i yngre jernalder, det gjelder bare å ta dem i bruk.

Litteratur:

- Adam av Bremen* 1993. Oversatt av Danielsen, Bjørg T. og Frihagen, Anne K. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug. Oslo.
- Ambrosiani, Bjørn 1983. Bebyggelseshistoria. Källkritiska reflektioner kring fornlämningsmaterialets representativitet. I Gudmundur, Ólafsson (red) 1983. *Hus, gård och bebyggelse*. Reykjavik. S. 7-13.
- Archer, Margaret 1990. Human agency and Social Structure: A Critique of Giddens. I Clark Jon, Modgil Celia og Modgil Sohan (reds) 1990. *Anthony Giddens. Consensus and Controversy*. The Falmer Press. London. S. 73-84.
- Aspelin, Gunnar 1972. *Karl Marx som sociolog*. Gleerups Lund. Halmstad.
- Bagge, Sverre 1989. Anmeldelse av Elsa Sjøholm: Sveriges medeltidslagar. Lund 1988. I *Historisk tidsskrift 4 1989*. Universitetsforlaget. Oslo. S.500-507.
- Bagge, Sverre 1995. The Middle Ages. I Hubbard, William H., Myhre, Jan E., Nirdby, Trond og Sogner, Sølvi (reds) *Making a Historical Culture. Histogramy in Norway*. Scandinavian University Press. Oslo. S. 111-131.
- Bagge, Sverre 1998. *Mennesket i middelalderens Norge*. Aschehoug. Oslo.
- Barth, Fredrik 1969. Introduction. I Barth, Fredrik (red) *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Barth, Fredrik 2000. Boundaries and connections. I Cohen, Anthony (red) *Signifying Identities*. Routledge. London. S. 17-36.
- Berglund, Birgitta 1995. *Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.Kr.* Doktorgradsavhandling. Fakultetet for arkeologi og kulturhistorie/avh. Universitetet i Trondheim. Trondheim.
- Bertelsen, Reidar 1985: *Lofoten og Vesterålens historie. Fra den eldste tida til ca. 1500 e.Kr.* Utgitt av Kommunene i Lofoten og Vesterålen. Nordland Boktrykkeri 1985.
- Bertelsen, Reidar 1995a. Fiskeværet, en tilpasning til naturressurser eller marked ? I Bertelsen, R. (red) 1995. *Sentrale temaer i nordnorsk mellomalderarkeologi*. Stensilserie B nr 34. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø. Tromsø. S.57-69.
- Bertelsen, Reidar 1995b. Norwegian Settlement Mounds. The Development of Stratigraphical Excavation Methods. I Bertelsen, R. (red) 1995. *Sentrale temaer i nordnorsk mellomalderarkeologi*. Stensilserie B nr 34. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø. S. 135-154.

- Binns, Kari Støren 1978. *Jernalderbosetningen på Kvaløy i Troms*. Magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Binns, Kari Støren 1983. Et jernalders gårdsanlegg på Tussøy i Troms. Bygningsmessige og bosetningshistoriske aspekter. I Gudmundur, Ólafsson (red) 1983. *Hus, gård och bebyggelse*. Reykjavik. S. 43-51.
- Bloch, Maurice 1983. *Marxism and anthropology : the history of a relationship*. Oxford University Press. Oxford.
- Bourdieu, Pierre 1996. Det kabylske hus – eller verden snudd på hodet. I *Symbolsk makt*. Pax forlag A/S. Oslo. S.7-26.
- Brink, Stefan 1996. Political and social structures in early Scandinavia. A Settlementhistorical Pre-study of the Central Place. *Tor Vol 28*. Societas Archaeologica Upsalensis. Uppsala. S. 235-282.
- Brooks, C.E.P. 1970. *Climate Through The Ages*. Dover Publications INC. New York.
- Bruun, Inger 1967. *Climatological Summaries for Norway, Standard Normals 1931-60*. Det Norske Meteorologiske Institutt. Oslo.
- Cohen, Anthony 1985. *The Symbolic Construction of Society*. Routledge. London.
- Connerton, Paul 1989. *How Societies Remember*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Dahl, Ottar 1988. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2 utgave 3 opplag. Universitetsforlaget. Oslo.
- Den eldre Gulatingslova* 1994. Utgitt ved Eithun, Bjørn, Rindal, Magnus og Ulset, Tor. *Norrøne tekster nr 6*. Riksarkivet. Nikolai Olsens Trykkeri a.s. Oslo.
- Den yngre Edda* 1998. Snorre Sturlasson, *Den yngre Edda*. Oversatt av Erik Eggen. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Draiby, Bente 1991: Studier i jernalderens husbygning. Rekonstruksjon av et langhus fra ældre romersk jernalder. I *Eksperimentel Arkæologi nr 1 1991*. Historisk – Arkæologisk Forsøgscenter. Lejre. S. 103-133.
- Dørum, Knut 1999. Leilendingsforhold, føydalisme og statsutvikling. I *Heimen nr 1 – 1999*. Bind XXXVI. Wennbergs Trykkeri A/S. Trondheim. S. 45-60.
- Edda-kvede (Den eldre Edda)* 1961. Oversatt av Mortensen-Egnud, Ivar. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Eggen, Erik 1940. *Forsvarstale for kong Sverre mot bispane*. Oversatt fra gammalnorsk ved Erik Eggen. *Norrøne Bokverk nr.35*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Egilssaga* 1994. Oversatt av Heggstad, Leiv. *Norrøne Bokverk*. Det Norske Samlaget. Oslo.

- Fenton, Alexander 1982: The Longhouse in Northern Scotland. I Myre Bjørn, Stoklund Bjarne og Gjærder Per: *Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år*. AmS – skrifter 7. Arkeologisk museum i Stavanger. S. 231-240.
- Fjærvoll, Karl 1961. *Korndyrkinga i Hålogaland, i gammal tid 1500- og 1600- åra*. Svorkmo Prenteverk. Svorkmo.
- Fladby, Rolf, Imsen, Steinar og Winge, Harald 1974. Kyrlag. I *Norsk Historisk Leksikon*. J.W. Cappelens Forlag A/S. S. 183.
- Fornminneregisteret. www.arkeoland.uib.no - slik det forelå 15.01.02.
- Forsvarstale for kong Sverre mot bispane* 1940. Oversatt fra gammalnorsk ved Erik Eggen. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Frostatingslova*. Oversatt av Hagland, Jan Ragnar og Sandnes Jørn 1994. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Førland, Eirik J. 1993. *Nedbørnormaler, normalperiode 1961-1990*. Rapport nr. 39/93. Det Norske Meteorologiske Institutt. Oslo.
- Giddens, Anthony 1984. *The Constitution of Society*. Polity Press. Oxford.
- Giddens, Anthony 1997. *Sociology*. Polity Press. Oxford.
- Gudnason, Bjarni 1981. Njáls saga. I *Kulturhistorisk leksikon bd. 12*. Rosenkilde og Bagger. Nørhaven Bogtrykkeri a/s. Viborg. Danmark. S. 318-322.
- Gulatingslovi*. Oversatt av Robberstad Knut 1981. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Gunnes, Erik 1976. *Norges historie Rikssamling og kristning 800-1170*. Norges historie bind 2. Cappelen. Oslo.
- Gurevitj, Aron 1979. *Feodalismens oppkomst i Västeuropa*. Tidens Förlag. Stockholm.
- Hagland, Jan Ragnar og Sandnes, Jørn 1994. *Frostatingslova*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Havnø, Edvard 1934. Upublisert inventering av fornminner på Vestvågøy 1932. Finnes i Topografisk Arkiv ved Tromsø Museum.
- Hawkes, Christopher 1954. Archeological Theory and Method: Some Suggestions from the Old World. I *American Anthropologist nr 56*. S. 155-168.
- Heggstad, Leiv 1994. *Egilssaga*. Norrøne Bokverk. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Heidegger, Martin 1993. Building Dwelling Thinking. I Heidegger, Martin *Basic Writings, from Being and Time to The Task of Thinking*. Redigert av Krell, David F. Routledge. London. S.343-365.
- Helberg, Bjørn 1993. *Fiskeriteknologi som uttrykk for sosial tilhørighet. En studie av nordnorsk fiske i perioden 400-1700 e.Kr*. Stensilserie B. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø.

- Helle, Knut 1981. Lovgivning og rettshåndheving i Norge i Høymiddelalderen. I Bloch, Kristian (et al) *Utvalde emne frå norsk rettshistorie*. Universitetsforlaget. Oslo. S. 9-34.
- Helle, Knut 1993. *Norge blir en stat 1130 – 1319*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Helle, Knut 2001. *Gulatinget og Gulatingslova*. Skald. Leikanger.
- Herschend, Franz 1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. I *Tidskrift for Arkeologi (TOR) vol 25 1993*. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala. S. 175-199.
- Hodder, Ian 1982. *Symbols in action. Ethnoarchaeological studies of material culture*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Holand, Ingegerd 1989: *Graver og samfunn*. Upublisert magisteravhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø 1989.
- Holm Olsen, Ludvig 1980. Sverris saga. I *Kulturhistorisk leksikon bd. 17*. Rosenkilde og Bagger. Nørhaven Bogtrykkeri a/s. Viborg. Danmark. S. 551-558.
- Holm-Olsen, Ludvig 1993. Edda dikt. 2. reviderte opplag. Cappelen's Forlag. Oslo.
- Holmsen, Andreas 1972. *Norges Forhistorie*. Revidert av Eldrid Straume. Universitetsforlaget. Oslo.
- Holmsen, Andreas 1977. *Norges eldste historie. Fra de eldste tider til 1660*. 4 utgave. Universitetsforlaget. Oslo.
- Holtmark, Anne 1982: Skaldediktning. I *Kulturhistorisk leksikon bd. 15*. Rosenkilde og Bagger. Nørhaven Bogtrykkeri a/s. Viborg. Danmark. S. 386-390.
- Holtmark, Anne 1989. *Norrøn Mytologi*. 2 utgave. Det Norske Samlaget. Gjøvik Trykkeri, Gjøvik.
- Humphrey, Caroline 1974. Inside a Mongolian Tent. I *New Society 31 1974*. S. 273-275.
- Hvass, Steen 1982. Huse fra romersk og germansk jernalder i Danmark. I Myre Bjørn, Stoklund Bjarne og Gjørder Per: *Vestnordisk byggeskikk gjennom to tusen år*. AmS – skrifter 7. Arkeologisk museum i Stavanger. S. 130-145.
- Hyenstrand, Åke 1974. *Centralbygd – Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Acta Universitatis Stockholmiensis 5. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Hødnebo, Finn 1979. Etterord. Om Snorres kongesagaer. I *Snorre Sturluson: Norges kongesagaer*. Oversatt av Holtmark, Anne og Seip, Didrik Arup. Det Norske Samlaget. Oslo. S. 681-695.
- Iversen, Frode 1997. *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldre godssamlinger ? En analyse av romlig organisering av graver og eiendomsstruktur i Hordaland og Sogn og Fjordane*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

- Iversen, Tore 1994. *Trelldommen. Norsk slaveri i middelalderen*. Upublisert doktorgradsavhandling. Historisk institutt. Universitetet i Bergen. Bergen.
- Iversen, Tore 1995. Fremveksten av det norske leilendingsvesenet i middelalderen – en forklaringskisse. I *Heimen 3 – 1995*, Nidaros trykkeri a/s. Trondheim. S. 169-180.
- Iversen, Tore 1999. Til diskusjonen om det tidlige leilendingsvesenet. Svar til Dørum. I *Heimen 2 – 1999*. Wennbergs Trykkeri A/S. Trondheim. S. 138-140.
- Jakobsson, Mikael 1992. *Krigarideologi och vikingtida svärdstypologi*. Stockholm Studies in Archaeology 11. Academityck AB. Stockholm.
- Johansen, Olav Sverre 1979a: De eldste opplysninger om oldfunn og fornminner på Vestvågøya. I *Lófotr 1979 nr 2*. Red. Straum, Kjell O., Lorentzen, Kolbjørn og Kåre Ringstad 1979. Årbok for Vestvågøy historielag. Lofoten Industri. S. 4-11.
- Johansen, Olav Sverre 1979b. Jernaldergården i Nord-Norge. I Fladby, Rolf og Sandnes, Jørn *På Leiting etter den eldste gården*. Universitetsforlaget. Oslo. S. 95-116.
- Johansen, Olav Sverre 1982a. Viking Age Farms: Estimating the Number and Population Size. A Case study from Vestvågøy, North Norway. I *Norwegian Archaeological Review nr 1-2 1982*. S. 45-69.
- Johansen, Olav Sverre 1982b. Den eldste bosettinga i Borge og Valberg. I Krogtoft, Magne (red) 1982. *Borge og Valberg bygdebok*. Borge og Valberg bygdeboknemd. Bodø. S. 95-173.
- Johansen 1988. Vikingene lengst i nord. Håloygske høvdingesenter i Nord-Norge. I *Syvende tværfaglige vikingesymposium*. Odense Universitet 3-4 mai 1988. Hikuin forlag. Høybjerg. S. 21-46.
- Jørgensen, Mogens Schuo 1997. Brobyggere omkring år 1000. Foredrag på Norsk Vegmuseums seminar, Lofoten mai 1997. I *Årbok for Norsk vegmuseum 1997*. Utgitt av Statens vegvesen – Norsk vegmuseum. Lokalhistorisk forlag. Lillehammer. S. 52-65.
- Jørgensen, Roger 1984. Bleik. *En økonomisk/økologisk studie av grunnlaget for jernaldergården på Andøy i Nordland*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Kahn, Michael 2001. *Automatisk fredete kulturminner. Med særlig vekt på tiltakshaverens rolle i kulturminnevernet*. Upublisert særavhandling ved det juridiske fakultet i Tromsø. Tromsø.
- Kjelstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Komber, Jochen 1989. *Jernalderens gårdshus. En bygningsteknisk analyse*. AmS-Varia 18. Arkeologisk museum i Stavanger. Randaberg Trykk A/S. Stavanger.

- Kongsspegele* 1976. Oversatt av Alf Hellevik. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Korsnes Olav, Andersen Heine og Brante Thomas (red.) 1997: *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Landnåmsboken* 1997. *Landnåmsboken. Beretningen om Landnåmet på Island ca. 870-930*. Oversatt til norsk av Liv Kjørsvik Schei. Aschehoug. Oslo.
- Landsend, Merete 2002. Bolig er status. Artikkel i *Dagbladet 19 januar 2002 s.15*.
- Larsen, Uffe Hartvig 1989. *Vikingernes religion og livsanskuelse*. Akademisk Forlag. København.
- Leiråmo, Arnt 1966. *Landbruket i Vestvågøy*. Norges Landbruksøkonomiske institutt. Nordland Boktrykkeri A/S. Bodø.
- Lie, Hallvard 1980. Heimskringla. I *Kulturhistorisk leksikon bd. 3*. Rosenkilde og Bagger. Nørhaven Bogtrykkeri a/s. Viborg. Danmark. S. 299-302.
- Lie, Rolf 1979. *Osteologisk materiale fra "Oslogate 7"*. I *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 2. Feltene "Oslogate 3 og 7". Bebyggelsesrester og funngrupper*. Akademisk Forlag. Øvre Ervik. S. 108-123.
- Liedgren, Lars 1992. *Hus och gård i Helsingland. En studie av agrar bebyggelse och bebyggelsesutveckling i norra Hälsingland Kr.f.-600 e.Kr.* Studia Archaeologica Universitatis Umensis 2. Umeå.
- Lofotposten* 14 oktober 1996. Borg klar til våren. Nr. 238. S. 12.
- Lunden, Kåre 2001. Comments on The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001, vol 34*. Page Bros. Norwich. S13-14.
- Løken, Trond 1983. En ny type gårdsanlegg fra Forsand i Rogaland. I Gudmundur, Ólafsson (red) 1983. *Hus, gård och bebyggelse*. Reykjavik. S.81-92.
- Løken, Trond 1988. *Bygg fra fortiden. Forsand i Rogaland – bebyggelses-sentrum gjennom 2000 år*. AmS – Småtrykk 21. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.
- Løken, Trond, Pilø, Lars og Hemdorff, Olle 1996. *Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser. En metodisk innføring*. AmS Varia 26. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.
- McGuire, Randall H. 1992. *A Marxist Archaeology*. Academic Press, INC. San Diego.
- Magnus Lagabøters Landslov* 1979. Oversatt av Taranger, Absalon. Universitetsforlaget. Oslo.
- Mestrovic, Stjepan G. 1998. *Anthony Giddens. The last modernist*. Routledge. London.
- Mook, Reinhard 1987. *Vær og Vann. Ottar 3-87*. Tromsø Museum. Hvarings Grafiske a.s. Narvik.

- Mook, Reinhard 1991. Klimaundersøkelsen på Vestvågøy året 1990. I *Lofotr 1990*. Offset Nord A/S. Bodø. S. 70-72.
- Mortensen- Egnud, Ivar 1964: *Edda – Kvede*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Mulk, Inga-Maria 1994. *Sirkas. Ett samisk fångstsamhelle i förändring Kr.f. – 1600 e.Kr.* Studia Archaeologica Universitatis Umensis 6. Umeå universitet. Umeå.
- Munch, Gerd Stamsø 1991. Høvdinggården Borg i Lofoten. I *Ottar nr 4 1991*. Tromsø. S. 43-48.
- Munch, Gerd Stamsø, Johansen, Olav Sverre og Larssen, Ingegerd 1987. Borg in Lofoten. A chieftains farm in arctic Norway. I Knirk, James 1987. *Proceedings of the Tenth Viking Congress. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, ny rekke nr. 9*. Oslo. S.149-170.
- Mundal, Else 1977. *Sagadebatt*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Myhre, Bjørn 1980. *Gårdsanlegget på Ullandhaug I. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge*. AmS skrifter 4. Arkeologisk museum i Stavanger. Stavanger.
- Myhre, Bjørn 1987. ”Fra smårike til stat”. I *Hafrsfjord. Fra rikssamling til lokalt selvstyre*. Dreyer bok. Stavanger 1987. S. 111-125.
- Myhre, Bjørn 2001. Comments on The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001*, vol 34. Page Bros. Norwich. S. 14-19.
- Myrstad, Ragnhild 2002. *Gårdshaugprosjektet i Troms 2000/2001*. Upublisert. Rapport for Kulturetaten, Troms fylkeskommune. Tromsø.
- Nicolaissen, O. 1884. *Undersøgelser i Nordlands amt / af O. Nicolaissen*. Werner's bogtrykkeri. Oslo.
- Nielssen, Alf Ragnar 1977. *Ødetida på Vestvågøy*. Upublisert hovedoppgave i historie. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Nilsen, Gøril 1997. *Jernaldernaust på Vestvågøy i Lofoten*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Nilsen, Roy A. 1995. *Nausttufter i Nord-Norge. Distribusjon og kronologi relatert til samtidige båttyper og havnivå*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Institutt for samfunnsvitenskap. Stensilserie B nr 40. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Njåls saga* 1997. Oversatt av Paasche, Frederik. Thorleif Dahls kulturbibliotek. Aschehoug & co. Oslo.
- Näsman, Ulf 1983. ”Mellan skål och vägg”. Om järnåldershusets rekonstruktion. I Gudmundur, Ólafsson (red) 1983. *Hus, gård och bebyggelse*. Reykjavik. S.191-221.

- Näsman, Ulf 1984. Husforskning i Norden. En skiss av situationen för yngre järnåldern, vikingatiden og medeltiden. I Liedgren, L. og Widgren, M (red) 1984. *Gård och kulturlandskap under järnåldern*. Kulturgeografiskt seminarium 2/84. Stockholms Universitet. Stockholm. S. 79-105.
- Onder, Knut 1973. *Økonomiske strukturer på Vestlandet i eldre jernalder*. Sektor for forhistorisk arkeologi. Historisk museum. Universitetet i Bergen. Bergen.
- Olsen, Magnus 1926. *Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Aschehoug & Co. Oslo.
- Ottars beretning 1993. Ottar: Rapport frå Hålogaland (ca. 890). I Knutsen, Nils M. (red) *Mørkets og kuldens rike*. Cassiopeia Forlag. Tromsø. S. 13-15.
- Outhwaite, William 1990. Agency and Structure. I Clark Jon, Modgil Celia og Modgil Sohan (reds). *Anthony Giddens. Consensus and Controversy*. The Falmer Press. London. S.63-72.
- Paasche, Fredrik 1997. *Njåls saga*. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug. Oslo.
- Pálsson, Heimir 2000. *Nøkkel til islendingssagaene*. Cappelen akademisk forlag. Oslo.
- Pálsson, Herman 1997. Innledning: Et essay om Landnåmsboken. I Pálsson, Herman *Landnåmsboken*. Oversatt av Schei, Liv Kjorsvik. Aschehoug & Co. Oslo 1997. S. 9-39.
- Polyani, Karl 1957. The Economy As Insituted Process. I Polyani, Karl, Arensberg, Conrad M. og Pearson, Harry W. 1957. *Trade and Market in the Early Empires*. Collier-Macmillan Limited. London. S. 243-270.
- Rindal, Magnus 1995. Dei norske mellomalderlovene. Alder, overlevering, utgåver. I Rindal, Magnus (red) 1995. *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*. KULTs skriftserie nr 38. Norsk forskningsråd. Oslo. S.7-20.
- Ringstad, Kåre. Privat arkiv. Lófotr vikingmuseet på Borg. Upublisert.
- Risala 2001. *Ibn Fadlhans account of the rus*. <http://www.vikinganswerlady.org/ibn-fdlh.htm#risala> - som den forelå 18.12 2001.
- Robberstad Knut 1981. *Gulatingsslovi*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Rygh, O. 1901. Faste Fornlevninger I Tromsø Stift. I *Tromsø Museums Aarshefter 24*. Tromsøpostens bogt. 1902. Tromsø. S. 1-204.
- Sandnes, Jørn 2000: Bønder, herrer og trelle. Hvordan var egentlig det gammelnorske samfunnet ? I *Heimen 3 – 2000*, bind 37. Wennbergs Tryckeri A/S. Trondheim. S. 195-210.

- Sandnes, Jørn 2001. Comments on The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001*, vol 34. Page Bros. Norwich. S. 20-22.
- Sandnes, Jørn og Salvesen, Helge 1978. *Ødegårdstid i Norge*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Saxo Gramaticus 1997. *Saxo Gramaticus. Danmarks krønike*. Oversatt av Fr. Winkel Horn. Forlaget Sesam. Danmark.
- Schmidt, Holger 1994. *Building Customs in Viking Age Denmark*. Poul Kristensen Grafisk Virksomhed.
- Schanche, Audhild 1986. *Nordnorsk jernalderarkeologi. Et sosialgeografisk perspektiv*. Magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Service, Elman 1971. *Primitive Social Organization*. Random House. New York.
- Shanks, Michael og Tilley, Christopher 1987: *Social Theory and Archaeology*. Polity press. Cambridge.
- Sigfússon, Björn 1980. Egils saga. I *Kulturhistorisk leksikon bd. 3*. Rosenkilde og Bagger. Nørhaven Bogtrykkeri a/s. Viborg. Danmark. S. 522-523.
- Sjøholm, Elsa 1981. Medeltidslagarna som historiska källor. I Gunneng, H og Strand, B 1981: *Kvinnans ekonomiska ställning under nordisk medeltid*. Kompendiet. Lindome. S. 74-80.
- Sjøholm, Elsa 1988. *Sveriges medeltidslagar*. Bloms boktryckeri, Lund
- Skare, Kjetil 1999. *Romlig organisering og sosial struktur. En studie av langhuset fra yngre romertid og folkevandringstid i Rogaland*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Skov, Hans 1994. Hustyper i vikingetid og tidlig middelalder. I *hikuin 21*. Hikuin forlag. Høybjerg. S.139-162.
- Skre, Dagfinn 1998. *Herredømmet. Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr.* Acta Humaniora. Universitetsforlaget. Oslo.
- Skre, Dagfinn 1999. Eiendom og hierarki i det før- og tidligstatlige norske samfunnet. I *Heimen 2 – 1999*. Bind 36. Wennbergs Trykkeri A/S. Trondheim. S. 123-137.
- Skre, Dagfinn 2001a. The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001*, vol 34. Page Bros. Norwich. S. 1-12.
- Skre, Dagfinn 2001b. Reply to Comments on The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001*, vol 34. Page Bros. Norwich. S. 24-34.
- Skre, Dagfinn 2001c. Hvordan gripe den tidlige historien ? I *Heimen 1 – 2001*. Bind 38. Wennbergs Trykkeri A/S. Trondheim. S. 65-70.

- Solli, Britt 2000. Seks arkeologiske monumenter foran ett nytt årtusen. I *Fra haug ok heidni nr 1 2000*. Stavanger. S. 24-34.
- Solli, Britt 2001. *Borg i Lofoten – Fra hedendom til kristendom. Arkeologiske utgravninger 1999-2002*. [Http://www.sv.uit.no/seksjon/ark/ansatte/solli/borg.htm](http://www.sv.uit.no/seksjon/ark/ansatte/solli/borg.htm) - som den forelå 10.12.2001.
- Steinsland, Gro og Meulengracht Sørensen, Preben 1994. *Menneske og makter i vikingenes verden*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Steinsland, Gro 1997. Eros og død i norrøne myter. Universitetsforlaget. Oslo.
- Steuer, Heiko 2001. Comments on The Social Context of Settlement in Norway in the First Millennium AD. I *Norwegian Archaeological Review nr 1, 2001, vol 34*. Page Bros. Norwich. S. 22-23.
- Storli, Inger 1994. *”Stallo”-boplassene. Spor etter de første fjellsamer ?* Institutt for sammenlignende kulturforskning. Novus Forlag. Oslo.
- Storli, Inger 2001. Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder. I *Viking bind LXIV 2001*. Norsk Arkeologisk Selskap. S.87-111.
- Ström, Folke 1985. *Nordisk hedendom*. 3 opplag. Akademiförlaget AB. Göteborg.
- Sturluson, Snorre 1979. *Norske kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo.
- Sturluson, Snorre 1990. *Noregs kongesoger*. Hødnebo Finn og Magerøy Hallvard (reds). Det Norske Samlaget. Oslo.
- Sverresoga* 1995. Oversatt av Halvdan Koht. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Svestad, Asgeir 1988. *Rapport for utgravinga i Pettvik 1988*. Topografisk arkiv. Tromsø museum.
- Svestad, Asgeir 1989. *Rapport for utgravinga i Pettvik 1989*. Topografisk arkiv. Tromsø museum.
- Svestad, Asgeir 2001. *Eit muligheitenes hus frå mellomalderens Lofoten*. Upublisert manuskript.
- Thompson, John B. 1989. The theory of structuration. I Held, David og Thompson, John B. 1989. *Social theory of modern societies. Anthony Giddens and his critics*. Cambridge University Press. Cambridge. S.56-76.
- Topografisk arkiv. Avdeling for arkeologi. Tromsø museum. Universitetet i Tromsø.
- Trier, Bendix 1969: *Das haus im nordwesten der Germania Liberia*. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung. Münster Westfalen 1969.

- Tøtlandmo, Ole Steinar 1997. Vikingtidas ”norske rikssamlingskamper”. Mellom de sørskandinaviske jellingkongene og engelske sentralmakter. I Krøger, Jens Flemming 1997. *Rikssamlingen. Høvdingmakt og kongemakt*. Karmøyseminaret 1996. Dreyer forlag. Stavanger. S. 36-45.
- Vogt, David 1998. Dekonstruksjon – Rekonstruksjon. Helleristninger og landskap i Østfold. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi. Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Vorren, Karl Dag 1976. Et pollenanalytisk bidrag til spørsmålet om det eldste jordbruk i Nord-Norge. I *Viking 1975 bind XXXIX*. Norsk Arkeologisk Selskap. Oslo. S.171-196.
- Wåhlin, Birgitte M. 1974. Retshistorisk metodik og teoridannelse. En diskusjon på baggrund af Ole Fenger, Fejde og mandebod, 1971. I *Scandia bind 40 hefte 1 1974*. Lund. S. 165-191.
- Yates, T. 1989. Habitus and social space: Some suggestions about meaning in the Sami (Lapp) tent c. 1700-1900. I Hodder I. (red.): *The meaning of things. Material Culture and Symbolic Expression*. London. S. 249-265.
- Ährens, Claus 1988. Archäologische Rekonstruktionen. I *By og Bygd, festskrift til Arne Berg*. Norsk Folkemuseums årbok 1987-88 bind XXXII. S.19-49
- Ågrip* 1936. Oversatt av Indrebø, Gustav. Nornrøne Bokverk nr.32. Det Norske Samlaget. Oslo.